


# Δείκτες Εκπαίδευσης



ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ  
ΔΑΣΚΑΛΩΝ & ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΤΕΥΧΟΣ 2ο - ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2000

## Ένα σημάδι στο χρόνο

 άνθρωπος πάντοτε προσπαθούσε ν' αφήσει το σημάδι του σε τούτη τη γη, μέσα από επίπονη πορεία στη ζωή. Παιδιά πολλά, κτίσματα γερά, κείμενα που αποτύπωσαν τη σκέψη του, αντικείμενα που βγήκαν μέσα απ' τα χέρια του ποτιομένα με το μεράκι ή το ταλέντο του. Ο στόχος ασυνείδητος ή ίσως απλά ανομολόγητος, αν και πολλές φορές ομολογημένος: "Ν' αφήσω κάτι πίσω μου".

Ένα σημάδι, ένα χνάρι.

Κάτι καλό για να πατήσουν οι επόμενοι και να συνεχίσουν. Κάτι που να σπρώξει τον κόσμο πιο πέρα, πιο πάνω.

Ο άνθρωπος είναι ένα ιστορικό ον, δηλ. ένα ον με ιστορία, γνώση αυτής της ιστορίας και επίγνωση της δυνατότητάς του να συμβάλει στη διαμόρφωση της ιστορίας του.

Ένα ιστορικό ον λοιπόν, δεν μπορεί παρά να σέβεται το παρελθόν, να εργάζεται αγώνα καλό στο παρόν και ν' αφήνει περιθώρια στο μέλλον, στο καινούριο, γιατί ξέρει ότι γι' αυτό το καινούριο που έρχεται δούλεψαν χιλιάδες πριν απ' αυτόν κι αυτός ο ίδιος ένας από τους χιλιάδες: μιαν αλυσίδα ατελείωτη, που τον κάνει να έχει συνείδηση της θέσης του μέσα στον άπειρο χρόνο, συνείδηση της αξίας του και της αξίας των άλλων γύρω του, των συνοδοιπόρων του ασχέτως μόρφωσης, κύρους, φυλής ή φύλου.

Ο άνθρωπος με μνήμη ιστορική δεν μπορεί παρά να αγωνιά για το μέλλον. Να εργάζεται γι' αυτό, να χαίρεται να βλέπει τους καινούριους ορίζοντες που ανοίγονται. Να μη φοβάται. Γιατί ένα κομμάτι της ανθρώπινης ιστορίας θα γίνει κι αυτό μέσα στους ποταμούς των αιώνων.

Ένα σημάδι λοιπόν.

"Ματαιοδοξία" λένε κάποιοι. "Ένα τίποτε είναι η ζωή" ισχυρίζονται άλλοι. "Χαρείτε τώρα" φωνάζουν οι πολύχρωμες διαφημίσεις.

Κι όμως.

Η ζωή μας είναι η ευκαιρία μας σε τούτο τον κόσμο. Μια ευκαιρία η κάθε μέρα για να τη χαρούμε πράγματι, αλλά με τρόπο που να γεμίζει τις ψυχές μας, να καλύπτει την επιθυμία μας ν' αφήσουμε κάπου τ' αποτυπώματά μας. Δεν είναι ματαιοδοξία. Είναι ανάγκη επιτακτική και όποιοι δεν τα κατάφεραν αισθάνονται ακυρωμένοι. Ένα βαρύ συναίσθημα ματαιώσης. Ένα μονότονο πηχτό γκρι.

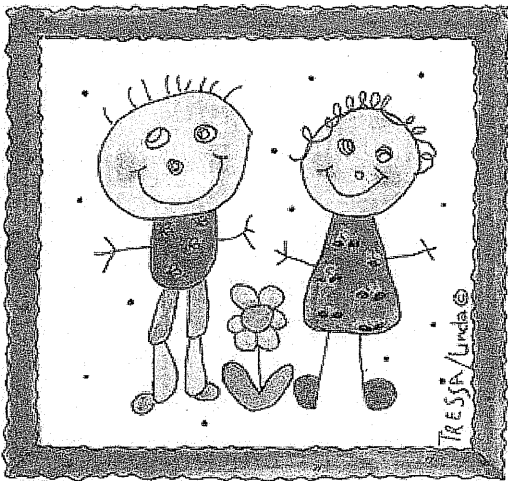
Μακάρι να είμαστε από τους άλλους, τους τυχερούς, τους φωτεινούς ανθρώπους που δε μένουν στην αδράνεια, που κινούνται, προσπαθούν, βγαίνουν απ' το καβούκι τους, εκτίθενται.

Τα λάθη θα είναι αναπόφευκτα, οι παραλείψεις πολλές, αλλά τα χνάρια μας θα γίνονται πιο βαθιά, πιο εύκολα αναγνωρίσιμα απ' τους επόμενους, πιο ανθεκτικά στο χρόνο.

## Η ΔΙΟΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΕΙΚΟΝΑΣ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ

ΠΟΛΥΔΕΥΚΗΣ ΑΣΩΝΙΤΗΣ

ΔΙΔΑΚΤΟΡ ΠΑΙΔΑΓΟΓΙΚΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ Δ.Ε ΠΑΝ/ΜΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ, ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ Α/ΘΜΙΑΣ



Ενώ η αντίληψη αντιμετωπιζόταν, άλλοτε, ως παθητικό, σε σχέση με τη γνώση, ενέργημα επαφής των μαθητών με τον εξωτερικό κόσμο, σήμερα αναγνωρίζεται ως διεργασία που επεμβαίνει ενεργά στην πρόσληψη του αντικειμένου. Παράλληλα, υφίσταται μια διαδικασία δημιουργίας της αντίληψης, η οποία πρέπει, κατάλληλα, να καλλιεργηθεί<sup>1</sup>. Την αντίληψη, απουσία των ιδίων των πραγμάτων, καλλιεργούν εικονικά μέσα, όπως: φωτογραφίες, τηλεοπτική εικόνα, βίντεο, σκαριφήματα, σκίτσα, χάρτες. Το αντιληπτικό θέαμα, όμως, δεν παραδίδεται αυτούσιο στην αντίληψη, αλλά συγκροτείται και διαρθρώνεται προοδευτικά.

### Ορισμός

Με τον όρο εικόνα εννοούμε, γενικά, τα διάφορα είδη αναπαράστασης της πραγματικότητας (φωτογραφία, σκίτσο, χάρτες, γραφικές και σχηματικές παραστάσεις). Στην εικόνα εντάσσονται ακόμη τα σκαριφήματα, που αφορούν τα πρόχειρα σχεδιάσματα και τα σχεδιαγράμματα, που κάνει ο εκπαιδευτικός στο χαρτί ή στον πίνακα. Υπάρχει ακόμη το *ιδεατό σχήμα* στο οποίο, συχνά, καταφεύγουμε προκειμένου να καταστήσουμε αισθητή μια αφηρημένη ιδέα ή μια περιγραφή. Ιδεατό σχήμα μπορεί, κάλλιστα, να αποτελεί μια σχηματική παράσταση (π.χ. με μια ζυγαριά παριστάνουμε τη δικαιοσύνη, με ένα τρίγωνο την κοινωνική διαστρωμάτωση)<sup>2</sup>.

Η σημασία όλων των κατηγοριών εικόνας, στο σχολείο, είναι πολύ μεγάλη, καθόσον υποβοηθά το σχεδιασμό και την οργάνωση της διδασκαλίας και ενισχύει, συνεπώς, το ρόλο του διδακτικού βιβλίου. Οι εικόνες αποτελούν σημαντικό βοήθημα για τη μάθηση, γιατί οι πληροφορίες που εγγράφονται στον εγκέφαλο, με τη μορφή εικόνων, ανακαλούνται πιο εύκολα από τις πληροφορίες, που έχουν εγγραφεί με τη μορφή λέξεων-εννοιών. Οι οπτικές παραστάσεις προσελκύουν περισσότερο, από όσο οι λεκτικές, την προσοχή και αφομοιώνονται ευκολότερα.

Τη σημερινή ευρεία χρήση των εικόνων, στο σχολείο, καθιστούν επιτακτική:

1. Η τεχνολογική εξέλιξη.
2. Η επίδραση των Μ.Μ.Ε.
3. Οι νέες δεξιότητες και τεχνικές.
4. Η έλξη που προκαλούν.
5. Η ανάγκη αποσαφήνισης των δευτερευουσών εμπειριών που αποκτούν τα σημερινά παιδιά.
6. Η σημασία τους στην εποπτεία των πραγμάτων.
7. Η συμβολή τους στην πρόκληση κινήτρων κατά τη διαδικασία της μάθησης, και
8. Η ενισχυτική-συμπληρωματική τους λειτουργία, όσον αφορά την κατανόηση του γραπτού λόγου<sup>3</sup>.

Τι προσφέρουν οι εικόνες στο πλαίσιο της διδασκαλίας:

1. Αναπαριστούν κάτι με τρόπο ελκυστικό και αποτυπώνονται εύκολα στη μνήμη των μαθητών. Η εικόνα θεωρείται στοιχείο σημαντικό και ουσιώδες της όλης διδακτικής πορείας. Δημιουργούν ερεθίσματα που απευθύνονται στη νόηση, στις γνωσιολογικές λειτουργίες, στις αισθήσεις και στο συναισθηματικό κόσμο του παιδιού,

2. Αξιοποιούνται από τους μαθητές, ανεξάρτητα από το βαθμό της αναγνωστικής τους ικανότητας.

3. Συμβάλλουν στη συγκράτηση αλλά και στην ανάκληση των πληροφοριών.

4. Συντελούν στον εμπλουτισμό των γνώσεων.

5. Ζωογονούν τον προφορικό λόγο.

6. Καλλιεργούν την παιδική φαντασία.

7. Υποβοηθούν την παρατηρητικότητα.

8. Εξοικονομούν χρόνο.

9. Παρέχουν τη δυνατότητα στο παιδί να αποσαφηνίσει έννοιες, να συμπληρώσει και να επεκτείνει τις εμπειρίες του και να κάνει υπέρβαση της μάθησης σε χρόνο και τόπο.

Η εικόνα οφείλει την αποτελεσματικότητά της, αρχικά, στη *λειτουργία της εποπτείας*, που σημαίνει την άμεση αντίληψη των πραγμάτων, όταν η παρουσία των ιδίων δεν είναι εφικτή. Σκοπός, επομένως, της παρατήρησης, μέσω των εικόνων, είναι αρχικά η αναγνώριση, η περιγραφή, η εύρεση γενικών και επιμέρους χαρακτηριστικών και κατά δεύτερο λόγο η κατανόηση λειτουργιών και διαδικασιών.

Εν κατακλείδι, η εικόνα, εμφανίζει τη βασική λειτουργία να θέτει προβλήματα, να παρωθεί τα παιδιά και να ενεργοποιεί τις νοητικές τους λειτουργίες<sup>4</sup>. Τίθενται επομένως, εν προκειμένω, ορισμένα ερωτήματα όπως:

1. Ποιος είναι ο ρόλος της εικόνας στο διδακτικό βιβλίο και γενικότερα στο σχεδιασμό της διδασκαλίας;

2. Ποια είναι η σχέση και η αλληλεπίδραση μεταξύ λόγου και εικόνας στο πλαίσιο της διδασκαλίας;

3. Υπό ποιους όρους μπορεί να αξιοποιηθεί καλύτερα η εικόνα κατά τη διδασκαλία;

4. Πώς προκαλούνται τα κίνητρα, ενεργοποιούνται οι διαδικασίες μάθησης και προωθείται η μάθηση με τη βοήθεια της εικόνας;

#### *Συγκεκριμένες δραστηριότητες μέσω των εικόνων*

Οι εικόνες δίνουν τη δυνατότητα για ποικίλες, συγκεκριμένες δραστηριότητες, όπως:

α) Τα παιδιά παρατηρούν τις εικόνες, τις περιγράφουν και συσχετίζουν τα επί μέρους τους στοιχεία. Βασικό, όμως, είναι να διασφαλίσουμε τη συστηματική, και όχι την αποσπασματική, παρατήρηση, καθώς και την εποικοδομητική συζήτηση στην τάξη. Έτσι οι μαθητές μαθαίνουν να διαβάζουν (αποκωδικοποίηση και κατανόηση) το πώς, το τι και το γιατί σε κάθε εικόνα.

β) Ανακαλούν στη μνήμη τους παρόμοιες δικές τους εμπειρίες, τις ανακοινώνουν και τις συζητούν.

γ) Οι μαθητές τοποθετούν όλα τα παραπάνω σε προσδιορισμένο τόπο και χρόνο.

δ) Η όλη, προηγηθείσα, αναλυτική διαδικασία οδηγεί τα παιδιά στη σύνθεση των διαπιστώσεών τους και στην εξαγωγή συμπερασμάτων.

Επιγραμματικά, οι λειτουργίες της εικόνας, κατά τη διδασκαλία, μπορεί να συνοψιστούν στα εξής<sup>5</sup>:

**1. Λειτουργίες κατά τη διαδικασία της μάθησης:** εποπτική παρουσίαση, συγκεκριμενοποίηση, προβληματισμός, κίνητρα, επικοινωνία, αναγνώριση, παρατήρηση, περιγραφή, σύγκριση, συσχέτιση, ταξινόμηση, κατηγοριοποίηση, ανάλυση, ερμηνεία, υποθέσεις, επαλήθευση, προσανατολισμός, συμπεράσματα.

**2. Δραστηριότητες:** συνεργασία, αλλά και εξατομικευμένη εργασία, εποπτικοποίηση διαδικασιών, τοπικός και χρονικός προσδιορισμός, σχηματισμός εννοιών, παρουσίαση των συμπερασμάτων - διαπιστώσεων.

### Η χρήση της εικόνας στο πλαίσιο της διδασκαλίας

Οι εικόνες παρουσιάζουν, με τρόπο εποπτικό, υπαρκτά μνημεία του παρελθόντος και δημιουργήματα του παρόντος, τα οποία δεν είναι άμεσα προσιτά στα παιδιά. Παρέχεται, δηλαδή, η δυνατότητα, στο παιδί, να παρατηρήσει και να περιγράψει αντικείμενα προκειμένου να προσδιορίσει τα χαρακτηριστικά τους και να κατανοήσει τις λειτουργίες που επιτελούν. Η φωτογραφία, για παράδειγμα, του Παρθενώνα παρέχει ευκαιρίες για την παρατήρηση, περιγραφή, συζήτηση για το χρόνο και τις συνθήκες της δημιουργίας του όπως και για τις αξίες που ενσαρκώνει<sup>6</sup>.

Η οπτική συνέχεια αποτελεί μια από τις πιο βασικές προϋποθέσεις στον τρόπο παρουσίασης της εικόνας και καθοριστικό παράγοντα για την αντίληψή της από το παιδί. Εύκολα καθίσταται αντιληπτό ότι τα παιδιά δίχως ομοιογενή ανάλυση της εικόνας δεν μπορούν ν' αντιληφθούν τη δομή μιας συγκεκριμένης κατασκευής. Έτσι δεν μπορούμε να δείξουμε, αποσπασματικά, την εικόνα ενός κίονα. Επίσης δεν μπορούμε να παρουσιάσουμε, απλώς, έναν αρχαιοελληνικό ναό, στον οποίο δεν διακρίνονται οι κίονες, και στη συνέχεια να θέλουμε να αντιληφθεί ο μαθητής ότι οι κίονες αποτελούν μέρος του ναού. Η διδασκαλία των μαθημάτων στο σχολείο μπορεί να προσφέρει πολύ περισσότερα, όταν οι εικόνες παρουσιάζονται σε αλληλουχία, οπότε εμφανίζονται, αναλυτικά, όλες οι διαδικασίες ενός γεγονότος ή μιας πράξης-εκδήλωσης. Ο τρόπος μάθησης, μέσω εικόνων, ο οποίος ενισχύει τη διαφοροποίηση της προσοχής που προσδίδουμε στα οπτικά ερεθίσματα, δημιουργεί κίνητρα στους μαθητές και ενεργοποιεί το ενδιαφέρον τους απέναντι στα σημαντικά μέρη μιας κατασκευής ή στα ουσιώδη χαρακτηριστικά μιας ανθρώπινης συμπεριφοράς<sup>7</sup>. Παράλληλα, οι μαθητές, συζητούν και για άλλα θέματα, όπως: το πότε άρχισε να χτίζεται ή να εμφανίζεται κάτι, ποιοι λόγοι επέβαλαν την κατασκευή, ποια η επίδραση του έργου στην εποχή του και σήμερα<sup>8</sup>.

Ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν οι χάρτες, γιατί οι μαθητές μπορούν, κάλλιστα, να κατανοήσουν το ρόλο που παίζει ο γεωγραφικός χώρος σ' ένα ιστορικό γεγονός, να αντιληφθούν τη στρατηγική σημασία μιας θέσης και να κατανοήσουν τη σχέση χρόνου και τόπου. Π.χ. αντιλαμβάνονται πολύ καλύτερα, μέσω ενός σχεδιαγράμματος ή ενός ιστορικού χάρτη, το γιατί επιλέγει το στενό της Σαλαμίνας από το να το αναφέρει, απλώς, ο εκπαιδευτικός με τα λόγια.

Συμπερασματικά, η εικόνα δίνει περιθώρια για αναγνώριση, παρατήρηση, περιγραφή, σύγκριση, και συσχέτιση. Βοηθά επίσης στη γλωσσική ανάπτυξη των μαθητών, εφόσον το παιδί, μέσω της εικόνας, αποκτά κίνητρο για συζήτηση και προβληματισμό. Όμως, ο δάσκαλος πριν αρχίσει την επεξεργασία του θέματος, καλό είναι να αφήσει κάποιο χρονικό περιθώριο στα παιδιά, ώστε, παρατηρώντας τις εικόνες, να ικανοποιούν την περιέργειά τους και να συλλαμβάνουν, σε πρώτη φάση, το περιεχόμενο.

Μεγάλη, επίσης, σημασία έχει το τι είδους εικόνα, επιλέγουμε να σχολιάσουμε στα παιδιά. Επιγραμματικά, υποστηρίζεται, ότι η προτίμηση για ένα μόνο είδος εικόνας υπερτονίζει τη λειτουργία των εικονιζομένων. Π.χ. συνεχώς προσωπογραφίες τονίζουν, υπερβολικά, το ρόλο, που διαδραμάτισαν ηγέτες, πολιτικοί και ιερείς. Προφανώς, επιλέγουμε, κάθε φορά, την εικόνα που στέκεται αντιπροσωπευτικά στον πυρήνα του ζητήματος, προκειμένου να καταδείξουμε, αμερόληπτα, αυτό που περιγράφεται σε κάθε συγκεκριμένη διδακτική ενότητα.

Αξίζει να τονισθεί, επίσης, η δύναμη των εικόνων στο να αισθητοποιήσουν πολιτισμικές εξελίξεις και συγκινησιακές εξάρσεις τόσο των εικονιζομένων μορφών όσο και των ιδίων των καλλιτεχνών που τις φιλοτέχνησαν. Έτσι ένα αρχαιοελληνικό άγαλμα δεν είναι, απλά και μόνο, ένα καλλιτεχνικό γεγονός αλλά και πράξη έκφρασης του δημιουργού του προς το εικονιζόμενο (Π.χ. Το άγαλμα της σκεπτόμενης Αθηνάς μας απασχολεί, όχι μόνο ως ιστορική μαρτυρία αλλά και ως έκφραση στοχασμού ή θρήνου. Για το λόγο αυτό μπορούμε να πούμε ότι τα έργα, που εικονίζονται στις σελίδες ενός βιβλίου, μπορούν να εκφράσουν και συγκινήσεις ιδεολογικές, παράλληλα με τις αισθητικές. Η μορφολογία τους εντάσσεται στην τέχνη, ενώ το περιεχόμενό τους συνδέεται με προβλήματα ιδεών και εκφράζει πόθους, συγκινήσεις και ελπίδες των ανθρώπων<sup>9</sup>.

Σημαντικές είναι ακόμη και οι λεζάντες κάτω από τις εικόνες, οι οποίες προσδιορίζουν το περιεχόμενό τους. Εάν δεν ερμηνευτούν οι εικόνες, ακόμη και ως προς το λόγο παράθεσης σε κάθε κεφάλαιο, μπορεί το παιδί να κατανοήσει σε λανθασμένη βάση τον κόσμο που τον περιβάλλει. Έτσι η παράθεση μεγάλου αριθμού εικόνων στο βιβλίο των θρησκευτικών με θέμα, επί παραδείγματι, την πτώση του ανθρώπου από τον παράδεισο, μπορεί να δημιουργήσει στο παιδί τη λαθεμένη εντύπωση, ότι η πορεία της ανθρωπότητας αποτελεί μια αγωνιώδη πορεία από την αμαρτία προς τη σωτηρία και ότι όλες οι ενέργειες του ανθρώπου αποβλέπουν στην απενοχοποίησή του<sup>10</sup>.

Το πρόβλημα επιπλέον, στην εικονογράφηση των εγχειριδίων, προκύπτει, όταν οι εικόνες αντί να ερμηνεύουν, στηρίζουν ένα κυρίαρχο ιδεολογικό στοιχείο και ενισχύουν την αβίαστη αποδοχή των ιδεολογικών μηνυμάτων που μεταφέρουν. Καθώς η εικόνα αποτελεί ένα κυρίαρχο μέσο, εάν δεν ερμηνευτεί σωστά, μπορεί να μεταφέρει στο παιδί, μηνύματα που επισκιάζουν την πραγματικότητα στο σύνολό της. Η εικόνα οφείλει και πρέπει να καλύπτει όλες τις πτυχές της ιστορικής και κοινωνικής, ευρύτερα, πραγματικότητας. Η εικόνα μπορεί να επιδράσει αρνητικά στο παιδί, όταν δίνει ψευδείς πληροφορίες ή αποκρύπτει στοιχεία που αφορούν την αληθινή πτυχή της κοινωνικής λειτουργίας. Αυτό θα έχει ως συνέπεια το μη ερευνητικό παιδί να αποδεχθεί, άκριτα, τα πάντα, ενώ το ερευνητικό παιδί να αντιδράσει αρνητικά απέναντι στις κοινωνικές δομές και λειτουργίες.

Στο δημοτικό σχολείο επικρατούν, κυρίως, οι **εικόνες συγκινήσεων** (Το κρυφό σχολειό, η ύψωση της σημαίας της Αγίας Λαύρας). Πρόκειται για εικόνες που δημιουργήθηκαν από λόγους συγκίνησης απέναντι στα ιστορικά γεγονότα και που δεν απεικονίζουν, αποτελεσματικά, ιστορικές πραγματικότητες της εποχής στην οποία αναφέρονται<sup>11</sup>. Ο εκπαιδευτικός θα πρέπει να βοηθήσει τους μαθητές στο να επιλέγουν εικόνες που ν' ανταποκρίνονται τόσο στο περιεχόμενο της, εκάστοτε, διδακτικής ενότητας όσο και στην ιστορική αλήθεια<sup>12</sup>.

#### **Γενικά οι εικόνες ενδείκνυνται:**

1. Να παρουσιάζουν τα γεγονότα στην πραγματική τους διάσταση, όταν κινούνται στον ιστορικό χώρο.
  2. Να αφήνουν περιθώρια κινητοποίησης της φαντασίας, όταν κινούνται στο μυθολογικό ή στο φανταστικό χώρο.
  3. Να υπάρχει ισότιμη σχέση μεταξύ εικόνων-κειμένου.
  4. Να προσδίδεται σημασία όχι τόσο στον αριθμό των εικόνων όσο στην αντιπροσωπευτική τους δύναμη. Οι πολλές εικόνες αποπροσανατολίζουν τα παιδιά. Η διδασκαλία που στηρίζεται σε πολλές εικόνες απαιτεί μειωμένη πνευματική προσπάθεια από μέρος του παιδιού.
  5. Το εικαστικό υλικό να μην επισκιάζει, αλλά να συνεργάζεται με το λόγο.
  6. Τα παιδιά να έχουν συνειδητοποιήσει από πριν το ρόλο των εικόνων σε μια συγκεκριμένη διδακτική ενότητα.
  7. Να γίνεται σχολιασμός των εικόνων σε επίπεδο τόσο μορφής όσο και περιεχομένου (πληροφορίες ταυτότητας της εικόνας). Τα παιδιά, δηλαδή, να ασκούνται διαρκώς στην εύρεση ουσιαστών σχέσεων (τι εικονίζει, ποια τα κίνητρα του δημιουργού, ποιες οι επιδιώξεις του, η ανάδειξη της εποχής και των βιωμάτων των ανθρώπων της, το τι μεταδίδει τελικά).
  8. Οι εικόνες να προβάλλονται σε μεγέθυνση και να εργάζονται από κοινού όλοι οι μαθητές.
  9. Οι εικόνες να μην υποκαθιστούν, στην περίπτωση που υπάρχουν, τα πειράματα ή τα πρωτογενή υλικά.
  10. Να παρουσιάζονται στην κατάλληλη χρονική στιγμή.
  11. Να μην εξανεμίζεται η προσοχή του μαθητή στη λεπτομέρεια της εικόνας<sup>13</sup>.
- Για την αποτελεσματικότερη αξιοποίηση των εικόνων είναι απαραίτητα:*
1. **Η ταυτότητα της εικόνας:** Όσα χρειάζεται ο δάσκαλος να γνωρίζει από πριν για την εικόνα (ποιος τη σχεδίασε, για ποιο λόγο, πότε τη σχεδίασε, τι είχε συμβεί τότε, ποιες οι αξίες του έργου, ποιος το χρηματοδότησε, ποια η απήχησή του στις συνειδήσεις).

**2. Ο τρόπος ανάγνωσης της εικόνας:** Η πορεία που ακολουθείται κατά τη διδασκαλία, όπου ο δάσκαλος κατευθύνει τους μαθητές του στα πιο καίρια σημεία της εικόνας (τι βλέπετε, σε ποια θέση βρίσκεται και γιατί, ποιους συνειρμούς προκαλεί). Η ανάγνωση της εικόνας χρειάζεται μετρημένα λόγια και σύστοιχα προς συγκεκριμένες επισημάνσεις πάνω στην εικόνα. Κοινά αποδεκτό, επίσης, είναι ότι ευρύτερα λειτουργικές είναι οι εικόνες που εμφανίζουν μεγάλο βαθμό πληροφοριακής υφής (αφηγηματικότητα), χρωματική καθαρότητα, ευκρίνεια δομής και φωτεινότητα.

Μεγάλη διδακτική αξία έχουν και τα σκαριφήματα (σχεδιαγράμματα, συμβολικά σχήματα) για την κατανόηση και διατήρηση της αφηρημένης ιστορικής γνώσης, γιατί ο δάσκαλος μπορεί μόνος του να τα επινοήσει και να τα σχεδιάσει κατά την ώρα της διδασκαλίας με κιμωλία στον πίνακα. Σε ορισμένες περιπτώσεις αδρά σχέδια με κιμωλία μπορούν να μεταδώσουν πληροφορίες με την προϋπόθεση ότι ο δάσκαλος έχει ξεκάθαρη ιδέα για το είδος της απεικόνισης που επιχειρεί για το μάθημά του.

*Πιθανά λάθη του εκπαιδευτικού κατά τη χρήση της εικόνας.*

1. Να επιλέξει ακατάλληλη εικόνα λόγω ανεπαρκούς σπουδής του θέματος.
2. Να εκφράζει προσωπική συμπάθεια για κάποια στάση ή κάποιο πρόσωπο που εμπλέκεται στην ιστορία.
3. Να παρασυρθεί σε ατέλειωτη ωραιολογία για το θέμα και τα πρόσωπα, επειδή αφορούν την τοπική ιστορία, ενώ οφείλει να είναι αντικειμενικός κριτής.
4. Να παρασυρθεί από την κομματική συνειδηση-ιδεολογία.
5. Να απομονώσει το θέμα από τις αιτιατές του σχέσεις<sup>14</sup>.

*Επίλογος*

Η εικόνα στο πλαίσιο της διδακτικής πράξης αποτελεί, στις ημέρες μας, ένα πολύ χρήσιμο εργαλείο, ικανό να προσδώσει, με ευχάριστο τρόπο, στο μαθητή τις πληροφορίες που χρειάζεται. Όμως η εικόνα, σε επίπεδο σχολικής πράξης, δεν έχει δοκιμαστεί στο βαθμό που θα έπρεπε και για το λόγο αυτό ο εκπαιδευτικός απαιτείται να επιδείξει μεγάλη προσοχή κατά την επιλογή, παρουσίαση και το σχολιασμό της εικόνας στα παιδιά.

Εν κατακλείδι, ο σημερινός εκπαιδευτικός κρίνεται απαραίτητο να μυηθεί στον τρόπο χρήσης της εικόνας, προκειμένου οι μαθητές να γνωρίσουν και να ερμηνεύσουν καλύτερα τον κόσμο που τους περιβάλλει.

1. Φλωράνς ντε Μερντιέ, *Το παιδικό σχέδιο*, μτφ. Δ. Ψυχογιός, Αθήνα, Υποδομή, 1986, σ. 65.
2. Φ. Κ. Βώρος, *Η διδασκαλία της ιστορίας με αξιοποίηση της εικόνας*, Αθήνα, 1933, σ. 35.
3. Ιωάννης Χριστιάς, "Η διδακτική λειτουργία της εικόνας στο δημοτικό σχολείο", *Τα εκπαιδευτικά* (χειμώνας 1990), τχ. 17, σ. 99 από σσ: 59-106.
4. Ι. Χριστιάς, *ό.π.*, σ. 101.
5. Ι. Χριστιάς, *ό.π.*, σ. 104.
6. Αναστασία Μελίστα, "Η εικόνα ως διδακτικό μέσο στο μάθημα της ιστορίας στο δημοτικό σχολείο", *Τα εκπαιδευτικά* (χειμώνας-άνοιξη 1993), τχ. 29-30, σ. 63 από σσ: 59-67.
7. Εμμανουήλ - Γεώργιος Βακαλός, *Οπτική σύνταξη: λειτουργία και παραγωγή μορφών*, Αθήνα, Νεφέλη, 1988, σ. 116.
8. Φ. Κ. Βώρος, *ό.π.*, σ. 40, 76.
9. Erwin Panofski, *Meaning in the Visual Arts*, Penguin, 1993, σ. 53-67. Βλ. επίσης Φ. Κ. Βώρος, *ό.π.*, σ. 53.
10. Κ. Χαραλαμπόπουλος, "Η εικονογράφηση των βιβλίων ιστορίας του Γυμνασίου", *Τα Εκπαιδευτικά* (χειμώνας, 1990), τχ. 17, σ. 111-113.
11. Φ. Κ. Βώρος, *ό.π.*, σ. 37-38.
12. Πολυδεύκης Ασωνίτης, "Το εθνοκεντρικό και το αισθητικό στοιχείο στην εικονογράφηση των αναγνωστικών του δημοτικού σχολείου", *Διαδρομές* (χειμώνας 1999), τχ. 56, σσ: 265-272.
13. Φ. Κ. Βώρος, *ό.π.*, σ. 39.
14. Φ. Κ. Βώρος, *ό.π.*, σ. 75.

## Η ΛΟΓΙΚΗ ΚΑΙ Η ΠΡΑΚΤΙΚΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΤΟΥ ΟΛΟΗΜΕΡΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΣΤΗ ΓΕΡΜΑΝΙΑ\*

**Χαράλαμπος Ι. Κωνσταντίνου**

*Αναπλ. Καθηγητής στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δ.Ε.  
του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων*

### Ίδρυση και αποστολή

Καταρχήν πρέπει να υπογραμμιστεί ότι η αρχική αποστολή του ολοήμερου σχολείου, τουλάχιστον ως προς την ίδρυσή του, ήταν κοινωνική.

Οι διεξαχθείσες επιστημονικές έρευνες αναδείκνυαν το γερμανικό σχολείο σε ταξικό σχολείο, το οποίο ευνοούσε τα μεσαία και ανώτερα κοινωνικά στρώματα. Συγκεκριμένα, οι έρευνες της δεκαετίας του '70 και μετά έδειχναν ότι η πλειοψηφία των μαθητών Γυμνασίου προέρχονταν από τα μεσαία και ανώτερα κοινωνικά στρώματα. Ενώ αντιθέτως, η πλειονότητα των μαθητών του Γενικού Σχολείου (Hauptschule), που ιεραρχικά θεωρείται και κατώτερου επιπέδου, προέρχονταν από τα χαμηλά κοινωνικά στρώματα. Αυτός ο λόγος, καθώς και η μέριμνα της πολιτείας για τις οικογένειες με οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα, το γεγονός ότι το 1/3 των παιδιών μεγαλώνει χωρίς την επίβλεψη των γονέων και ότι επιπλέον έχει οικογενειακά προβλήματα, όπως και η πίεση των οργανώσεων που υποστήριζαν την εργαζόμενη μητέρα, ώθησαν, κυρίως τα γερμανικά κρατίδια που διοικούσαν από σοσιαλδημοκρατικές κυβερνήσεις, να ιδρύσουν Ολοήμερα Σχολεία (Ganztagsschulen) και Ενιαία Σχολεία (Gesamtschulen), προκειμένου να αντιμετωπιστούν τα κοινωνικά προβλήματα και ιδιαιτέρως οι κοινωνικές ανισότητες στην εκπαίδευση. Άλλοι λόγοι είχαν σχέση με το γεγονός ότι η ζωή πολλών παιδιών επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας (Μ.Μ.Ε.) και βασικά από την τηλεόραση και ότι εμφανίστηκαν πολλοί αλλοδαποί μαθητές στα γερμανικά σχολεία και άρα έχουμε να κάνουμε πλέον με μία κοινωνική πραγματικότητα πολυπολιτισμική.

Ο κοινωνικός ρόλος του ολοήμερου και ενιαίου σχολείου είναι ευδιάκριτος μέσα από τα ακόλουθα μέτρα που κυριαρχούσαν στα αναλυτικά τους προγράμματα:

- Προετοιμασία – μελέτη των μαθημάτων της επόμενης μέρας.
- Φύλαξη και σίτιση του μαθητή.
- Στελέχωση του σχολείου με σχολικούς ψυχολόγους και κοινωνικούς λειτουργούς.
- Βαρύτητα στα παιδιά με μαθησιακές ανάγκες και προβλήματα συμπεριφοράς κ.λπ.

Τα πιο χαρακτηριστικά γνωρίσματα του ολοήμερου σχολείου, από παιδαγωγική σκοπιά, είναι τα ακόλουθα: εσωτερική και εξωτερική διαφοροποίηση της διδασκαλίας, εξάσκηση, εμπάθυση και επανάληψη του διδακτικού υλικού, διευκόλυνση και ενίσχυση των διαπροσωπικών σχέσεων και εμπειριών, συνεργασία σχολείου-γονέων, ενίσχυση αυτενέργειας και αυτονόμησης του μαθητή κ.λπ.

Όλα αυτά τα μέτρα αποκλήθηκαν αντισταθμιστικά μέτρα στα πλαίσια της λεγόμενης Αντισταθμιστικής Παιδαγωγικής, που σκοπό έχει να παίξει ένα εξισοροπητικό ρόλο στις οικογενειακές – κοινωνικές ελλείψεις και ανεπάρκειες των μαθητών που προέρχονταν κυρίως από τα χαμηλά κοινωνικά στρώματα.

Ωστόσο, στη συγκεκριμένη κοινωνική αποστολή του ολοήμερου σχολείου φρόντισε η εκπαιδευτική εξουσία των γερμανικών κρατιδίων να δώσει παιδαγωγικό χρώμα. Με την έννοια αυτή αξιοποίησε τις παιδαγωγικές δυνατότητες διαμορφώνοντας προγράμματα που έλαβαν υπόψη τις ανάγκες και τα ενδιαφέροντα του μαθητή για δημιουργική απασχόληση, ανάπαυση, ανάπτυξη κοινωνικών σχέσεων, αυτονομίας, συνεργασίας κ.λπ. Για το λόγο αυτό προβλέπονταν η διαμόρφωση ολιγομελών τμημάτων (ομάδες 10 μαθητών), αλλά και η απαλλαγή του σχολείου από το γνωσιοκεντρικό του ρόλο. Δείγμα αυτού είναι και η εφαρμοζόμενη περιγραφική αξιολόγηση.



Οφείλουμε στο σημείο αυτό να τονίσουμε ότι ο αριθμός των ολοήμερων και ενιαίων σχολείων αντιπροσωπεύει μόλις το 4% των κανονικών σχολείων και ότι το κάθε κρατίδιο, λόγω της διοικητικής αυτονομίας που έχει, λειτούργησε τα σχολεία αυτά με διαφοροποιήσεις στην οργάνωση και στη δομή του.

Έτσι, εμφανίστηκαν σχολεία με ενιαίο προμεσημβρινό και μεταμεσημβρινό αναλυτικό πρόγραμμα και άλλα που το μεταμεσημβρινό τους πρόγραμμα ήταν εντελώς ανεξάρτητο από το προμεσημβρινό. Τα περισσότερα όμως δημοτικά σχολεία εφάρμοσαν ενιαίο πρόγραμμα για το πρωί και το απόγευμα. Πάντως, εμφανίστηκαν διάφορα μοντέλα λειτουργίας, όπως του Kassel, του Düsseldorf, της Frankfurt κ.λπ.

Η ώρα έναρξής τους είναι 7.30' ή 7.45' και η λήξη τους στις 15.30' ή 16.00'.

Οφείλουμε επίσης να υπογραμμίσουμε ότι ένα θετικό στοιχείο στην εφαρμογή του ολοήμερου σχολείου υπήρξε το γεγονός των Γερμανών εκπαιδευτικών με ειδικότητες. Ως γνωστόν, οι Γερμανοί εκπαιδευτικοί πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, πέραν της παιδαγωγικής και διδακτικής κατάρτισης, ειδικεύονται σε 2 (δύο) ή 3 (τρία) γνωστικά αντικείμενα. Το γεγονός αυτό και δεδομένου ότι ο μαθητής έχει ανάγκη από δημιουργικές και ψυχοκινητικές απασχολήσεις, διευκόλυνε την εφαρμογή προγραμμάτων με εξειδικευμένους παιδαγωγικούς και διδακτικούς προσανατολισμούς.

### Οργάνωση του ωρολόγιου προγράμματος

✓ Σεμινάρια – Ομάδες εργασίας: (μεταξύ της διδασκαλίας και του ελεύθερου χρόνου).

Για ένα εξάμηνο σχηματίζονται ομάδες εργασίας π.χ. Μαγειρική, Ποδόσφαιρο, Κεραμική, Πειράματα, Ψάρεμα (τεχνικές ψαρέματος), Χειροτεχνία, Επιτραπέζιο Τένις, Μουσική, Θέατρο, Κουκλοθέατρο, Κολύμβηση, Παραδοσιακοί Χοροί, Μαθήματα Μητρικής Γλώσσας, Συνάντηση με Ιστορικά Πρόσωπα, Περιήγηση Τοπικών Ιστορικών Μνημείων, Οικολογικά θέματα, Οργάνωση Συναυλιών, Μαθήματα Κυκλοφοριακής Αγωγής, Ξένη Γλώσσα, Έκδοση Εφημερίδας – Περιοδικού, Έκθεση Καλού Βιβλίου, Απαγγελία Ποιημάτων. Εδώ εντάσσεται και η μέριμνα για τα αλλοδαπά παιδιά και για τα παιδιά με ειδικές ή μαθησιακές ανάγκες.

- Τα σεμινάρια για την 3η και 4η τάξη αρχίζουν κατά κανόνα στις 15.00 και τελειώνουν στις 16.00'. Πρέπει στο σημείο αυτό να επισημάνουμε ότι οι γονείς, μέσα από τα εκλεγμένα θεσμικά τους όργανα, έχουν ενεργό συμμετοχή στη διαμόρφωση του ωρολόγιου προγράμματος.

- Οι μαθητές διαλέγουν ένα ή περισσότερα σεμινάρια.

- Η πρώτη και η δεύτερη τάξη είναι απαλλαγμένες από τα μεταμεσημβρινά μαθήματα.

✓ Προετοιμασία μαθημάτων:

Είναι προαιρετική και διαρκεί μέχρι τις 15.00 (πολλοί εκπαιδευτικοί διαφωνούν στο θέμα αυτό, ενώ κάποιοι ήθελαν να εντάξουν τις «κατ'οίκον εργασίες» στην ώρα των μαθημάτων ή στην ενισχυτική διδασκαλία.

✓ Ενότητα ελεύθερης απασχόλησης

Σε αρκετά σχολεία εφαρμόζεται ενιαίο πρόγραμμα ελεύθερης απασχόλησης των μαθητών, π.χ. από τις 8.15' μέχρι 9.45', από Δευτέρα – Πέμπτη επιπλέον από 10.55' μέχρι 16.00, Παρασκευή μέχρι 13.30'.

Όμως, η ενότητα ελεύθερη δραστηριοποίηση αποτελεί, κατά κανόνα τον πυρήνα του ολοήμερου σχολείου και διεξάγεται σε άλλο κτίριο. Κάθε αίθουσα διαθέτει έναν εκπαιδευτικό, ενώ υπάρχουν διαφορετικές αίθουσες για κάθε δραστηριότητα. Οι μαθητές επιλέγουν αυτόνομα τις δραστηριότητες. Μόνο σε ορισμένες δραστηριότητες πρέπει να δηλώνουν υποχρεωτική συμμετοχή. Στην ενότητα αυτή υπάρχει συνεργασία εκπαιδευτικών με τους σχολικούς λειτουργούς και ψυχολόγους. Ορισμένες από τις ενότητες – δραστηριότητες έχουν την ακόλουθη μορφή: η εργασία των γονέων μου, η φίλια, η υγεία, η προστασία των ζώων... Οι μαθητές, μετά το πέρας του ωρολόγιου προγράμματος (16.00) μπορούν, με τη σύμφωνη γνώμη των γονέων τους, να αφήσουν τη σχολική τους τσάντα στο σχολείο και σε ειδικά διαμορφωμένες θυρίδες για τον καθένα, έτσι ώστε να μην την κουβαλούν καθημερινά.

Σχετικές έρευνες έδειξαν ότι το ολοήμερο σχολείο πρέπει να το χαρακτηρίζει ελαστικότητα στο πρόγραμμά του.

✓ Γεύμα

Γίνεται εκμετάλλευση του γεύματος για απόκτηση και διαμόρφωση υγιεινής στάσης για τη διατροφή (π.χ. φρούτα κ.λπ.) στους μαθητές, αλλά και για ενίσχυση των επικοινωνιακών και κοινωνικών σχέσεων των μαθητών.

**Εμπειρίες από τη λειτουργία του**

Από τη μέχρι τώρα λειτουργία του Ολοήμερου Σχολείου έχει διαπιστωθεί ότι:

- Υπάρχει μεγάλη ζήτηση από τους γονείς
- Οι γονείς συμμετέχουν με περίπου 60 γερμανικά μάρκα x 170 δρχ. = 10.200 δρχ. το μήνα.
- Πραγματοποιούνται δραστηριότητες στο σχολείο στις οποίες συμμετέχουν αυτενεργά και ευχάριστα οι μαθητές (π.χ. ραδιοφωνικές εκπομπές στο ίδιο το σχολείο).
- Οι επιστάτες είναι απαραίτητοι, προκειμένου να επιτελούν ποικίλους ρόλους.
- Παρά την ύπαρξη ικανοποιητικών χώρων για δραστηριότητες του μαθητή (Βιβλιοθήκη, Γυμναστήριο, Εργαστήρια κ.λπ.), ωστόσο με την πάροδο του χρόνου εμφανίστηκε πρόβλημα χώρου.
- Οι δραστηριότητες πρέπει να είναι κοντά στις ανάγκες του μαθητή (κατανοητές και υλοποιήσιμες).
- Να είναι υπαρκτή η συμμετοχή γονέων (κάποιοι γονείς προσφέρθηκαν να μαγειρέψουν).

Από τις έρευνες που διεξήχθησαν διαπιστώνεται ότι το ολοήμερο σχολείο έχει θετική απήχηση και στους γονείς και τους μαθητές και στους εκπαιδευτικούς (πάνω από 65%). Ωστόσο, το ολοήμερο σχολείο δέχθηκε και αρνητική κριτική, ότι δηλαδή σχολειοποίησε τον ελεύθερο χρόνο των μαθητών, η πολιτεία παρέτεινε την επιρροή της στη διαπαιδαγώγηση των μαθητών, έχει εξελιχθεί σε σχολείο εικαστικών τεχνών κ.λπ.

Στο σημείο αυτό θα παρουσιάσουμε ένα ωρολόγιο πρόγραμμα ολοήμερου σχολείου γενικευμένης μορφής για όλες τις σχολικές τάξεις, καθώς και ένα ωρολόγιο πρόγραμμα συγκεκριμένης σχολικής τάξης:

**Εβδομαδιαίο πρόγραμμα στο Ενιαίο Σχολείο (Gesamtschule)**

| <b>ΔΕΥΤΕΡΑ ΕΩΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ</b> |   |  |
|------------------------------|---|--|
| <b>7.30*</b>                 | <b>Ελεύθερη έναρξη</b>  | } Προαιρετική προσφορά για όλους τους μαθητές (Βοήθεια για ολοκλήρωση εργασιών)            |
| <b>8.00*</b>                 | <b>Διδασκαλία</b>   |  |
| <b>9.30* - 9.50*</b>         | <b>Διάλειμμα</b>  | } Υποχρεωτική συμμετοχή (το ανώτερο 3 φορές την εβδομάδα, 6 υποχρεωτικές ώρες διδασκαλίας) |
| <b>9.50*</b>                 | <b>Διδασκαλία</b>   |  |
| <b>11.20* - 11.40*</b>       | <b>Διάλειμμα</b>  |  |
| <b>11.40*</b>                | <b>Διδασκαλία</b>   |  |
| <b>12.15* - 13.00*</b>       | <b>Γεύμα</b>  |  |
| <b>13.00* - 13.30*</b>       | <b>Μεσημβρινή Ξεκούραση (ανάπαυση)</b>                                      |  |
| <b>13.30*</b>                | <b>Ενισχυτική διδασκαλία (προαιρετικός ελεύθερος χρόνος)</b>                | } Επιτήρηση (Ενισχυτική διδασκαλία - Προετοιμασία μαθημάτων)                               |
| <b>14.30* - 16.00</b>        | <b>Ομάδες εργασίας - Δραστηριότητες</b>                                     | } Δεσμευτικός ελεύθερος χρόνος   |
|                              | <b>ή</b>  |  |
|                              | <b>Επίλογη μαθημάτων (Ξένη γλώσσα + μητρική γλώσσα για αλλοδαπά παιδιά)</b> |  |

Ωρολόγιο Πρόγραμμα ενός Ολοήμερου Δημ. Σχολείου στο Düsseldorf  
Τάξη Δ΄

| Ώρα             | Δευτέρα                          | Τρίτη                            | Τετάρτη                          | Πέμπτη                           | Παρασκευή                        |
|-----------------|----------------------------------|----------------------------------|----------------------------------|----------------------------------|----------------------------------|
| 7.45' - 8.00'   | Προσέλευση - Ολοκλήρωση εργασιών | Προσέλευση - Ολοκλήρωση εργασιών | Προσέλευση - Ολοκλήρωση εργασιών | Προσέλευση - Ολοκλήρωση εργασιών | Προσέλευση - Ολοκλήρωση εργασιών |
| 8.00 - 8.40'    | Ενιαίο Πρόγραμμα Διδασκαλίας     | Ενιαίο Πρόγραμμα Διδασκαλίας     | Ενιαίο Πρόγραμμα Διδασκαλίας     | Ενιαίο Πρόγραμμα Διδασκαλίας     | Ενιαίο Πρόγραμμα Διδασκαλίας     |
| 8.40 - 9.20'    | (Γλώσσα - Ιστορία- Περιβάλλον)   | (Γλώσσα- Ιστορία- Περιβάλλον)    | (Γλώσσα- Ιστορία- Περιβάλλον)    | (Γλώσσα- Ιστορία- Περιβάλλον)    | (Γλώσσα- Ιστορία- Περιβάλλον)    |
| 9.20' - 9.30'   | Πρωινό                           | Πρωινό                           | Πρωινό                           | Πρωινό                           | Πρωινό                           |
| 9.30' - 10.10'  | Μαθηματικά                       | Μουσική                          | Μαθηματικά                       | Μαθηματικά                       | Μαθηματικά                       |
| 10.10' - 10.30' | <b>Διάλειμμα</b>                 | <b>για</b>                       | <b>παιχνίδι</b>                  |                                  |                                  |
| 10.30' - 11.30' | Ενιαία Διδασκαλία                | Μαθηματικά                       | Ενιαία Διδασκαλία                | Αισθητική Αγωγή                  | Αισθητική Αγωγή                  |
| 11.10' - 11.50' | Θρησκευτική Αγωγή                | >>                               | >>                               | >>                               | >>                               |
| 11.50' - 12.00  | <b>Δ Ι Α Λ Ε Ι Μ Μ Α</b>         |                                  |                                  |                                  |                                  |
| 12.00 - 12.40'  | Χορωδία                          | Θρησκευτική Αγωγή                | Ενιαία Διδασκαλία                | Μελέτη Περιβάλλοντος             | Χορωδία                          |
| 12.40' - 14.00  | <b>Γεύμα -</b>                   | <b>Ανάπαυση -</b>                | <b>Ελεύθερος</b>                 | <b>χρόνος</b>                    |                                  |
| 14.00 - 14.40'  | Μελέτη-Προετοιμασία μαθημάτων    | Μελέτη-Προετοιμασία μαθημάτων    | Μελέτη-Προετοιμασία μαθημάτων    | Μελέτη-Προετοιμασία μαθημάτων    | Μελέτη-Προετοιμασία μαθημάτων    |
| 14.40' - 15.20' | Ομάδες εργασίας -                | Κολύμβηση                        | Οικολογία                        | Ενισχυτική Διδασκαλία            | Αγωγή Υγείας                     |
| 15.20' - 16.00  | Δραστηριότητες                   | >>                               | >>                               | Γεωγραφία- Μελέτη                | Σεξουαλική Αγωγή                 |

### **BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ**

1. Appel, S. / Rutz, G. (1998): *Handbuch Ganztagschule*, Schwalbach.
2. Hessisches Institut für Bildungsplan und Schulentwicklung (1992): *Schule ist mehr als Unterricht - Beispiele aus der Praxis ganztägiger Erziehung* (Hrsg. Ch. Kubina), Heft 18, Wiesbaden.
3. Impuls (1988): *Strukturplan der Bielefelder Laborschule*, Heft 15, Universität Bielefeld.

## ΘΕΜΑΤΑ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

### ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΤΗΣ ΔΙΑΡΚΟΥΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Επιστημ. Επιμέλεια: ΧΡΗΣΤΟΥ ΣΑΡ. ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ M.sc

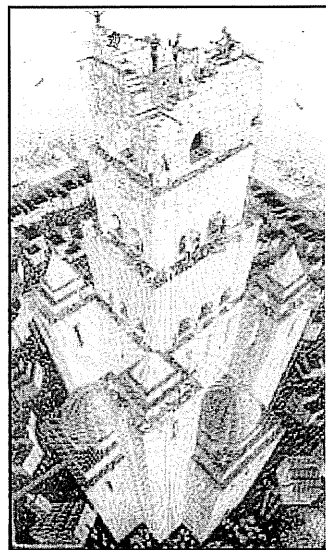
Σχολ. Συμβούλου Ειδ. Εκπ/σης Ηπείρου - Κέρκυρας - Λευκάδας

(1ο Μέρος)

#### 1. Εισαγωγικά

Για να κάνουμε έναν απολογισμό των πολιτικών και πρακτικών της διαρκούς εκπαίδευσης στα τελευταία χρόνια, δεν μπορούμε να αγνοήσουμε την πολιτική και επομένως δεν μπορούμε να μη λάβουμε υπόψη:

1. τις αλλαγές που πραγματοποιούνται στις σχέσεις ανάμεσα στις διάφορες χώρες αυτού του πλανήτη.
2. την ανεξαρτησία που κατέκτησαν ορισμένες χώρες οι οποίες παλαιότερα ήταν κυριαρχούμενες.
3. τις νέες δυνατότητες αναπτυξιακών επιλογών.
4. τη δυναμική των σχέσεων ανάμεσα σ' αυτούς που ελέγχουν και αυτούς που δεν ελέγχουν τα μέσα παραγωγής.
5. τη συσσωμάτωση των κοινωνικοοικονομικών και πολιτικών συστημάτων σε περιφερειακό και διεθνές επίπεδο και τον διεθνή καταμερισμό της εργασίας.
6. τη συλλογική διάσταση της πολιτιστικής και εκπαιδευτικής δράσης κτλ.



Η συμβατικότητα που χαρακτηρίζει κατά κανόνα την πρόσφατη φιλολογία σχετικά με τη διαρκή εκπαίδευση είχε συχνά σαν συνέπεια να επιλέγεται η αγνόηση αυτών των ζητημάτων, είτε να ξεετάζονται χωριστά. Η ανάλυση που προτείνω επιδιώκει να διερευνήσει τα αίτια της ρήξης ανάμεσα στην κοινωνική, πολιτική και πολιτιστική πραγματικότητα και την παιδαγωγική συλλογιστική: από τη μια πλευρά, η διοικητική όψη της εκπαίδευσης, η εκπαίδευση του ιδανικού ανθρώπου και ο παιδαγωγικός φορμαλισμός· από την άλλη πλευρά, κοινωνικά κινήματα, πολιτιστικά και πολιτικά, που δίνουν ζωή στην κουλτούρα και την παιδεία και συγχρόνως δημιουργούν την ανάγκη νέων εκπαιδευτικών σχεδίων και δομών.

Όταν λέμε "πολιτικές της διαρκούς εκπαίδευσης" θα εννοούμε τις πολιτικές που καταστρώνονται από τα διάφορα αρμόδια υπουργεία (Παιδείας, Εργασίας, Γεωργίας, Βιομηχανίας κτλ), καθώς και από κοινωνικές και οικονομικές δυνάμεις (συνδικάτα, συνεταιρισμοί, πολιτιστικές κινήσεις κτλ), σχετικά με την εκπαίδευση παιδιών, νέων και ενηλίκων στη φάση της αρχικής και της πρόσθετης κατάρτισης στους τυπικούς και μη τυπικούς τομείς της εκπαίδευσης. Όταν θα λέμε "πρακτικές της διαρκούς εκπαίδευσης" θα εννοούμε την εκπαίδευση όπως παρέχεται από ιδρύματα, ανεξάρτητες συλλογικές κινήσεις κτλ., καθώς και την ίδια την αυτομόρφωση. Με τον όρο "πολιτική" θα εννοούμε τόσο την πολιτική επιστήμη όσο και την πολιτική δράση. Επομένως το παρόν δοκίμιο περιέχει εξίσου θεωρητικές και πρακτικές αναλύσεις. Ο στόχος του είναι να βοηθήσει εκείνους που προσπαθούν να αναπλάσουν το εκπαιδευτικό σύστημα στις κοινωνίες τους, όπου η εκπαιδευτική αλλαγή συνδέεται στενά με τις δομές της εξουσίας, τις διεθνείς σχέσεις, το επίπεδο της λαϊκής συμμετοχής, την ταξική πάλη κτλ.

Η βιβλιογραφία γύρω από τη θεσμοποιημένη εκπαίδευση, είτε στο επίπεδο της συγκριτικής ανάλυσης είτε επικεντρωμένη σε μια δεδομένη χώρα, προτιμά να ονειρεύεται εκπαιδευτικά "προγράμματα" που δεν θα μπορούσαν να πραγματοποιηθούν χωρίς την αλλαγή ορισμένων κοινωνικοοικονομικών και θεσμικών μεταβλητών, αντί να αναζητά στο πεδίο της εκπαίδευσης απαντήσεις σε προβλήματα όπως η κοινωνική διαίρεση, οι διεθνείς μέθοδοι εργασίας, η υποαπασχόληση, η ανεργία, η απομόνωση, η βία κτλ. Αυτό δεν σημαίνει πάντως ότι η εκπαίδευση δεν έχει κάποια αυτονομία, και ότι δεν μπορεί, έστω και μέσα σ' ένα πλαίσιο καταναγκασμών, να συμβάλλει στην ατομική και συλλογική ανάπτυξη της ανθρωπότητας. Η αυτοδιαχείριση, η βιομηχανική δημοκρατία, η αυτοματοποίηση, η διευρυνση των άτυπων τομέων της παραγωγής, ο δυϊσμός στην αγορά εργασίας και η αλλοτρίωση είναι μερικοί ακόμα παράγοντες που αφορούν εμφανώς το σύστημα παραγωγής και που μόνο σποραδικά έχουν εξεταστεί από τη σκοπιά της εκπαίδευσης. Οι προοπτικές και τα μπλοκαρίσματα του συστήματος παραγωγής, καθώς και η προβολή τους στο μέλλον, αποτελούν θεμελιώδη σημεία αναφοράς για την παιδαγωγική σκέψη.

Η διαλεκτική αλληλεπίδραση στο σύστημα της εκπαίδευσης και το σύστημα της παραγωγής πρέπει κι αυτή να ληφθεί υπόψη. Για παράδειγμα, η διάχυση γνώσεων ανάμεσα στους εργάτες μπορεί να τους δώσει περισσότερη δύναμη στη διαχείριση και η περισσότερη δύναμη στη διαχείριση μπορεί να τους παρακινήσει να διευρύνουν τις γνώσεις τους. Οι νέες διεθνείς οικονομικές σχέσεις μπορούν να μετασχηματίσουν το εκπαιδευτικό σύστημα μιας διαδεδομένης χώρας, προς το καλύτερο ή το χειρότερο και ταυτόχρονα η κατανόηση της διεθνούς πραγματικότητας από τους ανθρώπους μπορεί να υποχρεώσει διάφορες εθνικές κυβερνήσεις να υιοθετήσουν πιο ανεξάρτητη στάση απέναντι στις ισχυρότερες χώρες.

Μπορούμε άραγε να μιλάμε για πολιτικές της διαρκούς εκπαίδευσης; Ποια είναι η διαλεκτική ανάμεσα στο σύστημα της εκπαίδευσης, το σύστημα της παραγωγής και την κοινωνική ζωή; Ποια είναι η ατομική και ποια η συλλογική διάσταση της εκπαίδευσης στις διάφορες κοινωνίες; Μπορούμε να μιλάμε αφηρημένα για εκπαιδευτικούς σκοπούς; Δεν αναιρούμε τη διαλεκτική της ίδιας της ζωής, όταν σκεφτόμαστε εκπαιδευτικές επιδιώξεις που είναι κοινές για όλα τα στοιχεία μιας χώρας και, ακόμα παραπέρα, μιας διεθνούς κοινωνίας; Η σχέση ανάμεσα στις πολιτικές της διαρκούς εκπαίδευσης και την πολιτική μπορεί να έχει αρκετές διαστάσεις, που συχνά αποφεύγονται στην πολιτική συζήτηση, και ειδικότερα: ιδεολογίες της διαρκούς εκπαίδευσης· εξουσιαστικοί καταναγκασμοί, καταστολή και εκπαίδευση· ενστερνισμός περιεχομένων και μεθόδων που επικεντρώνονται στην αυτοκατάρτιση, στην ελεύθερη πνευματική και σωματική έκφραση, στη δημιουργικότητα· μεθοδολογία αξιολόγησης των πολιτικών και πρακτικών της διαρκούς εκπαίδευσης.

## 2. Οι ιδεολογίες της διαρκούς εκπαίδευσης

Δεν υπάρχει μια ενιαία ιδεολογία της διαρκούς εκπαίδευσης αλλά αρκετές ιδεολογίες, που σχετίζονται με συγκεκριμένες ιστορικές καταστάσεις. Για παράδειγμα, στις εκβιομηχανισμένες χώρες, στον καιρό της οικονομικής έξαρσης της δεκαετίας του 1960, η ιδεολογία του "διαρκής εκπαίδευση = γενική μόρφωση" αντανάκλουσε στην πραγματικότητα την ανάγκη ταχύρυθμης επαγγελματικής κατάρτισης των εργατών στις μεσαίες και ανώτερες βαθμίδες. Δεν ήταν τελείως τυχαίο που ορισμένες χώρες ευνοούσαν περισσότερο από άλλες τις πολιτικές διαρκούς εκπαίδευσης αυτό σχετιζόταν με την επιτάχυνση της βιομηχανικής ανάπτυξης. Ούτε είναι τυχαίο που στις εκβιομηχανισμένες χώρες, σε

περιόδους ανεργίας, η ιδεολογία του "διαρκής εκπαίδευση = κατάρτιση για δουλειά και απάντηση στην "ανεργία" έρχεται στο προσκήνιο, έστω κι αν η παρεχόμενη εκπαίδευση είναι κυρίως προσανατολισμένη προς τη γενική μόρφωση, και μάλιστα ακόμα και η επαγγελματική εκπαίδευση έχει περιορισμένη επίδραση στην απασχόληση.

Όσο για τις λιγότερο εκβιομηχανισμένες ή αγροτικές χώρες (ας υπογραμμίσουμε πάντως ότι όλες οι γενικεύσεις είναι απεχθείς), το "διαρκής εκπαίδευση = γενική μόρφωση" συνοδεύεται σε ορισμένες χώρες από μια γοργή διαδικασία εκβιομηχάνισης και επομένως από την ανάγκη ταχύρυθμης κατάρτισης ειδικευμένου εργατικού δυναμικού (στην περίπτωση αυτή, η πολιτιστική διάσταση της επιμόρφωσης αγνοείται). Σε άλλες χώρες, η εκλαΐκευση του "διαρκής εκπαίδευση = ισότητα ευκαιριών" συνοδεύεται από την αναζήτηση μιας παρακαμπτηρίου που θα επιτρέψει στο εκπαιδευτικό σύστημα να καθιερώσει αυστηρή επιλογή στο επίπεδο της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης· μια άλλη ιδεολογική χρησιμοποίηση του "διαρκής εκπαίδευση = ισότητα ευκαιριών" μπορεί να συναντηθεί στις χώρες όπου υπάρχουν εθνικές μειονότητες ή μετανάστες εργάτες. Εκεί η "διαρκής εκπαίδευση" είναι μερικές φορές τέχνασμα για τη μείωση των εντάσεων.

Σε ορισμένες χώρες, η ιδεολογική επίδραση που άφησε η αποικιοκρατία στην εκπαίδευση έχει παρακινήσει τις πρώην αποικιακές δυνάμεις, μερικές φορές μέσω της διμερούς ή διεθνούς συνεργασίας, να ενθαρρύνουν τη διατήρηση του "σχολείου" όπως εννοούνταν στο παρελθόν. Από την άλλη πλευρά, οι νέες απαιτήσεις της παραγωγής παρότρυναν πιο πρόσφατα μερικές απ' αυτές τις χώρες να προτείνουν εναλλακτικές λύσεις απέναντι σε μια καθαρά ακαδημαϊκή εκπαίδευση. Όσο για τις άρχουσες τάξεις των χωρών που απέκτησαν την ανεξαρτησία τους στις τελευταίες δεκαετίες, η στάση τους απέναντι στη μη τυπική εκπαίδευση δεν είναι ξεκάθαρη: στις χώρες όπου η ανεξαρτησία ήταν απόρροια αγώνων, η μη τυπική εκπαίδευση συχνά έπαιξε κάποιο ρόλο στην ανάπτυξη επαναστατικών "ελίτ" αφετέρου σε άλλες χώρες, η γνώση η επικυρωμένη από τα συμβατικά ιδρύματα ήταν η μόνη παράμετρος επιτυχίας στην κοινωνική και εκπαιδευτική σφαίρα. Σαν αποτέλεσμα, υπάρχει ποικιλία στάσεων απέναντι στην τυπική και μη τυπική εκπαίδευση, που πηγάζει από τις διαφορετικές εμπειρίες των επιμέρους χωρών.

Η εκπαιδευτική και πολιτιστική υποδομή στις χώρες της περιφέρειας έχει μεγαλύτερη σπουδαιότητα απ' όσο στις ισχυρότερες χώρες, εφόσον αυτή η υποδομή είναι σε πολλές περιπτώσεις η σημαντικότερη πηγή απασχόλησης και το κέντρο για τη δημιουργία και αναπαραγωγή των "ελίτ" της εξουσίας. Επομένως η σημαντικότητα των υπηρεγίων Παιδείας υπερβαίνει την καθαρά εκπαιδευτική λειτουργία.

Η γνώση, η μάθηση και η εκπαίδευση δεν αναπτύσσονται πάντοτε προς τη κατεύθυνση του εκδημοκρατισμού κάθε δεδομένης κοινωνίας. Οι διεθνείς κοινωνικές και τεχνικές διαιρέσεις της αγοράς εργασίας πολύ συχνά συνεπάγονται διαιρέσεις μεταξύ των εργατών, όσο αφορά την αρχική και την πρόσθετη κατάρτιση. Υπάρχει λοιπόν μια εντεινόμενη αντίφαση ανάμεσα στην εκπαίδευση ως εργαλείο εκδημοκρατισμού και την εκπαίδευση ως μέσο συμπληρωματικής κοινωνικής επιλογής. Η αποξένωση κάποιων τμημάτων του συνολικού πληθυσμού από το τυπικό εκπαιδευτικό σύστημα είναι συνέπεια αυτών των διαφόρων τεμαχισμών της εργασίας, οι οποίοι ενισχύουν τις παραδοσιακές ή νέες μορφές κοινωνικού διαχωρισμού. Η απάντηση στην επιλογή και στο διαχωρισμό δεν είναι εκπαιδευτική. Ο μετασχηματισμός των σχέσεων παραγωγής και των διαφόρων τεμαχισμών της εργασίας στην κάθε κοινωνία είναι το κλειδί για το μετασχηματισμό της εκπαίδευσης.

Η εφαρμογή των πολιτικών διαρκούς εκπαίδευσης έχει παρασύρει στη δημόσια συζήτηση των εκπαιδευτικών θεμάτων τα συνδικάτα, τα πολιτικά κόμματα, τις εργοδοτικές οργανώσεις και διάφορους συνδέσμους. Τα αποτελέσματα ήταν η αντιπαράθεση,

που συνεχίζεται ακόμα, ανάμεσα σε μη ουδέτερες και εναλλακτικές εκπαιδευτικές πολιτικές. Άραγε σε ποιο βαθμό μπορεί η στενόμυαλη ιδεολογία ενός κράτους και των κυρίαρχων δυνάμεών του να επικρατήσει πάνω στην πραγματικότητα του κόσμου της εργασίας και πάνω στα κοινωνικά έθιμα της ζωής - που οι δυνάμεις αυτές υποχρεώνονται να λαμβάνουν υπόψη; Σε ποιο βαθμό οι νέες εκπαιδευτικές πολιτικές έχουν ελευθερωθεί από την κυρίαρχη ιδεολογία, σε ποιο βαθμό αναπτύσσουν εναλλακτικές κατευθύνσεις απέναντί της και με ποια μέσα; Οι κυρίαρχες ιδεολογίες της διαρκούς εκπαίδευσης δεν σιμαίνουν:

1) ότι δεν υπάρχουν κοινωνικές και πολιτιστικές δυνάμεις που αντιτάσσονται σ' αυτές τις ιδεολογίες;

2) ότι εφόσον η μορφωτική διαδικασία τεθεί σε κίνηση, έστω και στα πλαίσια των κυρίαρχων ιδεολογιών, μπορεί πάντοτε να ελεγχθεί και

3) ότι διάφορες κοινωνικές και πολιτιστικές δυνάμεις που ενεργούν μέσα στην κοινωνία, και που στο παρελθόν συνέβαλαν στο μετασχηματισμό των εκπαιδευτικών συστημάτων, δεν εξακολουθούν να συμβάλλουν προς την ίδια κατεύθυνση.

Η καθαρά ιδεολογική συζήτηση πάνω στα οικονομικά, πολιτικά και κοινωνικά γεγονότα συχνά συγκαλύπτει την πραγματικότητα των διαδικασιών που βρίσκονται σε εξέλιξη στον τομέα της εκπαίδευσης. Για παράδειγμα, η επέκταση των συλλογικών εμπειριών ή ο περιορισμός τους έχει επιπτώσεις στην εκπαίδευση. Η εξασφάλιση μόνιμης απασχόλησης σε ορισμένες κατηγορίες ή η μόνιμη αβεβαιότητα της απασχόλησης για άλλους, εντείνουν την ανάγκη νέων εμπειριών και εκπαιδευτικών καινοτομιών. Η απελευθέρωση των γυναικών από τους εξαναγκασμούς της παράδοσης σε ορισμένες χώρες και οι νέοι εξαναγκασμοί στην εργαζόμενη γυναίκα, έχουν επιπτώσεις στην εκπαίδευση κ.ο.κ. Τα κοινωνικά έθιμα μετασχηματίζονται σε αρκετές χώρες, και οι εκπαιδευτικές πολιτικές μπορούν να συμβάλλουν σ' αυτόν το μετασχηματισμό ή να τον τροχοπεδήσουν. Η γεωγραφική κινητικότητα, η επαναοικειοποίηση της γης, η συλλογική πολιτιστική δημιουργικότητα, οι κοινόχρηστες υπηρεσίες, οι νέοι ρυθμοί και σχέσεις εργασίας, ο ελεύθερος χρόνος, είναι κι αυτά στοιχεία που συμβάλλουν σ' έναν ενδεχόμενο μετασχηματισμό του τρόπου ζωής.

Δεν υπάρχει και ούτε πρόκειται να υπάρξει ένα μόνο μοντέλο για τη μετουσίωση της ιδέας της διαρκούς εκπαίδευσης σε εκπαιδευτικές πολιτικές. Ωστόσο, αρκετές τάσεις έχουν διαμορφωθεί και εξακολουθούν να διαμορφώνονται κατά την εκτύλιξη διάφορων εμπειριών σε εκπαιδευτικά ιδρύματα ή έξω απ' αυτά - τάσεις που προδικάζουν ότι στις κοινωνίες μας υπάρχει και θα υπάρχει η δυνατότητα συγκρότησης και η επιδίωξη μιας εκπαίδευσης η οποία προϋποθέτει ένα μετασχηματισμό του κοινωνικού περιβάλλοντος και του τρόπου ζωής, την πλήρη χρήση των ικανοτήτων μας, τη μάθηση μέσω της συλλογικής ζωής, τη δημιουργικότητα (ένας τομέας που δεν θα επιφυλάσσεται πια στους "καλλιτέχνες"), την κατοχή της κοινωνικής, τεχνικής, επιστημονικής, και καλλιτεχνικής γνώσης, που μπορεί να κάνει τον καθένα, κι όχι μόνο τους "ιδιώτες", ικανό να συμμετάσχει στην οικοδόμηση και τη διοίκηση των σύγχρονων κοινωνιών μας, καθώς και την αντίθεση στον καταμερισμό της εργασίας που ενισχύει τη διάκριση μεταξύ ανθρώπων και μεταξύ χωρών.

**ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΑ ΕΥΤΡΑΠΕΛΑ**

**“Ατοπώτατον... δίδαγμα”**

Στο Δημ. Σχολείο Κατσ. το σχολ. έτος 1918-1919. Ο Επιθεωρητής Σχολείων Β. Παπαγεωργίου επιθεώρησε το δάσκαλο Σ. Κ. στα Θρησκευτικά Γ, Δ΄ τάξης και στο μάθημα της ημέρας: “Η φυγή του Ιησού εις την Αίγυπτον και η σφαγή των Νηπιών”. Συνέστησε στο δάσκαλο με τρόπο κατά την ώρα της διδασκαλίας να βγάλει το ηθικό δίδαγμα από την ενότητα του μαθήματος. Ο δάσκαλος “ισχυρογνώμων και εγωϊστής”, όπως γράφει ο Επιθεωρητής στην Έκθεση, προσβλήθηκε και πείσμως: Έτσι, θέλησε με τη σειρά του να μειώσει τον Επιθεωρητή έναντι των μαθητών, αλλά και να του δείξει ότι δεν βγαίνει απ’ όλα τα μαθήματα δίδαγμα κι έβγαλε το εξής: “Οι γονείς προφυλάττουν τα ευατών τέκνα επικειμένων κακών, μεριμνούσι δε κατά δύναμιν και περί των ξένων υποκειμένων τυχόν εις αυτόν τον κίνδυνον.



Ο Θεός όμως, μόνον περί του υιού αυτού εμερίμνησεν καταλιπών τα λοιπά νήπια εις την διάθεσιν του δημίου!!!... (Τα θαυμ. του επιθεωρ.)

Ο Επιθεωρητής κατέγραψε ακριβώς το δίδαγμα στο “Βιβλίον Επιθεωρήσεων” (21-1-1919, σελ. 503) με το χαρακτηρισμό από κάτω “Ατοπώτατον” και χωρίς άλλη παρατήρηση.

Φαντασθείτε, αν στα πρόσφατα ή σημερινά χρόνια έβγαζε κάποιος δάσκαλος το ίδιο ή παρόμοιο δίδαγμα, τι θα γινόταν! θα τον έτρωγε η μαρμάγκα από κάθε άποψη! Και να ξέρουμε πως ο περίφημος “Εκπαιδευτικός Όμιλος” με το “Δελτίο” του γαλουχούσε τότε τους εκπαιδευτικούς με ρηξικέλευθες και νεωτεριστικές ιδέες.

**“Μέγα μυστήριο...”**

Τα πρώτα μετά την απελευθέρωση χρόνια υπέβαλλαν αιτήσεις στον Επιθεωρητή Σχολείων Ιωαννίνων πολλοί “υποψήφιοι δάσκαλοι”. Ζητούσαν να τους διορίσει γράφοντας (Κατά γεν. έκθεση Επιθεωρητή): “Να με

διορίσητε, κύριε Επιθεωρητά, και θα κάμετε εν μέγα μυστήριο”. Η λέξη “μυστήριο” σήμαινε γι’ αυτούς “ευεργεσία, ελεημοσύνη”, λέει ο Επιθεωρητής και όταν τους ρωτούσε προσωπικά για τις γνώσεις τους, απαντούσαν: “Είμαι απ’ν Τρίτ’, είμαι απ’ν Τετάρτ’” Κι εννοούσαν από την Τρίτη ή Τετάρτη Τάξη Ελληνικού Σχολείου της Ζωσιμαίας, στο οποίο είχαν φοιτήσει επί Τουρκοκρατίας. Ο Επιθεωρητής, όμως, ήταν αυστηρός και σπάνια έκανε “μέγα μυστήριο”.

**“Παρακολουθούντα αγρύπνως...”**

Κάποιες εποχές, στους δασκάλους που προσέφεραν τις υπηρεσίες τους ως πληροφοριοδότες, οι οικείες μυστικές υπηρεσίες απένειμαν συνήθως ευφήμους μνείας, συγχαρητήρια, κλπ., πράγμα που κοινοποιούσαν στον Επιθεωρητή Σχολείων, για να καταχωρηθεί στον υπηρεσιακό φάκελο των δασκάλων αυτών και να χρησιμεύσει ως κριτήριο για την προαγωγή τους. Ιδού ένα τέτοιο συγχαρητήριο από το Α2 (μυστική

στρατιωτική υπηρεσία που είχε σχέση άμεση με τα ΤΕΑ): “Προς τον Επιθεωρητήν Στοιχ. Εκπαιδύσεως. Τον δημοδιδάσκαλον του Δημ. Σχολ. Π.Α.Δ. κατανοήσαντα πλήρως το πνεύμα και τας κατευθύνσεις των προϊσταμένων του αρχών και παρακολουθούντα αγρύπνως πάσαν ύποπτον κίνησιν εις την περιοχὴν ευθύνης του συγχαίρω. Παρόμοιοι διδάσκαλοι με τοιαύτην Εθνικὴν δραστηριότητα σεμνύνουσι τον κλάδον των εκπαιδευτικῶν λειτουργῶν... Το Α2 Γραφείον Καρ. Γ. Ταξίαρχος”.

Συνηθισμένα τότε αυτά. Το μόνο που θα προβληματίσει τους σημερινούς δασκάλους είναι το πότε κοιμόταν αυτοί ο άνθρωπος, αφού αγρυπνούσε να παρακολουθεί. Η απάντηση: Την ημέρα! Τ’ άκουσα από τους παλιότερους δασκάλους! Ναι την ημέρα, αφού λίγο μάθημα έκανε, όποτε ήθελε και από τον επιθεωρητή βαθμολογούνταν με την υψηλότερη μάλιστα βαθμολογία. Αλήθεια, ποιος τολμούσε να παρατηρήσει τον “παρακολουθούντα αγρύπνως”.

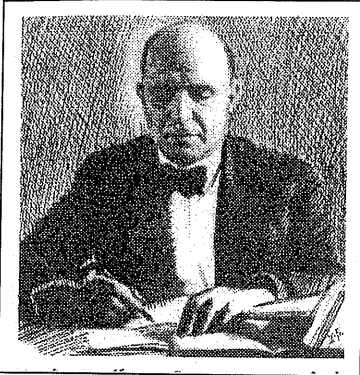
*Χρήστος Σκανδάλης*



## Απόψεις για την παιδεία με την πένα του Δ. Γληνού

Στέφανος Δ. Τσιάλος

Ο Δημήτρης Γληνός εμφανίζεται στη δίνη των νεοελληνικών πνευματικών αγώνων το καλοκαίρι του 1911. Πρωτοδιορίζεται δάσκαλος στο έγκτο δημόσιο σχολείο της Αθήνας, ενώ παράλληλα διδάσκει Παι-



δαγωγικά στο Αρσάκειο. Μαζί με το Μανόλη Τριανταφυλλίδη και τον Αλέξανδρο Δελμούζο θα αποτελέσουν την επιστημονική τριανδρία του Εκπαιδευτικού Ομίλου για πολλά χρόνια και μέχρι τη διάσπασή του το 1927.

Αστός παιδαγωγός την πρώτη περίοδο της όλης δραστηριότητάς του (1911-1925) ακολουθεί με ενθουσιασμό και ελπίδες την πρώτη εξόρμηση της «προοδευτικής» τάξης του. Γρήγορα όμως αντιλαμβάνεται ότι η αστική τάξη περνάει όλο και πιο πολύ στη συντήρηση, στο συμβιβασμό και το πισογύρισμα, ενώ, αντίθετα, η δική του πορεία ήταν -όπως ο ίδιος έλεγε- «από τὸ Μυστριώτη στὸν Λένιν»<sup>1</sup>. Έτσι στη δεύτερη περίοδο (1921-1926) είναι ο ριζοσπάστης, αυτός που απαρνείται την αστική τάξη που, όπως εύστοχα παρατήρησε ο ίδιος, θα τον είχε -εάν ο ίδιος ήθελε- «παντοτινά για χαϊδεμένο παιδί της καὶ για καμάρι της»<sup>2</sup>. Σοσιαλιστής, παιδαγωγός, δάσκαλος στην τρίτη περίοδο (1927-1943) ακολουθεί το δρόμο της πάλης, της ριζικής αναγέννησης της παιδείας, του κοινωνικού δημοτικισμού, το δρόμο «πρὸς τ' ἄριστερά»<sup>3</sup>.

Τα δείγματα της θαρραλέας σκέψης του, ιδιαίτερα για το κεφάλαιο που ακούει στο όνομα «παιδεία», απλώθηκαν σε βιβλία, πολλά άρθρα και πολλές μελέτες που φιλοξενήθηκαν σε περιοδικά και εφημερίδες της εποχής του.

Τα αποσπάσματα, που παραθέτουμε στη συνέχεια, θέλουν να δείξουν ότι ο Γληνός είναι και σήμερα επίκαιρος και ότι απ' την «αστείουτη νερομάνα της λαγαρής του σκέψης θα ξεδιψάμε για πολύ ακόμα...»<sup>4</sup>

Στο άρθρο «Ἡμέρα ἐλευθερίας διὰ τοὺς διδασκάλους», που φιλοξένησε η εφημερίδα «ΝΕΑ ΕΛΛΑΣ», τον Απρίλη του 1914 και αναδημοσιεύτηκε στο βιβλίο του «Ένας ἄταφος νεκρός» το 1925, σημειώνει: «...Καὶ εἶναι πασίγνωστον, ὅτι ἅμα ἐξασφάλισης προοδευτικόν, εἰλικρινή, μορφωμένον, ζηλωτὴν διδάσκαλον ἐνδιαφερόμενον περὶ τοῦ ἔργου του, διαρκῶς ἀνασκοποῦντα καὶ βελτιώνοντα αὐτό, ἅμα ἐξασφάλισης διδάσκαλον διανοητικῶς, ἠθικῶς καὶ οικονομικῶς ἐλεύθερον καὶ αὐτοτελῆ, ἐξησφάλισης ἤδη τὰ ἐννέα δέκατα τῆς ἐπιτυχίας τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ ἔργου.»

Στο «Διδασκαλικό Βῆμα» το Μάρτη του 1926 και στο άρθρο «Ὁ Δημοτικισμὸς καὶ ἡ τύχη τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου», γράφει μεταξύ των ἄλλων: «Πρῶτος σκοπὸς τῆς ἐθνικῆς παιδείας εἶναι νὰ δώσῃ σὲ ὅλα τὰ ἄτομα τοῦ ἀνθρώπινου γένους τὰ μέσα νὰ προνοοῦν γιὰ τὶς ἀνάγκες των, νὰ τοὺς ἐξασφαλίσῃ τὴν ἀνετη ὑπαρξῆ, νὰ τοὺς διδάξῃ καὶ νὰ τοὺς

1. Κ.Δ. Σωτηρίου «Ὁ Γληνός Παιδαγωγός», απ' τον τόμο «στη μνήμη Δημήτρη Γληνού» εκδ., «ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ», Αθήνα 1946, σ. 39.

2. Αλέξανδρου Σβώλου: «Ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος» ὅ.π., σ. 10.

3. Ὁ.π., σ. 39.

4. Κώστα Γ. Καλατζή, (Θεσσαλού), «Στον αστερισμὸ του Δ. Γληνού», εκδ., «ΔΙΠΤΥΧΟ» Αθήνα 1985, σ. 15.

έξασφαλίση την άνετη ύπαρξη, να τους διδάξει και να τους κάμει ικανούς να ασκούν τα δικαιώματά των, να έννοούν και να έχτελούν τα καθήκοντά των. Να έξασφαλίση στον καθένα απ' αυτούς την ικανότητα να τελειοποιή τὸ ἔργο του και να γίνη ἄξιος για τις κοινωνικές λειτουργίες που έχει δικαίωμα να συμμετέχη. Να αναπτύξη σέ ὄλη των την ἔχταση τις δεξιότητες που ἐπιοίκισε τον καθένα ή φύση. Και ἔτσι να δημιουργήση ἀνάμεσα στους πολίτες ισότητα πραγματική και να πραγματώση την πολιτική ισότητα που ζητούν οι νόμοι. Και για αυτό ή δημόσια ἔθνική παιδεία εἶναι για την Πολιτεία καθήκον δικαιοσύνης...».

Στο περιοδικό «ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ», που στα δύο χρόνια (1926-1927) κυκλοφορίας του συγκέντρωσε γύρω του την πιο προοδευτική διάνοηση της εποχής του, και στο τέταρτο φυλλάδιο του (Δεκέμβρης 1926) πρότεινε στο εκπαιδευτικό του πρόγραμμα, μεταξύ των άλλων: «... Να δοθῆ ή προπύμνη σημασία στον κυριώτατο ἐργάτη της παιδείας, τὸ δάσκαλο. Ὅχι μόνο ή μόρφωσή του για ὄλες τις βαθμίδες της παιδείας πρέπει να εἶναι βαθεία, πλούσια και ἐπιστημονική, μὰ και ή θέση του μέσα στον κύκλο των λειτουργῶν της πολιτείας ἀντάξια με τὸ προσφερόμενο ὑψηλότατο ἔργο, χωρίς να ὑπάρχει καμιά κατ' ἀρχὴν διάκριση ἀνάμεσα στους ἐργάτες της κατώτερης και της ἀνώτερης παιδείας.

Να ὀργανωθῆ ή μόρφωση των δασκάλων με βάση τον ἐπιστημονικό τους καταρτισμό. Να λάβη ἄμεση πρόνοια τὸ κράτος για να πυκνώση τὰ ἀραιότατα ἐπιστημονικά στελέχη της ἀνώτερης παιδείας και να ἐνισχύση με κάθε μέσο την καθυστερημένη ἀκαδημαϊκή μόρφωση των δασκάλων.

Να δοθοῦν στην παιδεία ὄλα τὰ ἀπαραίτητα ὑλικά μέσα για την προκοπή της. Ἡ κρατική πρόνοια συνδυασμένη με τὴ φροντίδα του κάθε πολίτη για τὸ σχολεῖο πρέπει να προοίκσει την παιδεία με τὰ κατάλληλα σχολικά χτίρια, αὐλές, γυμναστήρια, κήπους, ὀργανα διδασκαλίας, ἐπιπλα, σκευή, βιβλιοθήκες για τους

δασκάλους και τὰ παιδιά, μαθητικά ἀναγνωστήρια, ὑποτροφίες, παροχή βιβλίων και γραφικής ὕλης δωρεάν στα φτωχὰ παιδιά καθώς και κάθε ἄλλο συντελεστικό για τὴ διεξαγωγή του ἐκπαιδευτικού ἔργου...»

Στο πρώτο τεύχος του περιοδικού «Σχολική Πράξη» (Σεπτέμβρης 1927), που ἦταν παράρτημα του περιοδικού «ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ» και το οποίο -σύμφωνα με τον ἴδιο- «δὲ φιλοδοξοῦσε να διδάξει ἀπὸ καθέδρας ὑψηλὰ και ἀνεφάρμοστα δόγματα, ἄλλὰ να παρουσιάση και να ὑψώση την ἴδια ἐργασία του Ἑλληνα δασκάλου...», αναφέρει: «... Και ἀκόμα μπορεῖ κανείς να ὑποστηρίξη, πὼς ὁ δάσκαλος και του τελευταίου χωριοῦ, που ἀρχίζη να προσέχη και να βλέπη τον ἑαυτόν του, την ὑπόστασή του, την ἀποστολή του και την κοινωνική του θέση, που ἀρχίζη να προσέχη και να βλέπη την κοινωνία, που εἶναι γύρω του, την σύνθεσή της, την ὀργάνωσή της και τὰ βαδίσματά της, ὁ δάσκαλος, που ἀρχίζη να προσέχη και να βλέπη τὸ παιδί, που έχει ἀντίκρου του, ὁ δάσκαλος που θὰ μάθη να μπαῖνη και να βγαῖνη με ἡρεμο χαμόγελο ἀπὸ την τάξη, ὁ δάσκαλος που θ' ἀφήση τὰ παιδιά του να μιλήσουν ἐλεύτερα, να γράψουν ἐλεύτερα, να ζωγραφίσουν ἐλεύτερα, να παίξουν ἐλεύτερα, αὐτὸς ὁ δάσκαλος ἀρχισε κι ὄλας να δημιουργῆ τὸ νέο σχολεῖο. Ὅποιος δάσκαλος κατορθώση στοχαστικά, γαλήνια και αἰσθαντικά να ἀκούση μαζί με τὰ παιδιά του ἕνα κελάιδημα πουλιοῦ μέσα σε μιὰ ρεματιά, να ἰδῆ μαζί με τὰ παιδιά του ἕνα ἥλιοβασίλεμα ἀπὸ την κορυφή του λόφου, να θαυμάση μαζί με τὰ παιδιά του τὰ λαμπερόχρωμα φτερά μιᾶς πεταλούδας, αὐτὸς ὁ δάσκαλος ἀρχισε κι ὄλα να δημιουργῆ τὸ νέο σχολεῖο...»

Και ἀπὸ τα λίγα χωρία, που παραθέσαμε, προκύπτει, νομίζω, και η δυναμική της σκέψης του για τα ὄποια ζητήματα παιδείας, που τόσο ταλαιπώρησαν τη γενιά του, ἀλλὰ και η χρησιμότητα των ἀπόψεῶν του για την ἀρθρωση σύγχρονου παιδαγωγικού λόγου ἀπὸ τη δική μας γενιά.

## ΑΠΟ ΤΟΝ ΑΛΗΛΕΓΓΥΟ ΚΑΙ ΣΥΝΕΚΤΙΚΟ ΡΟΛΟ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΣΤΟΝ ΚΥΝΙΣΜΟ ΤΗΣ Α-ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΤΙΛΗΨΗΣ ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ

ΓΡΗΓΟΡΗΣ Ι. ΤΖΙΜΑΣ

**Ο** Διαφωτισμός ως κίνημα πολιτισμικής ανανέωσης της κοινωνίας και φωτισμού του πνεύματος, ξεκινάει από την Ευρώπη, εμπνευσμένος από το ανθρωπιστικό ιδεώδες της Ελληνικής Φιλοσοφίας και από την πίστη στη δύναμη του "ορθού λόγου".

Απατώντας στο ερώτημα "Τι είναι Διαφωτισμός" ο Kant λέει: "Διαφωτισμός είναι η έξοδος του ανθρώπου από την ανωριμότητα του, για την οποία ο ίδιος είναι υπεύθυνος. Ανωριμότητα είναι η αδυναμία να χρησιμοποιείς το νου σου, χωρίς καθοδήγηση ενός άλλου. Είμαστε υπεύθυνοι γι' αυτή την ανωριμότητα, όταν η αιτία βρίσκεται όχι στην ανεπάρκεια του νου αλλά στην έλλειψη αποφασιστικότητας και θάρρους". (Kant Περί Φιλοσοφίας και Παιδαγωγικής).

Συνέχεια του Διαφωτισμού και γνήσιο τέκνο του στο πολιτικό επίπεδο, είναι η Γαλλική επανάσταση με το τρίπτυχο "ελευθερία, ισότητα, αδελφσύνη". Εκφράζει τους πόθους και τις επιδιώξεις των ανθρώπων να γίνουν κύριοι του εαυτού τους και της τύχης τους, οργανώνοντας τη ζωή τους πάνω σε λογικά αξιώματα, σε νέες πολιτικές και κοινωνικο-οικονομικές βάσεις.

Η πρόοδος και η εφαρμογή των επιστημών στην παραγωγική διαδικασία σε συνδυασμό με την απελευθέρωση των κοινωνικών δυνάμεων από τα δεσμά της φεουδαρχίας έφερε τη βιομηχανική επανάσταση. Τελικό αποτέλεσμα όλων των διαδικασιών, ήταν ο μετασχηματισμός της θεοκεντρικής και φεουδαρχικής Δύσης σε ανθρωποκεντρική, μεταγενέστερα εθνοκρατική και τέλος βιομηχανική Ευρώπη.

Η Ευρώπη συγκροτημένη σε Έθνη - Κράτη, που ταυίζουν το λαό με το έθνος, το έθνος με το κράτος, θυμίζει τον περιεκτικό μικρόκοσμο της δη-

μοκρατικά οργανωμένης ελληνικής "πόλης - κράτους". Το έθνος - κράτος με ηγέτη την εθνική αστική τάξη αναλαμβάνει την πρωτοβουλία της μετατροπής του εμπορικού κεφαλαίου σε παραγωγικό-βιομηχανικό και μεταμορφώνει την Ευρώπη σε καπιταλιστική κοινωνία. Η ένταξη τώρα των απελευθερωμένων κοινωνικών δυνάμεων στην παραγωγική διαδικασία με τη μορφή της μισθωτής εργασίας, φέρνει στην επιφάνεια μια νέα κοινωνική τάξη, την εργατική τάξη.

Από τα μέσα περίπου του 19ου αιώνα η εργατική τάξη αποκτώντας αυτοσυνειδησία, διεξάγει τον αγώνα για τη χειραφέτησή της από την αστική τάξη, απαιτώντας την κατάλυση της καπιταλιστικής κοινωνίας και την αντικατάστασή της από τη σοσιαλιστική. Έτσι έχουμε την παρουσία στο εσωτερικό του καπιταλιστικού συστήματος, δυο αντιπάλων και αντιμαχόμενων τάξεων. Αυτές οι δυο τάξεις δείχνουν το δισυπόστατο και διαλεκτικό χαρακτήρα της κοινωνικής εξέλιξης. Εξέλιξη της οποίας η πορεία τροφοδοτεί με δυναμισμό το ιστορικό "γίγνεσθαι".

Με βασικό πλαίσιο τα προαναφερθέντα και έχοντας το νου μας, στον παρόν και άμεσο μέλλον όπως αυτό προβάλλει με το νεοπαγές οικοδόμημα της παγκοσμιοποίησης, μπορούμε να θέσουμε το εξής ερώτημα:

**Οι πρακτικές που έχουν αρχίσει με τη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης της αγοράς, μήπως ξαναγυρίσουν τον άνθρωπο στην κατάσταση πριν από το Διαφωτισμό; Σ'** αυτό βεβαίως βοηθάει η έλλειψη ενός εναλλακτικού κοινωνικού πλέγματος και η απουσία του **"Ανατολικού δέους"** μετά την πτώση του υπαρκτού σοσιαλισμού.

Η κατάφαση στο ερώτημα είναι σίγουρη και διαπιστώνεται από τα παρακάτω:

α) Η νέα μορφή κεφαλαιοκρατικής συσσώρευσης με την ανεξέλεγκτη ανάπτυξη της οικονομίας και τη συμβολή της ηλεκτρονικής τεχνολογίας στις επικοινωνίες, διαμορφώνουν και επιβάλλουν ένα νέο τρόπο σκέψης. Η κριτική ικανότητα του ανθρώπου περιορίζεται αφού τα κέντρα παραγωγής πολιτισμού, σκέφτονται “αντ’ αυτού” και αποφασίζουν γι’ αυτόν και την τύχη του.

β) Η ανταγωνιστικότητα έχει αναχθεί σε “κυρίαρχο ρόλο” και αυξάνεται σε **επικίνδυνο** βαθμό ο ανταγωνισμός των επιχειρήσεων. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την ελαστικότητα στις σχέσεις εξαρτημένης εργασίας και οδηγεί στη διάταξη της ισορροπίας των δυο συντελεστών παραγωγικής διαδικασίας, του κεφαλαίου και της μισθωτής εργασίας.

Η αλλαγή ενός μεγάλου μέρους του κεφαλαίου από παραγωγικό σε χρηματιστηριακό - κερδοσκοπικό καθώς και η αλλαγή της φύσης της εργασίας λόγω των νέων τεχνολογιών, ωθεί εκατομμύρια ανθρώπων στην ανεργία. Έτσι τους θέτει στο περιθώριο των κοινωνικών εξελίξεων και τους αποκλείει κοινωνικά από το “είναι” και το “γίνεσθαι”.

γ) Η ανθρωπιστική σκέψη θεωρεί τον άνθρωπο ως μέτρο όλων των αξιών. (Umberto Eco). Η πραγματικότητα όμως της παγκοσμιοποίησης και της α-κοινωνικής αντίληψης της αγοράς, τοποθετούν στη θέση των κοινωνικά δρώντων, τα κερδοσκοπούμενα στο χρηματιστηριακό τζόγο ιδιοτελή, εγωϊστικά και άπληστα για κέρδος άτομα.

Έτσι η παγκοσμιοποίηση διευρύνει τη σφαίρα του ιδιωτικού και του ιδιοτελούς και συρρικνώνει τη σφαίρα του δημοσίου συμφέροντος. Έχουμε λοιπόν παράλυση και ισοπέδωση των κοινωνικών ανταγωνιστών, αδυναμία της πολιτικής να μειώσει

τις κοινωνικές διαφορές και αποδυνάμωση της δημοκρατίας. Σ’ αυτό οφείλεται και η αύξηση του δημοκρατικού ελλείμματος που παρατηρείται στις μέρες μας. (Ignacio Ramonet 1998).

δ) Η παγκοσμιοποίηση της αγοράς λειτουργεί ενάντια στα Κράτη - Έθνη και επενεργεί στην απίσχανση του ρυθμιστικού ρόλου του κράτους στη κοινωνία. Το κράτος στο όνομα της “ανάπτυξης”



και στη προσπάθειά του να μειώσει τα ελλείμματα του δημόσιου τομέα παραχωρεί ζωτικές αρμοδιότητες του, όπως υγεία παιδεία και κοινωνική ασφάλιση σε ιδιωτικά οικονομικά συμφέροντα. Το “κράτος πρόνοιας” που εδώ και 70 χρόνια έχει διαμορφωθεί με τον αγώνα των κοινωνικών δυνάμεων, αποβάλλει τον κοινωνικό του χαρακτήρα και γίνεται αρωγός στο μεγάλο κεφάλαιο και τις πολυεθνικές.

Η κατάρρευση του “Σουηδικού μοντέλου” πρόνοιας μόλις πρόσφατα, αποτελεί νομίζουμε το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα. Οι κοινωνικές ανισότητες διευρύνονται και επαυξάνουν την οικονομική εξουσία των ολίγων.

Η εμφάνιση της κατά Κλίντον “νέας τάξης πραγμάτων” τείνει να εξαλείψει το ιστορικό υποκείμενο ως νοήμον και ένσκοπο δημιουργό της ιστορίας. Τη θέση του ιστορικού υποκειμένου, είτε αυτό λέγεται με την κλασική έννοια του όρου **κοινωνική τάξη** (αστική και εργατική), είτε ονομάζεται **εθνικό κράτος**, έχουν καταλάβει οι πολυεθνικές εταιρείες που επιχειρούν με κάθε μέσον και τρόπο την ενοποίηση και ομογενοποίηση του κόσμου με σκοπό την απονεύρωση των κοινωνιών και την αποχαύνωση της σκέψης.

Η ικανότητα των πολυεθνικών εταιρειών που κατέχουν στα χέρια τους τα Μ.Μ.Ε. τους επιτρέπει, όπως παρατηρεί ο Γάλλος κοινωνιολόγος Pierre

Boutdieu να εξαγοράσουν “πολιτιστικό κεφάλαιο” δηλαδή να διαμορφώνουν *τάσεις* στην κοινωνία και *στάσεις* απέναντι στη ζωή.

Το Αμερικάνικο πολιτιστικό πρότυπο έχει εισβάλλει σ’ ολόκληρο το δυτικό κόσμο. Οι ηγέτες των Η.Π.Α. διαρκώς επικαλούνται την “πρόοδο και ευημερία του Αμερικάνικου Έθνους”!!! Τα διεθνή χρηματιστήρια επηρεάζονται από το δείκτη Dow Jones και το δολλάριο είναι το αδιαφιλονίκητο ισχυρό νόμισμα του κόσμου. Άλλωστε οι τελευταίες εξελίξεις στις ισοτιμίες Δολλαρίου/Ευρώ και η διαρκής πίεση του Ευρώ αποδεικνύει την ένταση του αγώνα των Η.Π.Α. για οικονομική κυριαρχία με στόχο τον αφανισμό της Ευρωπαϊκής ενότητας και την εξάλειψη του ευρωπαϊκού κοινωνικού μοντέλου. Η νέα τεχνολογία αρχίζει και τελειώνει στις Η.Π.Α. Κάποτε η Αμερική εκμεταλεύονταν το έδαφος και το υπέδαφος του τρίτου κόσμου, ενώ τα τελευταία χρόνια εκμεταλεύεται το επιστημονικό δυναμικό αυτών των λαών. Στα επόμενα πέντε χρόνια υπολογίζεται ότι θα μούνε στην Αμερικανική αγορά 120.000 αναλυτές προγραμματιστές Η/Υ οι περισσότεροι των οποίων θα προέρχονται από την Ινδία το Πακιστάν και άλλες όμορες χώρες.

Οι ιστορικές εξελίξεις καθορίζονται από μια υπερδύναμη και την υπεραγορά που κρύβεται πίσω απ’ αυτή. Μια αληθινή άβυσσος χωρίζει τους πλούσιους και τους φτωχούς, ενώ το κυνήγι του κέρδους στο σύγχρονο “καπιταλισμό του καζίνο”

αποσυνδέει όλο και περισσότερο τον πλούτο από την παραγωγική διαδικασία.

Με βάση τα παραπάνω δεδομένα οικοδομείται ένας κόσμος αξιακά ανεργάτιστος και ηθικά απογυμνωμένος για να συγκροτήσει μια παγκόσμια “**εικονική πραγματικότητα**”.

Και όμως μέσα σ’ αυτό τον καταγιισμό της “**παραπληροφόρησης**” της πληροφορίας υπάρχουν αντίθετες φωνές. Οι κοινωνικές αναδύσεις στο Σιάτλ, στο Νταβός και πρόσφατα στην Μελβούρνη και την Πράγα, ενάντια στην Παγκόσμια Τράπεζα, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, τα Διεθνή οικονομικά Forum και την Υπερδύναμη των πολυεθνικών μπορεί να δείχνουν ένα ακνύ φως στο βάθος του τούνελ.

Αλήθεια αγαπητοί μου, που είναι οι κοινωνικοί αγώνες, οι διαμαρτυρίες, τα συλλαλητήρια, οι κινητοποιήσεις από τον πνευματικό κόσμο, ενάντια στην καταπίεση των εργαζομένων και τα αντιλαϊκά μέτρα των κυβερνήσεων;

Πού είναι οι φωνές, τα ψηφίσματα και οι απεργιακές κινητοποιήσεις για το μέλλον των παιδιών μας που εμείς οι ίδιοι διαμορφώνουμε;

Δυστυχώς έχουν ατονήσει μέσα στη φενακία του σοσιαλκαπιταλιστικού φασισμού, της απρόσωπης κοινωνίας των πολυεθνικών και των κυβερνήσεων της α-κοινωνικής αντίληψης της παγκοσμιοποίησης.

Υπάρχει Ελπίδα;

## Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Η

Οι στήλες του περιοδικού «ΔΕΙΚΤΕΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ» είναι στη διάθεση όλων των συναδέλφων που επιθυμούν να δημοσιεύσουν κείμενα και εργασίες.

Σας υπενθυμίζουμε ότι ο χώρος είναι περιορισμένος και παρακαλούμε τα κείμενά σας να μην υπερβαίνουν τις οχτώ δακτυλογραφημένες σελίδες.

Ευχαριστούμε  
ΑΠΟ ΤΗ ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

## Ποιη ... πλαρήσεις

Διάβαινε ένα σύννεφο  
 στο χρώμα των ματιών της μοναξιάς,  
 είδε της καρδιάς μου την κρυφή γωνιά  
 στο μούχρωμα πνιγμένη,  
 χαμήλωσε,  
 σαν άτι κοντοζύγωσε,  
 με πήρε  
 στις γειτονιές του κόσμου για σεργιάνι.

Περάσαμε τις απλωσιές του Άρη,  
 που ακούραστος και ακόρεστος  
 δρεπάνιζε σοδειά,  
 κίτρινους, μαύρους και λευκούς  
 σκορπώντας ερημιά  
 και σε φτωχά πεζούλια  
 σπέρνοντας σταυρούς...  
 Μου 'πε: **“Κοίτα και χαμογέλα...”**

Μ' έφερε γύρα  
 σ' άσπρα κρεβατάκια,  
 που αφήνονται και ψήνονται,  
 κορμάκια  
 μ' έγνοιες αγεφύρωτες  
 κι αποσταμένα βλέμματα,  
 Μου 'πε: **“Κοίτα και χαμογέλα...”**

Μ' έσπρωξε να 'μπω  
 σ' απόμεραδρομάκια,  
 που βελονιάζουνε τις μέρες τους

της ήβης αρχοντόπουλα,  
για ενός λεπτού ευτυχία,...  
Μου'πε: **“Κοίτα και χαμογέλα...”**

Έρθε σε στρογγυλά τραπέζια  
που τηβεννούχοι Ζηλωτές  
λιανίζουνε τα θέλω  
που σαν άνθρωποι νοιαστήκαμε  
και τα πουλάνε σε σταγόνες...  
αντάμα των καιρών χρηματιστές,  
δίνουν μετοχές  
ενός κόσμου άλλου,...  
Μου'πε: **“Κοίτα και χαμογέλα...”**

Μ' οδήγησε στο μαγικό γυαλί,  
στην Κίρκη ενημέρωσης,  
χειρίζεται,  
χοιρίζεται, η οδύσσειά μας...  
μεταλλαγμένα  
και τα προικιά του Έρωτα,...  
Μου'πε: **“Κοίτα και χαμογέλα...”**

Μου κράτησε το χέρι  
(μη φοβηθώ)  
σε μέρη απόκρυφα,  
εκεί που κεφαλές σοφές,  
παλεύουν να πετύχουνε  
ελίτ ανθρώπους...  
Μου'πε: **“Κοίτα και χαμογέλα...”**

Φώναξα,  
- Φτάνει, δεν αντέχω, θα κατέβω, ...  
Μου'πε: **“Κοίτα και χαμογέλα...”**

**Θ Ε Μ Α Τ Α**  
**ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ**  
**ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ**

**Ο κύκλος του νερού**

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ

**Τ**ο νερό αποτελεί ιδανικό, θα έλεγα, αντικείμενο για υλοποίηση προγράμματος Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης τόσο για το Δημοτικό Σχολείο όσο και για το Νηπιαγωγείο. Το νερό, ως γνωστό αντικείμενο, έχει μεγάλη εκπαιδευτική αξία, ενώ η υλοποίηση ενός τέτοιου προγράμματος εξασφαλίζει και τη διεπιστημονικότητα που επιζητάμε στα προγράμματα Π.Ε., αφού σχεδόν σε όλα τα μαθήματα του Αναλυτικού Προγράμματος βρίσκουμε αναφορές σχετικά με το νερό.

Στις παρακάτω γραμμές θα ασχοληθούμε με την υλοποίηση ενός προγράμματος Π.Ε. σχετικά με μια πτυχή του αντικειμένου «νερό», αυτόν του κύκλου του νερού.

**Πληροφοριακό υλικό:**

Το νερό στη βίωση της γης χρησιμοποιείται ξανά και ξανά. Αυτή η ανακύκλωση ονομάζεται κύκλος του νερού. Είναι η συνεχής κίνηση του νερού ανάμεσα στη γη και στην ατμόσφαιρα.

Το νερό φεύγει σταθερά από τη Γη προς την ατμόσφαιρα με δύο βασικές διεργασίες:

(α) την εξάτμιση του νερού των θαλασσών, των λιμνών, των ποταμών, των πάγων, του χιονιού, του εδάφους κ.λπ., και

(β) την εξάτμιση και τη διαπνοή της ζωντανής ύλης.

Στην ατμόσφαιρα, ένα μέρος των υδρατμών ψύχεται, συμπυκνώνεται σε σύννεφα και επιστρέφει στην επιφάνεια της Γης με τη μορφή ατμοσφαιρικών κατακρημνισμάτων (βροχή, υγρασία, χιόνι, χαλάζι).

Πού πηγαίνει αυτό το νερό; Ένα μέρος του καταλήγει απ' ευθείας στους ωκεανούς, τις λί-

μνες και τα ποτάμια. Ένα άλλο μέρος συγκρατείται από το χώμα, απ' όπου είτε εξατμίζεται σιγά-σιγά, είτε χρησιμοποιείται από τα φυτά είτε τροφοδοτεί τα υπόγεια νερά. Και τέλος ένα μέρος καταλήγει από το έδαφος, επιφανειακά, στα ποτάμια, τις λίμνες και τους ωκεανούς.

Τα υπόγεια νερά βρίσκονται σε βάθος όπου δεν μπορούν να φτάσουν οι ρίζες των φυτών και δεν υπόκεινται στη διαδικασία της εξάτμισης. Στην έρημο, η ποσότητα του νερού που εξατμίζεται είναι μεγαλύτερη από τα ατμοσφαιρικά κατακρημνίσματα. Το αντίστροφο ακριβώς συμβαίνει σε ένα τροπικό δάσος.

Στον υδρολογικό κύκλο, το νερό εμφανίζεται και με τις τρεις μορφές του ως αέριο με τη μορφή των υδρατμών όταν οδηγείται από την επιφάνεια της Γης στην ατμόσφαιρα, ως υγρό με τη μορφή βροχής όταν επιστρέφει στην επιφάνεια της Γης, ή ως στερεό με τη μορφή χιονιού, χαλαζιού.

Ο κύκλος του νερού είναι σταθερός και τα ολικά κατακρημνίσματα (βροχή, χιόνι, χαλάζι) εξισορροπούνται από την ολική εξάτμιση. Μ' αυτόν τον τρόπο, ενέργεια συνεχώς ανταλλάσσεται μεταξύ της ατμόσφαιρας και της επιφάνειας της Γης, δημιουργώντας ένα συνεχές κύκλο κυκλοφορίας του νερού.

Αυτή η φυσική προσφορά του νερού από την επιφάνεια της Γης στην ατμόσφαιρα και πάλι στην επιφάνεια της Γης είναι πάρα πολύ σημαντική στον καθορισμό του κλίματος και της οικολογικής ισορροπίας του πλανήτη. Παράδειγμα οι αληγείς άνεμοι που έρχονται από ψυχρότερα γεωγραφικά πλάτη προς τον ισημερινό. Καθώς κινούνται, παρασύρουν υγρασία και την αποθέτουν στις περιοχές του ισημερινού. Έτσι, οι παραλιακές περιοχές που βρίσκονται κατά μήκος της διαδρομής των αληγών, βόρεια και νότια του ισημερινού, όπως η Ν. Καλιφόρνια, το Μεξικό και η Β. Χιλή, είναι σχετικά ξηρές περιοχές ενώ οι περιοχές του ισημερινού πολύ υγρές. Αντίθετα, οι επικρατούντες δυτικοί άνεμοι, που κινούνται βόρεια και νότια των αληγών, μεταβαίνουν από θερμότερα σε ψυχρότερα γεωγραφικά πλάτη, αποθέτοντας υγρασία κατά μήκος της ακτής (η περιοχή του Όρεγκον, βόρεια της Αλάσκας, Ν. Χιλή).

Οι οροσειρές επηρεάζουν επίσης τις βροχοπτώσεις στην ξηρά. Καθώς ο αέρας κινείται πά-



νω από μια οροσειρά, υψώνεται, ψύχεται και η υγρασία που μεταφέρει μετατρέπεται σε βροχή στην πλευρά του βουνού που είναι εκτεθειμένη στους ανέμους. Έτσι, η υπήνεμος πλευρά δέχεται λιγότερη υγρασία -κλασικό παράδειγμα η Πίνδος και οι πολλές βροχοπτώσεις της Ηπείρου.

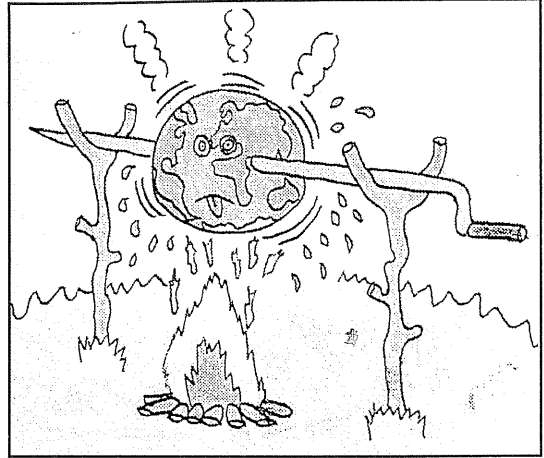
Μια άλλη σημαντική πλευρά του υδρολογικού κύκλου είναι ο ρόλος του στη μεταφορά ύλης. Λόγω της ικανότητας του νερού να διαλύει και να μεταφέρει υλικά, τα νερά της απορροής είναι ένα σπουδαίο μέσο για τη μεταφορά θρεπτικών συστατικών από ένα οικοσύστημα σε άλλο, φτωχαίνοντας το ένα, πλουτίζοντας το άλλο. Καθώς το νερό κινείται προς χαμηλότερα υψόμετρα, οι ορεινές περιοχές τείνουν να γίνονται φτωχότερες σε θρεπτικά συστατικά από τις πεδινές (π.χ. έλη). Αυτός ο εμπλουτισμός με θρεπτικά συστατικά είναι, σε μεγάλο βαθμό, υπεύθυνος για την υψηλή παραγωγικότητα των περιοχών αυτών.

Ο φιλόσοφος Αναξαγόρας ο Κλαζομενεύς (500-428 π.Χ.) διατύπωσε μια τολμηρή για την εποχή του θεωρία, σύμφωνα με την οποία όλα τα υπόγεια νερά προέρχονταν από τη βροχή. Η βροχή που έπεφτε στο έδαφος μαζευόταν σε μεγάλες υπόγειες δεξαμενές. Τα ποτάμια, που τροφοδοτούνταν από τις πηγές αυτές είχαν λίγο νερό το καλοκαίρι γιατί οι δεξαμενές άδειαζαν και περισσότερο το χειμώνα που ήταν γεμάτες ή στέγνωσαν όταν και οι δεξαμενές άδειαζαν. Επίσης ο Αναξαγόρας ήταν ο πρώτος που υποστήριξε ότι δεν δημιουργείται νερό κατά τη διάρκεια του κύκλου του, και παραμένει έτσι πάντα η ίδια ποσότητα νερού.

Σε αντιπαράθεση με τις ιδέες αυτές του Αναξαγόρα ήρθε ο Αριστοτέλης, που πίστευε ότι ο αέρας ήταν σαν ένα είδος υδρατμού και παρήγαγε νερό, όπως νερό παραγόταν και στα βάθη της γης. Πίστευε ότι ο όγκος του νερού που έρεε στις πηγές και στα ποτάμια ήταν μεγαλύτερος από τον όγκο της γης στην οποία έπρεπε να αποθηκευτεί αυτό το νερό.

Μόνον ο Βιτρούβιος στα χρόνια τα ρωμαϊκά ασπάστηκε τις υποθέσεις του Αναξαγόρα.

Οι ιδέες του Αριστοτέλη κυριάρχησαν στον δυτικό κόσμο για 1.500 χρόνια. Υιοθετήθηκαν και από την παπική εκκλησία και διδάσκονταν στα σχολεία της. Για να ξεπεραστούν δε κάποιες αντιφάσεις μεταξύ της Βίβλου και των από-



ψεων του Αριστοτέλη, έγιναν κατά καιρούς διάφορες «ακροβασίες», όπως για παράδειγμα αυτή του Γερμανού μοναχού Αθανάσιου Κίρχερ, ο οποίος στο βιβλίο του *Mundus Subterraneus* (1665-1668) υποστήριξε ότι στο βυθό της θάλασσας υπάρχουν τρύπες που επικοινωνούν με ορεινά σπήλαια, απ' όπου το νερό ανεβαίνει στην επιφάνεια ολοκληρώνοντας έτσι τον κύκλο που περιγράφει η Βίβλος.

Ο Λεονάρντο Ντα Βίντσι (1452-1519) και ο Μπερνάρ Παλισί (1510-1589) «τόλμησαν» να διατυπώσουν την υπόθεση ότι τα υπόγεια νερά προέρχονται από τη βροχή που περνά μέσα από τα πορώδη υλικά του εδάφους, για να εδραιωθεί τελικά τον 18ο αιώνα η θεωρία του υδρολογικού κύκλου όπως τη διδάσκουμε σήμερα, ύστερα από διάφορες μετρήσεις και υπολογισμούς από μια γενιά επιστημόνων που απελευθερώθηκαν από τα «δεσμά» της θρησκευτικής αντίληψης που κυριαρχούσε στο μεσαίωνα.

### Ενδεικτικές δραστηριότητες

**Ηλικία:** Από 5-12 ετών

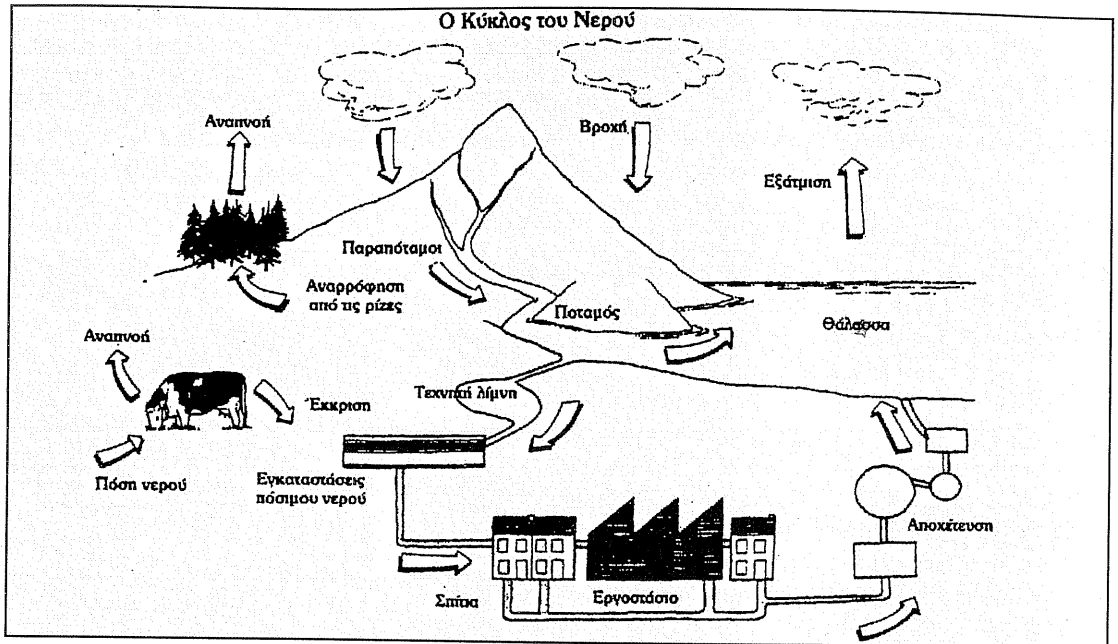
**Στόχοι:**

- Η κατανόηση του κύκλου του νερού
- Ανάπτυξη της παρατήρησης, της συνεργασίας, της φαντασίας και της κριτικής σκέψης

**Διάρκεια:** 1½ - 3 ώρες

**ι) Υλικά:** σκίτσα του κύκλου του νερού, χρώματα, μολύβια, σημειωματάρια.

Δίνεται σε κάθε μαθητή από ένα σκίτσο του κύκλου του νερού και καλούνται να χρωματίσουν την εικόνα και να διηγηθούν το «ταξίδι» μιας σταγόνας. Εναλλακτικά ο εκπαιδευτικός μπορεί να προβάλλει διαφάνεια ή σλάιτς με σχέ-



διο του κύκλου του νερού και να γίνει περιγραφή του από τους μαθητές, οι οποίοι έτσι καλούνται ν' αναγνωρίσουν τα διάφορα φαινόμενα του υδρολογικού κύκλου. Ο εκπαιδευτικός μπορεί να κινηθεί στην περιέργεια και την φαντασία των μαθητών με διαφορετικές ερωτήσεις, όπως: «πώς έφτασε η σταγόνα του νερού στα σύννεφα;», «πώς τα σύννεφα έγιναν βροχή;», «πώς η σταγόνα έφτασε στο ποτάμι;», «μπορούν να αδειάσουν όλες οι θάλασσες;», «ποιες είναι οι καθημερινές χρήσεις του νερού από τον άνθρωπο;» κ.λπ.

ii) Φανταστική συζήτηση ή γραπτή εργασία με θέμα το ταξίδι του νερού που κυλάει σ' ένα ποτάμι. Εδώ, για τους μικρότερους μαθητές, μπορεί να αναφερθεί και το γνωστό ποιημάκι «το ποταμάκι».

- Από πού 'σαι ποταμάκι;
- Από κείνο το βουνό.
- Πώς το λένε τον παππού σου;
- Σύννεφο στον ουρανό.
- Ποια είναι η μάνα σου;
- Η μόρα.
- Πώς κατέβηκες στη χώρα;
- Τα χωράφια να ποτίσω και τους μύλους να γυρίσω.
- Στάσου να σε δούμε λίγο, ποταμάκι μου καλό.

— Βιάζομαι πολύ να φύγω ν' ανταμώσω το γιאלό.

iii) **Υλικά:** κατσαρόλα με καπάκι, καμινέτο, νερό

Βράζουμε το νερό και, καθώς βράζει, σχηματίζονται υδρατμοί που ανεβαίνουν προς τα πάνω. Συναντώντας το σκέπασμα υγροποιούνται και γίνονται μικρές σταγόνες. Όταν μαζευτούν πολλές αρχίζουν να πέφτουν και πάλι στην κατσαρόλα, και ξανά εξατμίζονται για να ακολουθήσουν την ίδια πορεία, δημιουργώντας έτσι τον κύκλο του νερού.

iv) **Υλικά:** εικόνες από περιοδικά και εφημερίδες, κόλλα, χαρτόνι

Τα παιδιά χωρίζονται σε ομάδες 4-5 ατόμων και φτιάχνουν κολλάζ με εικόνες από περιοδικά και εφημερίδες με θέμα: «Ο κύκλος του νερού».

**ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:**

- «Ένα κουτί γεμάτο νερό», εκδ. Καλειδοσκόπιο, Αθήνα 1997
- Denise Chauvel - Viviane Michel: «Δραστηριότητες - Διερευνήσεις - Ανακαλύψεις», μτφρ. Νίκος Δαπόντες, εκδ. «τυπωθήτω», Αθήνα 1998
- WWF Ελλάς - Ίδρυμα Μποδοσάκη: «Περιβαλλοντική Εκπαίδευση στο Δημοτικό Σχολείο», Αθήνα 1995
- Διαδίκτυο. Ενδεικτικές διευθύνσεις:  
<http://www.epa.gov/epahome/waterpgram.htm>  
[http://dir.yahoo.com/Society\\_and\\_Culture/Environment\\_and\\_Nature/Water\\_Resources/](http://dir.yahoo.com/Society_and_Culture/Environment_and_Nature/Water_Resources/)  
[http://www.ec.gc.ca/water/en/nature/prop/e\\_cycle.htm](http://www.ec.gc.ca/water/en/nature/prop/e_cycle.htm)  
<http://www.wco.com/rteeter/waterlib.html>

## ΤΟ ΟΛΟΗΜΕΡΟ ΣΧΟΛΕΙΟ: ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ ΜΙΑΣ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑΣ

Δρ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΠΑΣΧΑΛΗΣ  
Σχολικός Σύμβουλος Π.Ε.

ΙΚΑΡΟΣ ΤΣΙΑΓΚΗΣ  
Προϊστάμενος Διεύθυνσης Π.Ε.

1ο Μέρος

### 1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

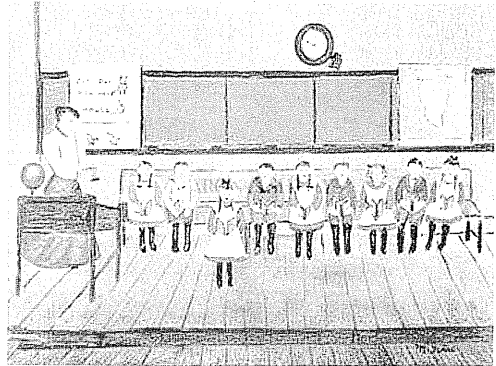
Στο λυκαυγές της τρίτης χιλιετίας οι νέες επιστημονικές και τεχνολογικές εξελίξεις, η αλματώδης ανάπτυξη στις επικοινωνίες αλλά και η διεθνοποίηση της αγοράς, δημιουργούν νέες ευκαιρίες και προοπτικές στην εκπαίδευση. Στον πολύπλοκο και συνεχώς μεταβαλλόμενο σύγχρονο κόσμο συμβαίνουν ραγδαίες αλλαγές τόσο στην παραγωγή όσο και στην πρόσβαση στις πηγές της γνώσης. Η ίδια η γνώση αλλάζει διαρκώς και δεν μπορούμε να προβλέψουμε την εικόνα που θα παρουσιάζει η δυναμική κοινωνία των καιρών μας μετά από δέκα χρόνια. Ό,τι ισχύει σήμερα, δεν είναι βέβαιο ότι θα ισχύει και αύριο. Ζούμε στον αιώνα της "γνωσιολογικής επανάστασης".

Για το λόγο αυτό το σχολείο είναι αναγκαίο να καταστήσει το μαθητή ικανό να ανταποκρίνεται αποτελεσματικά στις ραγδαίες αυτές αλλαγές και στην παγκοσμιοποίηση της οικονομίας και της γνώσης. Για να έχουμε θετικά αποτελέσματα προς αυτή την κατεύθυνση είναι επιβεβλημένο: α) το σχολείο να επαναπροσδιορίσει τους στόχους, τις δομές, το περιεχόμενο της εκπαίδευσης αλλά και το ρόλο των εκπαιδευτικών και β) ο μαθητής να απαλλαγεί από την καταπιεστική απομνημόνευση "ψευτοχρήσιμων" γνώσεων και να δοθεί έμφαση στα "εργαλεία" απόκτησης της γνώσης, στην κριτική και δημιουργική σκέψη, καθώς και στην ικανότητα για αυτόνομη και αυτοδύναμη μάθηση.

Παράλληλα, απαιτείται ένα σχολικό περιβάλλον συνεργασίας και προβληματισμού που θα βοηθάει το μαθητή να αναπτύσσει τις επικοινωνιακές του δεξιότητες, την ικανότητά του να παίρνει πρωτοβουλίες, να συνεργάζεται με την ομάδα, να αποδέχεται τη διαφορετικότητα και τον πολυπολιτισμό, καθώς και να επιλέγει τι θα μάθει από τις πολλές πληροφορίες που έχει στη διάθεσή του. Όλα, όμως, αυτά δεν μπορούν να πραγματοποιηθούν χωρίς ένα δάσκαλο που δε θα λειτουργεί καν ως δάσκαλος, αλλά ως ένας άνθρωπος ο οποίος εξακολουθεί να μαθαίνει μαζί με τους μαθητές. Ο δάσκαλος αυτός θα γνωρίζει ακόμα ότι εκείνο που έχει σημασία δεν είναι να φορτώνει το μαθητή με πολλές πληροφορίες, αλλά να τον ενθαρρύνει προς την κατεύθυνση της δράσης, να του δίνει τόσες πληροφορίες όσες του χρειάζονται για να δημιουργεί πράγματα από μόνος του, όπως προσφώς τονίζει ο Σίμουρ Πέιπερτ.

Επιπλέον, η **αστικοποίηση** των πληθυσμών και η συνακόλουθη μείωση των κοινωνικών σχέσεων των παιδιών με τους συνομηλικούς, η **είσοδος της γυναίκας** στην αγορά εργασίας αλλά και οι ραγδαίες **αλλαγές** στη δομή της ευρύτερης οικογένειας, δυσχεραίνουν τη σύγχρονη οικογένεια στην εκπλήρωση της παιδαγωγικής της αποστολής και στον έλεγχο των επιρροών που δέχεται η νέα γενιά. Την αντιμετώπιση των προβλημάτων αυτών θα μπορούσε να διευκολύνει η μεγαλύτερη **χρονική επίβλεψη** των παιδιών στο σχολείο, αφενός για την αποφυγή τυχόν παραβατικής συμπεριφοράς και αφετέρου για την παροχή μιας "εκτενέστερης" κοινωνικοποίησης.

Επίσης, στην ελληνική όπως και στις άλλες κοινωνίες συναντούμε οικογένειες πολλών ταχυτήτων: Δίπλα στις οικογένειες των εύρωστων κοινωνικών στρωμάτων, υπάρχουν οι απομακρυσμένες από τα αστικά κέντρα αλλά και οι στερημένες κοινωνικοοικονομικά οικογένειες των προσφύγων, των παλιννοστούντων, των μεταναστών, των ανέργων και άλλων, γεγονός που θέτει επιτακτικά το πρό-



βλημα μιας **αντισταθμιστικής** αγωγής για την άρση, κατά το δυνατόν, των κοινωνικών ανισοτήτων και των αποκλεισμών. Προς την κατεύθυνση της άρσης των ανισοτήτων μπορούν να συμβάλουν: η **ενισχυτική** διδασκαλία μέσα στο σχολείο, η σχολική **προετοιμασία** των μαθητών στα μαθήματα της επόμενης μέρας με την επίβλεψη του δασκάλου, η διδασκαλία **νέων αντικειμένων** και δραστηριοτήτων για την καλλιέργεια της συστηματικής και της στρατηγικής σκέψης, η **γλωσσομάθεια**, καθώς και η **διαπολιτισμική** αγωγή.

Από την άλλη πλευρά πάλι, η **πενθήμερη** και η **προμεσημβρινή** σχολική εργασία<sup>1</sup>, καθώς και η έμφαση που δίνει το γνωσιοκεντρικό μας εκπαιδευτικό σύστημα στα αποκαλούμενα **ακαδημαϊκά** μαθήματα και στο **γνωσιολογικό** τομέα σε βάρος του συναισθηματικού και του ψυχοκινητικού τομέα, έχουν ως συνέπεια πολλές χρήσιμες γνώσεις και δραστηριότητες να προσφέρονται "επ' αμοιβή" τις απογευματινές ώρες στα ιδιωτικά **φροντιστήρια**, μια δυνατότητα που επηρεάζεται πρωτίστως από γεωγραφικά και κοινωνικοοικονομικά κριτήρια. Άλλωστε, είναι σε όλους γνωστό ότι η δωρεάν παιδεία στην πατρίδα μας τελειώνει στις 13.30 το μεσημέρι.

Διέξοδο στην κατάσταση αυτή επιχειρεί να προσφέρει το ολοήμερο με τους δύο τύπους σχολείων: α) Το ολοήμερο σχολείο **διευρυμένου ωραρίου** και β) το **πλήρες** ολοήμερο σχολείο ή το ολοήμερο σχολείο **εκτεταμένου προγράμματος**.

Το ολοήμερο **διευρυμένου ωραρίου**, στο οποίο οι μαθητές μπορούν να παραμείνουν μέχρι τις 16.00, "είναι μια προσφορά στους εργαζόμενους γονείς, αφού παρέχει φύλαξη και προστασία στα παιδιά τους, σ' ένα μαθησιακό περιβάλλον, καλύπτοντας το ωράριο εργασίας τους."<sup>2</sup> Κατά τις απογευματινές ώρες εισάγονται νέα γνωστικά αντικείμενα ή δραστηριότητες, ενώ τις πρωινές ώρες εφαρμόζεται το ισχύον αναλυτικό πρόγραμμα μαθημάτων που εφαρμόζεται σε όλα τα σχολεία.

Η άλλη μορφή του ολοήμερου σχολείου, το **πλήρες ολοήμερο** σχολείο, εκτείνεται υποχρεωτικά για όλους τους μαθητές ως τις 17.00 η ώρα και συμπεριλαμβάνει στο ενιαίο πρωινό και απογευματινό του πρόγραμμα τα μαθήματα του ισχύοντος αναλυτικού προγράμματος, αλλά και τα μαθήματα που ο μαθητής "αγοράζει" από το ελεύθερο εμπόριο, όπως ενισχυτική διδασκαλία, προετοιμασία των μαθημάτων της επόμενης ημέρας και άλλες δημιουργικές δραστηριότητες.

Από τα εικοσιοχτώ (28) πλήρη ολοήμερα σχολεία που λειτουργούν στην πατρίδα μας κανένα δε λειτουργεί στο νομό Ιωαννίνων, ενώ λειτουργούν δεκαεπτά (17) ολοήμερα σχολεία διευρυμένου ωραρίου. Η παρούσα εργασία έχει ως σκοπό να διερευνήσει τις απόψεις των μαθητών, των γονέων και των δασκάλων των Ολοήμερων σχολείων διευρυμένου ωραρίου του νομού Ιωαννίνων<sup>3</sup>. Για το σκοπό αυτό ακολουθήσαμε τη μέθοδο έρευνας την οποία περιγράφουμε στις επόμενες παραγράφους.

## 2. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η φύση του προβλήματος και ο σκοπός της συγκεκριμένης διερεύνησης καθόρισαν τη μέθοδο και την τεχνική της έρευνας. Για τη συγκέντρωση των ερευνητικών πληροφοριών, δηλαδή των γνώμων, των προτιμήσεων και των προσδοκιών για το ολοήμερο σχολείο διευρυμένου ωραρίου, χρησιμοποιήθηκε **ερωτηματολόγιο** το οποίο απευθύνθηκε στους μαθητές, τους γονείς και τους δα-

<sup>1</sup> Ο Ιωάννης Πυργιωτάκης σε μελέτη του αναφέρει ότι τα σχολεία στην πατρίδα μας εργάζονται τις λιγότερες μέρες το χρόνο και μάλιστα μόνο τη μισή μέρα. Παρά το γεγονός, όμως, ότι η Ελλάδα αποδεικνύεται ότι είναι χώρα με λίγο σχετικά χρόνο εργασίας, στη διδασκαλία των "ακαδημαϊκών μαθημάτων" δεν υπολείπεται κατά πολύ από τις ώρες εργασίας των άλλων ευρωπαϊκών χωρών. Βλ. Ι. ΠΥΡΓΙΩΤΑΚΗΣ, *Διδακτικός χρόνος στα σχολεία: Η Ελλάδα σε σύγκριση με άλλες χώρες*, στο έργο Ευρώπη και Εκπαίδευση: Τάσεις και προοπτικές, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 1996, σσ. 274-288.

<sup>2</sup> Ι. ΠΥΡΓΙΩΤΑΚΗΣ, "Το ολοήμερο σχολείο - τομή", εφημ. *Τα ΝΕΑ*, 17-2-2000.

<sup>3</sup> Οφείλουμε να ευχαριστήσουμε τους μαθητές, τους γονείς και τους παρακάτω συναδέλφους των ολοήμερων σχολείων του νομού Ιωαννίνων που συνέβαλαν στη διεξαγωγή της έρευνας αυτής: Γερμενή Μαρία, Γκέλια Κωνσταντίνου, Γκίζα Αλεξάνδρα, Εξάρχου Παρασκευή, Ζήκου Βασιλική, Καστάνη Κωνσταντίνα, Κατσαβούνη Μαρία, Κυραμάρη Ευγενία, Μάστορα Μιλτιάδη, Ξανά Γραμματία, Παπαθανασίου Μαρία, Ρέγκα Θεοχάρη, Τζινούδη Παρθένα, Τσιούρη Αναστάσιο, Φαρμάκη Γεώργιο, Φάτσιου Βασιλική και Φλώρου Βασιλεία.

σκάλους των ολοήμερων σχολείων διευρυμένου ωραρίου του νομού Ιωαννίνων.

Αξίζει, επίσης, να υπογραμμίσουμε **την εκούσια συνεργασία** και την οικειοθελή συμπλήρωση του ερωτηματολογίου από όλα τα υποκείμενα της έρευνας. Ο αριθμός των ερωτηματολογίων που συμπληρώθηκε ήταν ο εξής: Οι **μαθητές** συμπλήρωσαν 391 ερωτηματολόγια επί συνόλου 506 μαθητών που φοιτούν σε σχολεία στα οποία λειτουργούν ολοήμερα διευρυμένου ωραρίου. Οι **γονείς** συμπλήρωσαν 246 ερωτηματολόγια επί συνόλου 400 γονέων και οι **δάσκαλοι** συμπλήρωσαν 18, όσα τα Ολοήμερα και επιπλέον μία εκπαιδευτικός με εμπειρία σε Ολοήμερο σχολείο τα παρελθόντα χρόνια. Έτσι ικανοποιήθηκε και ο όρος της αντιπροσωπευτικότητας.

Επιπλέον, καταβλήθηκε προσπάθεια έτσι ώστε οι μαθητές και οι γονείς να εκφραστούν ελεύθερα και να εξωτερικεύσουν αβίαστα τις απόψεις τους για το ολοήμερο σχολείο, έχοντας κατανοήσει πλήρως ότι οι οποιοσδήποτε απόψεις τους δε σχετίζονταν με τον εκπαιδευτικό που υπηρετούσε στο κάθε ολοήμερο σχολείο, αλλά οι ερωτήσεις είχαν σχέση με το θεσμό του ολοήμερου σχολείου γενικότερα.

Φρονούμε ότι οι απαντήσεις όλων των υποκειμένων της έρευνας ήταν σημαντικές, έγκυρες και αξιόπιστες.

### 3. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΑΙ ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Κατά το σχολικό έτος 1999-2000 λειτουργήσαν<sup>4</sup> στο νομό Ιωαννίνων συνολικά 17 "Ολοήμερα Δημοτικά Σχολεία – Σχολεία Διευρυμένου Ωραρίου" με ισάριθμα τμήματα Δημιουργικών Δραστηριοτήτων.

Για τη λειτουργία των Ολοήμερων χρησιμοποιήθηκαν οι αίθουσες των μικρών κυρίως τάξεων των αντίστοιχων σχολείων, μετά φυσικά τη λήξη των μαθημάτων του "κανονικού" προγράμματος. Το γεγονός αυτό, της ελλιπούς δηλαδή υποδομής, όπως θα διαπιστωθεί και κατά την παρουσίαση των απαντήσεων των γονέων και των δασκάλων, σε συνδυασμό και με την τοποθέτηση ενός και μόνο δασκάλου για τους 25 και πλέον μαθητές του κάθε τμήματος, επηρέασε σημαντικά τη λειτουργία των Ολοήμερων σχολείων διευρυμένου ωραρίου και σε μεγάλο βαθμό καθόρισε και το περιεχόμενο των απαντήσεων των υποκειμένων της έρευνας στα διάφορα ερωτήματα.

Είναι πολύ σημαντικό να τονιστεί από την αρχή ότι κανείς δεν αμφισβητεί τη χρησιμότητα και τη σπουδαιότητα του νέου θεσμού. Οι όποιες επιφυλάξεις, παρατηρήσεις και προτάσεις αφορούν κυρίως την ποιότητα των προβλεπόμενων δραστηριοτήτων και την υλικοτεχνική υποδομή.

#### 3.1 ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΑΙ ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΤΩΝ ΑΠΑΝΤΗΣΕΩΝ ΤΩΝ ΓΟΝΕΩΝ

Ένας από τους λόγους που ώθησε την πολιτεία στη θεσμοθέτηση του Ολοήμερου σχολείου διευρυμένου ωραρίου, είναι και η διευκόλυνση των εργαζόμενων γονέων και η αντιμετώπιση του προβλήματος που οι τελευταίοι βιώνουν καθημερινά και σχετίζεται με την αδυναμία να αναλάβουν τη "φροντίδα" των παιδιών τους μετά τη λήξη των πρωινών μαθημάτων.

Μιλώντας, φυσικά, για "φροντίδα" δεν εννοούμε μόνο τα θέματα ασφάλειας και σίτισης, αλλά κυρίως τα παιδαγωγικά και τα εκπαιδευτικά ζητήματα. Ειδικότερα, με τον όρο αυτό αναφερόμαστε στην επίβλεψη αλλά και στην υποστήριξη της μαθησιακής διαδικασίας και στην αντιστάθμιση των παραγόντων εκείνων που δημιουργούν τις εκπαιδευτικές ανισότητες στους μαθητές.

Η πιο πάνω επισήμανση οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ο ρόλος του Ολοήμερου, με οποιαδήποτε μορφή κι αν λειτουργεί, δε φιλοδοξεί να είναι μόνο κοινωνικός, αλλά κατεξοχήν παιδαγωγικός.

Για να διερευνήσουμε τη γνώμη των γονέων, των οποίων τα παιδιά παραμένουν στο Ολοήμερο σχολείο διευρυμένου ωραρίου μετά τη λήξη του κανονικού προγράμματος, απευθύναμε δισέλιδο ερωτηματολόγιο με 16 ερωτήματα σε όλους τους γονείς. Το ερωτηματολόγιο αυτό κλήθηκε να το απαντήσει ο ένας από τους δύο γονείς. Απευθυνθήκαμε, δηλαδή, σε 400 οικογένειες και πήραμε 246 απαντήσεις, ήτοι απάντησε το 61,5% των ερωτηθέντων.

<sup>4</sup> Εκτός από το Ολοήμερο Διευρυμένου Ωραρίου Δημοτικό Σχολείο Ανατολής όλα τα άλλα Ολοήμερα λειτουργήσαν σε σχολεία του δήμου Ιωαννινών. Σχετικά με τη λειτουργία των τμημάτων: Τα 3 απ' αυτά λειτουργούν για έκτη σχολική χρονιά, τα 2 για τέταρτη χρονιά, τα 3 για τρίτη, τα 4 για δεύτερη και τα 5 για πρώτη.

Το ερωτηματολόγιο συμπλήρωσαν 179 γυναίκες, ποσοστό 72,8% και 67 άνδρες, ποσοστό 25,2%. Πέντε γονείς δε σημείωσαν το φύλο (2%). Το ιδιαίτερα υψηλό ποσοστό των γυναικών που συμπλήρωσε το ερωτηματολόγιο αποτελεί μια σαφή ένδειξη, η οποία επιβεβαιώνει την κοινή αντίληψη, ότι δηλαδή οι μητέρες ασχολούνται περισσότερο με τα θέματα εκπαίδευσης των παιδιών τους, χωρίς βέβαια η παρατήρηση αυτή να παραπέμπει σε ζητήματα αδιαφορίας του πατέρα ή να έχει ιδιαίτερη βαρύτητα για το υπό διερεύνηση θέμα.

Σχετικά με το **επάγγελμα των γονέων** που έχουν μαθητές στα Ολοήμερα σχολεία διευρυμένου ωραρίου του νομού Ιωαννίνων, εμφανίζεται η ακόλουθη εικόνα:

**Πίνακας 1**  
**Επαγγέλματα γονέων**

| Κατηγορία εργαζόμενου  | Αριθμός γονέων | Ποσοστό %   |
|--|----------------|-------------|
| Δημόσιοι υπάλληλοι   | 144            | 29.3        |
| Ιδιωτικοί υπάλληλοι  | 71             | 14.4        |
| Δικηγόροι, γιατροί, μηχανικοί, καθηγητές<br>Α.Ε.Ι., καθηγητές Τ.Ε.Ι. | 37             | 7.5         |
| Έμποροι, επαγγελματίες   | 34             | 6.9         |
| Ελεύθεροι επαγγελματίες  | 63             | 12.8        |
| Εργάτες  | 21             | 4.3         |
| Στρατιωτικοί   | 19             | 3.9         |
| ΟΤΕ, ΔΕΗ, Τράπεζες   | 25             | 5.1         |
| Εκπαιδευτικοί Α/βάθμιας, Β/βάθμιας                                   | 58             | 11.8        |
| Δε δηλώθηκε επάγγελμα  | 15             | 3.0         |
| <b>ΣΥΝΟΛΟ</b>  | <b>492</b>     | <b>100%</b> |

Στον παραπάνω Πίνακα 1 παρατηρούμε ότι οι περισσότεροι εργαζόμενοι γονείς, (δημόσιοι υπάλληλοι, ιδιωτικοί υπάλληλοι, υπάλληλοι οργανισμών, εκπαιδευτικοί), σε ποσοστό που ξεπερνά το 60%, έχουν ένα σταθερό λίγο-πολύ ωράριο εργασίας. Αν αυτό συνδυαστεί και με το μορφωτικό επίπεδο της κατηγορίας αυτής που της επιτρέπει να βοηθά τα παιδιά στις "κατ' οίκον" εργασίες κατά τις απογευματινές ώρες, γίνεται φανερό γιατί οι περισσότεροι απ' τους γονείς αυτούς θέλουν να παίρνουν τα παιδιά τους από το Ολοήμερο τελειώνοντας την εργασία τους, όπως αυτό φαίνεται στον επόμενο Πίνακα 2.

**Πίνακας 2**  
**Ώρα αποχώρησης των μαθητών επιθυμητή από τους γονείς**

| Ώρα                    | 14.30 | 15.00 | 15.30 | 15.45 | 16.00 | 16.30 | Δεν απάντησαν |
|------------------------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|---------------|
| Αριθμός γονέων (N=246) | 35    | 108   | 63    | 11    | 16    | 8     | 5             |
| Ποσοστό %              | 14.2  | 43.9  | 25.6  | 4.5   | 6.5   | 3.3   | 2.0           |

Η μελέτη του παραπάνω Πίνακα 2 δείχνει ότι οι περισσότεροι γονείς επιθυμούν, τελειώνοντας τη δουλειά τους, να περνούν από το σχολείο και να παίρνουν το παιδί τους. Η επιλογή αυτή σχετίζεται άμεσα με τη γνώμη ότι το Ολοήμερο, κάτω από τις συγκεκριμένες συνθήκες λειτουργίας, αυτό που κυρίως μπορεί να προσφέρει σε ικανοποιητικό βαθμό είναι η ασφάλεια του μαθητή, όσο οι γονείς λείπουν από το σπίτι.

Ενδεικτικές, άλλωστε, είναι οι απαντήσεις των γονέων, όταν καλούνται να αιτιολογήσουν την επιθυμητή ώρα αποχώρησης των μαθητών από το Ολοήμερο σχολείο:

- "Εξυπηρετεί τους εργαζόμενους γονείς" 76.8 % (189)
- "Να μην είναι κουραστικό το ωράριο" 13.8 % (34)
- "Να προλάβει και άλλες δραστηριότητες" 4.3 % (11)
- "Αρκεί για προετοιμασία" 4.1 % (10)
- "Να γευματίζει κανονικά" 0.8 % (2)

Στο ερώτημα “αν το παιδί γυρίζει χαρούμενο στο σπίτι” απαντά καταφατικά το 87.8% των γονέων και μόνο το 4.9 % δίνει αρνητική απάντηση. Οι 14 γονείς δεν έδωσαν καμιά απάντηση και μόνο 4 γονείς σημείωσαν και “ΝΑΙ και ΟΧΙ”.

Σχετικές, επίσης, είναι και οι απαντήσεις στο ερώτημα “αν το παιδί γυρίζει κουρασμένο στο σπίτι”. Οι γονείς απάντησαν ως εξής στο ερώτημα αυτό:

|               |     |        |
|---------------|-----|--------|
| ΝΑΙ           | 46  | 18.7 % |
| ΟΧΙ           | 188 | 76.4 % |
| ΝΑΙ και Όχι   | 6   | 2.5 %  |
| Μερικές φορές | 2   | 0.8 %  |
| Δεν απάντησαν | 4   | 1.6 %  |

Η θετική γνώμη των γονέων για το Ολοήμερο αποτυπώνεται ευκρινέστερα, όταν απαντούν στο ερώτημα “αν είναι ικανοποιημένοι από τη λειτουργία του”. Στο ερώτημα αυτό απάντησαν:

|               |        |             |        |
|---------------|--------|-------------|--------|
| ΝΑΙ           | γονείς | 174 ποσοστό | 70.7 % |
| ΟΧΙ           | γονείς | 55 ποσοστό  | 22.4 % |
| ΝΑΙ & ΟΧΙ     | γονείς | 6 ποσοστό   | 2.4 %  |
| Δεν απάντησαν | γονείς | 11 ποσοστό  | 4.5 %  |

Αιτιολογώντας τη θετική απάντηση, όσοι εκ των γονέων “είναι ικανοποιημένοι με τη λειτουργία του Ολοήμερου σχολείου”, σημειώνουν όσα αναφέρονται στον Πίνακα 3 που ακολουθεί<sup>5</sup>:

**Πίνακας 3**

**Λόγοι ικανοποίησης των γονέων από τη λειτουργία του Ολοήμερου**

| A/A | Αιτιολογία                                     | Αριθμός<br>Απαντήσεων ( N = 174) | Ποσοστό<br>% |
|-----|--|----------------------------------|--------------|
| 1.  | Απασχολεί δημιουργικά τα παιδιά                | 44                               | 25.3         |
| 2.  | Όσο διαρκεί η δουλειά οι δάσκαλοι τα προσέχουν | 43                               | 24.7         |
| 3.  | Τα παιδιά προετοιμάζονται για την επομένη      | 35                               | 20.1         |
| 4.  | Τα παιδιά είναι ευχαριστημένα                  | 28                               | 16.1         |
| 5.  | Τα παιδιά παίζουν και κοινωνικοποιούνται       | 12                               | 6.9          |
| 6.  | Προσφέρει ψυχαγωγία                            | 11                               | 6.3          |
| 7.  | Οι συνθήκες αυτά επιτρέπουν                    | 11                               | 6.3          |
| 8.  | Προσφέρουν πρόσθετες γνώσεις                   | 5                                | 2.9          |

Όσοι εκ των γονέων δίνουν αρνητική απάντηση στο ερώτημα “αν είναι ικανοποιημένοι από τη λειτουργία του Ολοήμερου”, δίνουν τις απαντήσεις που φαίνονται στον Πίνακα 4.

**Πίνακας 4**

**Λόγοι μη ικανοποίησης των γονέων από τη λειτουργία του Ολοήμερου**

| A/A | Αιτιολογία                         | Αριθ. Απαντήσεων (N= 55) | Ποσοστό % |
|-----|------------------------------------|--------------------------|-----------|
| 1.  | Δεν υπάρχει οργάνωση και Πρόγραμμα | 20                       | 36.4      |
| 2.  | Λείπουν δάσκαλοι ειδικότητων       | 17                       | 30.9      |
| 3.  | Λείπει υποδομή (χώρων, μέσων)      | 12                       | 21.8      |
| 4.  | Μιλάμε μόνο για φύλαξη             | 11                       | 20.0      |
| 5.  | Τα παιδιά γυρίζουν αδιάβαστα       | 9                        | 16.4      |
| 6.  | Δεν υπάρχει σίτιση                 | 4                        | 7.3       |

Η επισκόπηση των Πινάκων 3 και 4 οδηγεί στις εξής διαπιστώσεις:

α) Οι γονείς είναι ευχαριστημένοι για τέσσερις βασικά λόγους, οι οποίοι επιβεβαιώνονται και εμπειρικά. Οι λόγοι αυτοί είναι: η δημιουργική απασχόληση, η ασφάλεια των παιδιών, η προετοιμασία των μαθημάτων και η ικανοποίηση των παιδιών.

<sup>5</sup> Ορισμένοι γονείς επέλεγον περισσότερες από μια δραστηριότητες. Αυτό ισχύει για όλες τις ανοιχτές ερωτήσεις.

β) Οι αντιρρήσεις από την άλλη, όπως αυτές φαίνονται στον πίνακα 4, σχετίζονται με λειτουργικές αδυναμίες του Ολοήμερου, ελλείψεις που κανείς δεν μπορεί να τις αρνηθεί.

Ενδιαφέρον, επίσης παρουσιάζουν οι απαντήσεις των γονέων στα εξής ερωτήματα, όπως αυτές φαίνονται στους Πίνακες 5 και 6 που ακολουθούν:

α) "Θα θέλατε το παιδί σας να προετοιμάζει στο Ολοήμερο τα μαθήματα για την επόμενη μέρα;"

β) "Θεωρείτε σημαντικό το γεγονός ότι το ωράριο του Ολοήμερου καλύπτει το ωράριο εργασίας των γονέων;"

**Πίνακας 5**  
Προετοιμασία των μαθημάτων της επόμενης ημέρας

| ΤΥΠΟΣ ΑΠΑΝΤΗΣΗΣ | Αριθ. Απαντήσεων<br>(N= 246) | Ποσοστό % | ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ   |
|-----------------|------------------------------|-----------|--|
| ΝΑΙ             | 208                          | 84.6      | Σε ορισμένα ΝΑΙ υπήρχαν επιφυλάξεις, όπως: ΝΑΙ, πρέπει όμως να βελτιωθούν οι συνθήκες. |
| ΟΧΙ             | 31                           | 12.6      |  |
| ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΗΣΑΝ   | 7                            | 2.8       |  |

**Πίνακας 6**  
"Θεωρείτε σημαντικό το γεγονός ότι το ωράριο λειτουργίας του Ολοήμερου καλύπτει το ωράριο εργασίας των γονέων;"

| ΤΥΠΟΣ ΑΠΑΝΤΗΣΗΣ | Αριθ. Απαντήσεων<br>(N= 246) | Ποσοστό % | ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ |
|-----------------|------------------------------|-----------|--------------|
| ΝΑΙ             | 241                          | 98.0      |              |
| ΟΧΙ             | 3                            | 1.2       |              |
| ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΗΣΑΝ   | 2                            | 0.8       |              |

Η επισκόπηση των Πινάκων 5 και 6 δείχνει ότι η καταλυτική πλειοψηφία των γονέων επιθυμεί την προετοιμασία των μαθημάτων της επόμενης ημέρας και ακόμη θεωρεί σημαντικό το γεγονός ότι το ωράριο του Ολοήμερου καλύπτει το ωράριο εργασίας των γονέων.

Συνεχίζοντας, θα θέλαμε να τονίσουμε ότι ένας από τους βασικούς τομείς που το Ολοήμερο πρέπει να καλύψει με επιτυχία για να ανταποκριθεί στις προσδοκίες εκείνων που το δημιούργησαν, είναι η διδασκαλία της ξένης γλώσσας, της μουσικής και του χορού, η διδασκαλία δηλαδή νέων γνωστικών αντικειμένων και η ανάδειξη άλλων μορφωτικών αντικειμένων από το πρόγραμμα σπουδών. Αξίζει να δούμε στον Πίνακα 7 τις απαντήσεις των γονέων στο ερώτημα: "Τι θα έπρεπε κατά τη γνώμη σας να κάνει το σχολείο, ώστε η διδασκαλία της ξένης γλώσσας, της μουσικής και του χορού να γίνεται μόνο στο σχολείο;"

**Πίνακας 7**  
Προτάσεις γονέων για τη διδασκαλία της ξένης γλώσσας, της μουσικής και του χορού.

| A/A | Προτάσεις γονέων   | Αριθ. Απαντήσεων (N=246) | Ποσοστό % |
|-----|--|--------------------------|-----------|
| 1.  | Να προσληφθεί ειδικευμένο και ικανό διδακτικό προσωπικό  | 104                      | 42.3      |
| 2.  | Να οριστεί στο πρόγραμμα συγκεκριμένος χρόνος και μάλιστα αυξημένου                              | 86                       | 35.0      |
| 3.  | Η διδασκαλία να είναι αποτελεσματική, όπως γίνεται με τα Ιδιωτικά & τα φροντιστήρια (βιβλία κλπ) | 49                       | 19.9      |
| 4.  | Να υπάρξει η απαραίτητη υλικοτεχνική υποδομή (αίθουσες με τον κατάλληλο εξοπλισμό)               | 45                       | 18.3      |
| 5.  | Να γίνουν ολιγομελή τμήματα ανάλογα και με το επίπεδο της γνώσης ή τις δεξιότητες.               | 13                       | 5.3       |



|     |   |   |     |
|-----|---|---|-----|
| 6.  | Η διδασκαλία να αρχίζει από την Α΄ Τάξη | 6 | 2.4 |
| 7.  | Επιμόρφωση & καλύτερη αμοιβή δασκάλων   | 2 | 0.8 |
| 8.  | Να δίνονται τίτλοι σπουδών              | 2 | 0.8 |
| 9.  | Δεν ξέρω – Άλλος είναι αρμόδιος         | 2 | 0.8 |
| 10. | Δε γίνεται                              | 2 | 0.8 |

Από τις απαντήσεις του παραπάνω Πίνακα 7, αποκαλύπτεται ότι οι γονείς δίνουν προτεραιότητα στην πρόσληψη ειδικευμένου και ικανού διδακτικού προσωπικού για μια διδασκαλία αποτελεσματική (62.2%), στον καθορισμό συγκεκριμένου χρόνου λειτουργίας και μάλιστα αυξημένου (35.0%), καθώς και στην υλικοτεχνική υποδομή των Ολοήμερων σχολείων (18.3%).

Στον Πίνακα 8 που ακολουθεί οι γονείς απάντησαν στο ερώτημα: “Τι άλλο θα προσδοκούσατε από το ολοήμερο σχολείο”.

**Πίνακας 8**  
Προσδοκίες γονέων από το Ολοήμερο

| A/A | Προτάσεις – προσδοκίες γονέων   | Αριθ. απαντήσεων<br>(N= 246) | Ποσοστό<br>% |
|-----|---|------------------------------|--------------|
| 1.  | Λειτουργία τμημάτων δημιουργικής απασχόλησης που ενδιαφέρουν τα παιδιά (Η/Υ, εικαστικά, μουσική κ.ά.) | 83                           | 33.7         |
| 2.  | Ανάπτυξη δραστηριοτήτων που σχετίζονται με: θέατρο, πολιτισμό, λογοτεχνία, καλλιέργεια στάσεων        | 42                           | 17.1         |
| 3.  | Προετοιμασία μαθημάτων επομένης (30) Ενισχυτική διδασκαλία (5)  | 35                           | 14.2         |
| 4.  | Ανάπτυξη αθλητικών δραστηριοτήτων   | 24                           | 9.8          |
| 5.  | Αντιμετώπιση του προβλήματος “υποδομή”  | 20                           | 8.1          |
| 6.  | Τίποτε  | 20                           | 8.1          |
| 7.  | Πρόσληψη περισσότερων δασκάλων με εξειδίκευση – πρόσκληση ειδικών για θέματα που ενδιαφέρουν          | 14                           | 5.7          |
| 8.  | Εξασφάλιση σίτισης  | 9                            | 3.7          |

Από την επισκόπηση του Πίνακα 8 γίνεται φανερό ότι οι γονείς δίνουν προτεραιότητα στη λειτουργία τμημάτων που ενδιαφέρουν τα παιδιά. Ενδιαφέρονται, λόγου χάριν, για τμήματα Η/Υ, εικαστικών, μουσικών, αλλά και για δραστηριότητες που σχετίζονται με το θέατρο, τον πολιτισμό, την καλλιέργεια στάσεων κτλ. Η απάντηση “τίποτε” (α/α 6) περισσότερο εκφράζει συμβιβασμό με τη σημερινή λειτουργία του Ολοήμερου παρά επιθυμία.

Επίσης, ενδιαφέρουσα είναι η απάντηση των γονέων στο ερώτημα: “Ποιες δραστηριότητες θεωρείτε ότι διεξάγονται με επάρκεια στο ολοήμερο σχολείο”. Οι απαντήσεις παρουσιάζονται στον Πίνακα 9 που ακολουθεί.

**Πίνακας 9**  
Δραστηριότητες που διεξάγονται με επάρκεια στο Ολοήμερο διευρυμένου ωραρίου

| A/A | Δραστηριότητες που διεξάγονται με επάρκεια | Αριθ. Απαντήσεων<br>(N=246) | Ποσοστό % |
|-----|--|-----------------------------|-----------|
| 1.  | Προετοιμασία μαθημάτων επομένης            | 52                          | 21.1      |
| 2.  | Παιγνίδι (χωρίς να προσδιορίζεται)         | 51                          | 20.7      |
| 3.  | Μουσική-Θέατρο-Ομαδικές δράσεις-Ψυχαγωγία  | 51                          | 20.7      |
| 4.  | Εικαστικά (κυρίως ζωγραφική)               | 36                          | 14.6      |
| 5.  | Όλες                                       | 19                          | 7.7       |

|     |   |    |     |
|-----|---|----|-----|
| 6.  | Επιτραπέζια παιχνίδια   | 19 | 7.7 |
| 7.  | Φύλαξη  | 18 | 7.3 |
| 8.  | Αθλητισμός – Γυμναστική   | 15 | 6.1 |
| 9.  | Καμία   | 11 | 4.5 |
| 10. | Διάφορες (Ανάγνωση βιβλίων 2, γνώσεις μέσω video 1, δημιουργική απασχόληση 2) | 5  | 2.0 |
| 11  | Δε γνωρίζω  | 5  | 2.0 |

Η μελέτη του παραπάνω Πίνακα<sup>6</sup> δείχνει ότι οι γονείς, ανάλογα φυσικά και με το σχολείο, θεωρούν πως διεξάγονται με επάρκεια οι εξής κατά σειρά δραστηριότητες: α) η προετοιμασία των μαθημάτων της επόμενης ημέρας, β) το παιχνίδι γ) η μουσική, το θέατρο, οι διάφορες ομαδικές δραστηριότητες, η ψυχαγωγία και δ) τα εικαστικά.

Πιο αποκαλυπτική, όμως, για την ποιότητα λειτουργίας των Ολοήμερων σχολείων διευρυμένου ωραρίου στο νομό Ιωαννίνων είναι η απάντηση των γονέων στο ερώτημα: “Ποιες δραστηριότητες απ’ αυτές που διεξάγονται στο ολοήμερο ενδιαφέρουν περισσότερο τους μαθητές”.

Πίνακας 10  
Δραστηριότητες του Ολοήμερου που ενδιαφέρουν περισσότερο τους μαθητές

| A/A | Δραστηριότητες Ολοήμερου που ενδιαφέρουν περισσότερο τα παιδιά  | Αριθμός Απαντήσεων (N=246) | Ποσοστό % |
|-----|---|----------------------------|-----------|
| 1.  | Αθλητισμός – Παιχνίδι   | 120                        | 48.8      |
| 2.  | Εικαστικά (κυρίως ζωγραφική)  | 76                         | 30.9      |
| 3.  | Δημιουργικές δραστηριότητες (θέατρο, καραγκιόζης, χορός, έκδοση εφημερίδας, διάβασμα, Η/Υ, ανθόκηπος) | 49                         | 19.9      |
| 4.  | Μουσική – Ψυχαγωγία   | 26                         | 10.6      |
| 5.  | Παρακολούθηση ταινιών (ντοκιμαντέρ) στο VIDEO   | 22                         | 8.9       |
| 6.  | Επιτραπέζια παιχνίδια   | 20                         | 8.1       |
| 7.  | Προετοιμασία μαθημάτων επομένης   | 14                         | 5.7       |
| 8.  | Όλες  | 6                          | 2.4       |
| 9.  | Διήγηση ιστοριών, παραμυθιών από το δάσκαλο   | 5                          | 2.0       |
| 10. | Δεν υπάρχουν δραστηριότητες- Καμία  | 4                          | 1.6       |

Η μελέτη του Πίνακα 10 μας οδηγεί στην ακόλουθη διαπίστωση:

Το 50% περίπου των απαντήσεων συγκεντρώνει ο αθλητισμός και το παιχνίδι, ακολουθούν τα εικαστικά -κυρίως η ζωγραφική- με ποσοστό 30.9% και έπονται οι άλλες δημιουργικές δραστηριότητες με ποσοστό 19.9%. Παρέλκει, φυσικά, να τονιστεί ότι το ενδιαφέρον δεν είναι κάτι που εμφανίζεται αυτόνομα και ανεξάρτητα από την ποιότητα των ερεθισμάτων του περιβάλλοντος και δε νομίζουμε ότι χρειάζεται γι' αυτό ιδιαίτερη επιχειρηματολογία.

Επίσης, ενδιαφέρον εμφανίζει ο Πίνακας 11 που δείχνει τα πλεονεκτήματα του Ολοήμερου σχολείου διευρυμένου ωραρίου.

<sup>6</sup> Η μεγάλη διασπορά των απαντήσεων στο ερώτημα αυτό σχετίζεται άμεσα με τις γενικότερες συνθήκες λειτουργίας κάθε τμήματος Ολοήμερου σχολείου διευρυμένου ωραρίου. Σε κάθε τμήμα, ανάλογα με την υλικότεχνική υποδομή, τον αριθμό των μαθητών και τις ιδιαίτερες δεξιότητες του δασκάλου, δίνεται προτεραιότητα στη μια ή την άλλη δραστηριότητα. Συνεπώς, η καταγραφή εκ μέρους των γονέων των δραστηριοτήτων εκείνων που διεξάγονται με επάρκεια, δεν απεικονίζεται με το ίδιο εύρος και τα ίδια ποσοστά σε κάθε ξεχωριστή σχολική μονάδα.

**Πίνακας 11**

Πλεονεκτήματα του Ολοήμερου σύμφωνα με τη γνώμη των γονέων

| A/A | Πλεονεκτήματα Ολοήμερου σχολείου                                | Αριθμός απαντήσεων<br>(N= 246) | Ποσοστό % |
|-----|---|--------------------------------|-----------|
| 1.  | Εξυπηρετεί τους εργαζόμενους γονείς<br>– Ασφάλεια στους μαθητές | 174                            | 70.7      |
| 2.  | Απασχολεί δημιουργικά   | 72                             | 29.3      |
| 3.  | Καλλιεργεί τη συλλογικότητα – ομαδικότητα                       | 49                             | 19.9      |
| 4.  | Βοηθάει στην προετοιμασία των μαθημάτων της επομένης            | 32                             | 13.0      |
| 5.  | Μορφώνει - Κεντρίζει ενδιαφέροντα                               | 18                             | 7.3       |
| 6.  | Δίνει την ευκαιρία για παιχνίδι                                 | 7                              | 2.8       |
| 7.  | Κανένα  | 1                              | 0.4       |

Η ερμηνεία των στοιχείων του Πίνακα 11 αποκαλύπτει ότι η συντριπτική πλειοψηφία των γονέων προτάσσει την εξυπηρέτηση των εργαζομένων σε συνάρτηση με την ασφάλεια των μαθητών, σε ποσοστό 70.7%, κάτι που επιβεβαιώνεται και από σχετικές απαντήσεις σε προηγούμενα ερωτήματα.

Με το 14<sup>ο</sup> ερώτημα ζητήσαμε από τους γονείς να καταγράψουν τα κατά τη γνώμη τους “μειονεκτήματα του Ολοήμερου με τη μορφή που αυτό λειτουργεί σήμερα”.

**Πίνακας 12**

Μειονεκτήματα του Ολοήμερου διευρυμένου ωραρίου σύμφωνα με τη γνώμη των γονέων

| A/A | Μειονεκτήματα Ολοήμερου με τη μορφή που λειτουργεί σήμερα                        | Αριθμός απαντήσεων<br>(N= 246) | Ποσοστό % |
|-----|--|--------------------------------|-----------|
| 1.  | Κακή έως ανύπαρκτη υποδομή (αίθουσες, βιβλιοθήκες, εξοπλισμός)                   | 86                             | 35.0      |
| 2.  | Δεν υπάρχουν δημιουργικές δραστηριότητες που να ενδιαφέρουν τα παιδιά – Κουράζει | 49                             | 19.9      |
| 3.  | Έλλειψη κατάλληλου διδακτικού προσωπικού   | 45                             | 18.3      |
| 4.  | Πολυπληθή τμήματα με διαφορετικά ενδιαφέροντα και διαφορετικές ηλικίες           | 26                             | 10.6      |
| 5.  | Κανένα μειονέκτημα   | 21                             | 8.5       |
| 6.  | Δεν παρέχεται γεύμα  | 12                             | 4.9       |
| 7.  | Κακή οργάνωση  | 8                              | 3.3       |
| 8.  | Πλημμελής προετοιμασία των μαθημάτων της επομένης                                | 6                              | 2.4       |
| 9.  | Δε γίνονται μαθήματα ξένων γλωσσών, μουσικής και χορού                           | 5                              | 2.0       |
| 10. | Το ανελαστικό ωράριο αποχώρησης  | 3                              | 1.2       |

Η κακή έως ανύπαρκτη για το συγκεκριμένο σκοπό υλικοτεχνική υποδομή των Ολοήμερων σχολείων, η απουσία σωστά οργανωμένων δημιουργικών δραστηριοτήτων που να ενδιαφέρουν τα παιδιά και η έλλειψη επαρκούς και κατάλληλου διδακτικού προσωπικού βρίσκονται στην κορυφή του σχετικού Πίνακα 12 και συγκεντρώνουν το 70% περίπου των απαντήσεων.

Οι γονείς που σημειώνουν “κανένα μειονέκτημα” (8.5%) προφανώς δεν έχουν πολλές απαιτήσεις από το Ολοήμερο σχολείο που λειτουργεί με τη σημερινή του μορφή.

Από τις μέχρι τώρα απαντήσεις θα μπορούσαμε σχετικά εύκολα να αντιληφθούμε τις προτάσεις που κάνουν οι γονείς “για την καλύτερη λειτουργία του Ολοήμερου σχολείου”. Ο Πίνακας 13 είναι για το θέμα αυτό αποκαλυπτικός.

Πίνακας 13

Προτάσεις γονέων για την καλύτερη λειτουργία του Ολοήμερου σχολείου διευρυμένου ωραρίου

| A/A | Προτάσεις για την καλύτερη λειτουργία του Ολοήμερου   | Αριθμός απαντήσεων (N=246) | Ποσοστό % |
|-----|---|----------------------------|-----------|
| 1.  | Λειτουργία μικρότερων τμημάτων με παράλληλη πρόσληψη περισσότερων εξειδικευμένων δασκάλων, που θα επιμορφώνονται τακτικά.   | 93                         | 37.8      |
| 2.  | Δημιουργία κατάλληλης υποδομής (χώρων, εξοπλισμού, διδακτικών μέσων)  | 77                         | 31.3      |
| 3.  | Προγραμματισμός συγκεκριμένων δραστηριοτήτων, που θα γνωστοποιούνται έγκαιρα σε μαθητές και γονείς (Μουσική, χορός, γλώσσες κ.λπ.)  | 75                         | 30.5      |
| 4.  | Καλύτερη προετοιμασία μαθημάτων επομένης - Ενισχυτική διδασκαλία  | 21                         | 8.5       |
| 5.  | Εξεύρεση τρόπου σίτισης   | 12                         | 4.9       |
| 6.  | Διάφορες: (Να μην αλλάζουν οι δάσκαλοι πρότεινε 1, σύγχρονες μέθοδοι διδασκαλίας 1, καλύτερη επίβλεψη 1, λειτουργία όλο το χρόνο 1, λειτουργία κατά τις αργίες και ημιαργίες 2, αλλαγή νοοτροπίας 1, επισκέψεις σε μουσεία 1, ενισχυμένη οικονομική στήριξη 5, πρόσκληση εθελοντών ειδικών 2, διδασκαλία οικιακής οικονομίας, σωματικής υγιεινής κ.ά. οι 3, ελεύθερο ωράριο αποχώρησης 4) | 22                         | 8.9       |

Ο Πίνακας 13 φανερώνει ότι την πρώτη θέση, με ποσοστό 37.8%, κατέχει η πρόταση για λειτουργία μικρότερων τμημάτων με παράλληλη πρόσληψη περισσότερων εξειδικευμένων δασκάλων, οι οποίοι και θα πρέπει να επιμορφώνονται τακτικά. Ακολουθούν οι προτάσεις για δημιουργία κατάλληλης υποδομής, με ποσοστό 31.3%, καθώς και ο προγραμματισμός συγκεκριμένων δραστηριοτήτων, ενέργειες που θα πρέπει να γνωστοποιούνται έγκαιρα στους μαθητές και στους γονείς (30.5%).

Η **συμπερασματική** σκέψη των γονέων είναι ότι το Ολοήμερο σχολείο διευρυμένου ωραρίου είναι ένας πολύ θετικός θεσμός και ότι για να ανταποκριθεί στις προσδοκίες πολιτών και πολιτείας πρέπει να βελτιωθεί σημαντικά και να γενικευτεί, ώστε να καλύψει τις σύγχρονες εργασιακές, εκπαιδευτικές και παιδαγωγικές ανάγκες.

### 3.2. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΑΙ ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΤΩΝ ΑΠΑΝΤΗΣΕΩΝ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ

Ένα παιδαγωγικό εγχείρημα για να κριθεί επιτυχημένο, πρέπει απαραίτητα να ικανοποιεί πρωταρχικά τις ανάγκες και τα διαφέροντα των υποκειμένων προς τα οποία απευθύνεται. Στην προκείμενη περίπτωση είναι αναγκαίο το εγχείρημα αυτό να ανταποκρίνεται στις ανάγκες και τα διαφέροντα των μαθητών, γιατί ο ρόλος του Ολοήμερου σχολείου, χωρίς να παραβλέψουμε την κοινωνική του διάσταση, είναι πρωτίστως παιδαγωγικός και αφορά κατεξοχήν τους μαθητές.

Έτσι, η γνώμη των μαθητών<sup>7</sup> για τον προσδιορισμό των διαφόρων δραστηριοτήτων του Ολοήμερου και του γενικότερου πλαισίου λειτουργίας των σχολείων αυτών, κρίθηκε απαραίτητη.

Το ερωτηματολόγιο που δόθηκε, αφορούσε 506 μαθητές και συμπληρώθηκε από 391, ήτοι συ-

<sup>7</sup> Στους μαθητές, λοιπόν, απευθύναμε ένα μονόφυλλο ερωτηματολόγιο με δώδεκα ερωτήματα, από τα οποία το πρώτο αφορούσε το φύλο τους και τα τρία επόμενα ερωτήματα απλές πληροφορίες (επάγγελμα γονέων, χρόνια παρακολούθησης Ολοήμερου, τάξη φοίτησης).

Από τα υπόλοιπα οκτώ ερωτήματα, τα έξι απαιτούσαν απαντήσεις κλειστού τύπου (ΝΑΙ-ΟΧΙ) και μόνο τα δύο τελευταία άφηναν περιθώρια ελεύθερης διατύπωσης.

Η σύνταξη κατά τον τρόπο αυτό του συγκεκριμένου ερωτηματολογίου ήταν συνειδητή επιλογή, γιατί απευθυνόμασταν σε μικρούς στην πλειοψηφία μαθητές, ορισμένοι από τους οποίους -φοιτώντας στην Α΄ κυρίως τάξη- πιθανόν θα είχαν σημαντικές δυσκολίες στην ανάγνωση και τη γραφή.

μπλήρωσε το ερωτηματολόγιο το 77.3% των μαθητών που παρακολουθεί το Ολοήμερο σχολείο. Οι υπόλοιποι 115 μαθητές, ποσοστό 22.7%, για διάφορους λόγους απουσίαζαν από το σχολείο κατά το χρόνο συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου, την Άνοιξη δηλαδή του 2000.

Από τους 391 μαθητές που συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο οι μισοί περίπου (50.4%) είναι αγόρια και οι υπόλοιποι (49.6%) κορίτσια.

Η **επαγγελματική εικόνα των γονέων**, όπως αυτή καταγράφηκε από τους μαθητές, παρουσιάζεται στον Πίνακα 14 της υποσημείωσης<sup>8</sup>. Η εικόνα αυτή είναι ίδια σε γενικές γραμμές με την εικόνα του Πίνακα 1 που προκύπτει από τις σχετικές απαντήσεις των γονέων.

Ο Πίνακας 15 που ακολουθεί αναφέρεται στην **τάξη στην οποία φοιτούν οι μαθητές και τα χρόνια παραμονής των μαθητών αυτών στο Ολοήμερο**.

**Πίνακας 15**  
Χρόνια φοίτησης στο Ολοήμερο

| Τάξη μαθητή | Αριθ. κατά τάξη (N= 391) | % επί του συνόλου | Χρόνια 1 | %    | Χρόνια 2 | %    | Χρόνια 3 | %    | Χρόνια 4 | %    | Χρόνια 5 | %    | Χρόνια 6 | %    |
|-------------|--------------------------|-------------------|----------|------|----------|------|----------|------|----------|------|----------|------|----------|------|
| Α'          | 107                      | 27.4              | 107      | 27.4 |          |      |          |      |          |      |          |      |          |      |
| Β'          | 111                      | 28.4              | 38       | 34.2 | 73       | 65.8 |          |      |          |      |          |      |          |      |
| Γ'          | 89                       | 22.8              | 39       | 43.8 | 22       | 24.7 | 28       | 31.5 |          |      |          |      |          |      |
| Δ'          | 46                       | 11.8              | 22       | 47.8 | 4        | 8.7  | 5        | 10.9 | 15       | 32.6 |          |      |          |      |
| Ε'          | 25                       | 6.4               | 12       | 48.0 | 4        | 16.0 | -        | -    | 4        | 16.0 | 5        | 20.0 |          |      |
| ΣΤ'         | 13                       | 3.3               | 4        | 30.8 | 1        | 7.7  | 2        | 15.4 | 2        | 15.4 | -        | -    | 4        | 30.8 |

<sup>8</sup> Πίνακας 14

Επαγγέλματα γονέων σύμφωνα με τις απαντήσεις των μαθητών

| Κατηγορία εργαζομένου                             | Αριθμός γονέων | Ποσοστό %   |
|---|----------------|-------------|
| Δημόσιοι υπάλληλοι                                | 199            | 25.4        |
| Ιδιωτικοί υπάλληλοι                               | 82             | 10.5        |
| Δικηγόροι, γιατροί, μηχανικοί, καθηγητές ΑΕΙ, ΤΕΙ | 77             | 9.8         |
| Έμποροι, επαγγελματίες                            | 72             | 9.2         |
| Ελεύθεροι επαγγελματίες                           | 118            | 15.1        |
| Εργάτες   | 34             | 4.3         |
| Στρατιωτικοί                                      | 28             | 3.6         |
| ΟΤΕ, ΔΕΗ, Τράπεζες                                | 42             | 5.4         |
| Εκπαιδευτικοί Α/βάθμιας, Β/βάθμιας                | 100            | 12.8        |
| Δε δηλώθηκε επάγγελμα                             | 30             | 3.9         |
| <b>ΣΥΝΟΛΟ</b>                                     | <b>782</b>     | <b>100%</b> |

Αν συγκρίνουμε την επαγγελματική εικόνα των γονέων, όπως αυτή καταγράφηκε από τους μαθητές, με την αντίστοιχη εικόνα του Πίνακα 1, όπως αυτή προκύπτει από τις απαντήσεις των γονέων, μπορούμε να πούμε ότι η εικόνα αυτή δεν παρουσιάζει σημαντικές διαφορές σ' ό,τι αφορά την κατάταξη και την κατανομή σε κατηγορίες επαγγελμάτων. Κάποιες διαφορές στα ποσοστά ορισμένων κατηγοριών οφείλονται στο γεγονός ότι αρκετοί γονείς δε συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο των γονέων. Αυτός είναι και ο λόγος που από μεν το ερωτηματολόγιο για γονείς προκύπτουν επαγγέλματα για 477 γονείς, από δε το αντίστοιχο για μαθητές προκύπτουν επαγγέλματα για 752 γονείς.

Η μελέτη του παραπάνω Πίνακα δείχνει ότι το 80% των μαθητών που παρακολουθούν το Ολοήμερο σχολείο διευρυμένου ωραρίου φοιτούν στις τρεις πρώτες τάξεις του δημοτικού.

Αυτό κρίνεται απόλυτα φυσικό αφού οι μικροί μαθητές: α) Έχουν προτεραιότητα εγγραφής στο Ολοήμερο, λόγω περιορισμών στη δυνατότητα υποδοχής όλων των μαθητών που θα επιθυμούσαν κάτι τέτοιο. β) Έχουν λιγότερες σε σχέση με τους μεγαλύτερους ή καθόλου εξωσχολικές δραστηριότητες (γλώσσες, μουσική, χορός) τις απογευματινές ώρες και επομένως η παράταση παραμονής τους στο σχολείο δε δημιουργεί ιδιαίτερα προβλήματα και γ) Έχουν μεγαλύτερη ανάγκη, πάντα σε σχέση με τους μεγαλύτερους, για επίβλεψη και προστασία στο δρόμο ή στο σπίτι.

Στα τρία επόμενα ερωτήματα οι μαθητές με απόλυτη συνέπεια στις απαντήσεις τους φωτίζουν μια πολύ σημαντική παράμετρο του Ολοήμερου. Την παράμετρο της **αυτόβουλης και με ευχαρίστηση παρακολούθησης** του σχολείου, όπως αυτό αποτυπώνεται στους Πίνακες 16, 17 και 18 που ακολουθούν.

Πίνακας 16

Πηγαίνεις με ευχαρίστηση στο ολοήμερο;

| Ερώτηση (N = 391)                      | ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ |      |     |     |               |     |        |     |
|--|------------|------|-----|-----|---------------|-----|--------|-----|
|  | ΝΑΙ        |      | ΟΧΙ |     | ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΗΣΑΝ |     | ΣΥΝΟΛΟ |     |
| Πηγαίνεις με ευχαρίστηση στο ολοήμερο; | N          | %    | N   | %   | N             | %   | N      | %   |
|  | 370        | 94.6 | 19  | 4.9 | 2             | 0.5 | 391    | 100 |

Πίνακας 17

Σε κουράζει η παρακολούθηση του ολοήμερου;

| Ερώτηση (N = 391)                          | ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ |     |     |      |               |     |        |     |
|--|------------|-----|-----|------|---------------|-----|--------|-----|
|  | ΝΑΙ        |     | ΟΧΙ |      | ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΗΣΑΝ |     | ΣΥΝΟΛΟ |     |
| Σε κουράζει η παρακολούθηση του ολοήμερου; | N          | %   | N   | %    | N             | %   | N      | %   |
|  | 37         | 9.4 | 351 | 89.8 | 3             | 0.8 | 391    | 100 |

Πίνακας 18

Θα ήθελες να παρακολουθήσεις και τον επόμενο χρόνο το ολοήμερο σχολείο;

| Ερώτηση (N = 391)   | ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ |      |     |     |               |     |        |     |
|---|------------|------|-----|-----|---------------|-----|--------|-----|
|   | ΝΑΙ        |      | ΟΧΙ |     | ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΗΣΑΝ |     | ΣΥΝΟΛΟ |     |
| Θα ήθελες να παρακολουθήσεις και τον επόμενο χρόνο το ολοήμερο σχολείο; | N          | %    | N   | %   | N             | %   | N      | %   |
|   | 352        | 90.0 | 33  | 8.5 | 6             | 1.5 | 391    | 100 |

Από την επισκόπηση των τριών παραπάνω Πινάκων, θα πρέπει να τονίσουμε ότι το γεγονός πως οι μαθητές στη συντριπτική τους πλειοψηφία (90% περίπου) δηλώνουν: α) ότι είναι ευχαριστημένοι από το Ολοήμερο, β) ότι δεν τους κουράζει και γ) ότι θα επιθυμούσαν να το παρακολουθήσουν και την επόμενη σχολική χρονιά, δε σημαίνει ότι το Ολοήμερο εξαντλεί τις δυνατότητές του και "παίζει" με επιτυχία το ρόλο για τον οποίο θεσμοθετήθηκε.

Είναι φυσικό οι μαθητές, μετά από ένα κουραστικό πρωινό πρόγραμμα, να είναι ευχαριστημένοι από τη χαλαρότητα ή και την ανυπαρξία ενίοτε δραστηριοτήτων. Είναι, επίσης, βέβαιο ότι αν και με-

τά τη λήξη του κανονικού προγράμματος εφαρμόζαμε δραστηριότητες ίδιες στο περιεχόμενο, στη μεθοδολογία και στη γενικότερη πρακτική με τις εφαρμοζόμενες στο πρωινό ωράριο, θα παρατείναμε τη κούραση και τη ανία. Γεγονός, πάντως, είναι ότι η δυσαρέσκεια και η κούραση θα ήταν, δύο ιδιαίτερα επιβαρυντικά στοιχεία για την ποιότητα λειτουργίας του Ολοήμερου, αν πράγματι συνέβαινε να το χαρακτηρίζουν κατ' αυτό τον τρόπο οι μαθητές.

Θα πρέπει, ακόμη, να σημειωθεί ότι ο μεγάλος κίνδυνος για το ολοήμερο είναι η μετατροπή του σε "ένα σχολείο από τα ίδια" και η ταύτισή του με πρακτικές που το απαξιώνουν και το ακυρώνουν προτού δείξει τις δυνατότητές του.

Εξάλλου, δεν είναι λίγοι εκείνοι που υποστηρίζουν ότι ο μαθητής θα πρέπει να έχει τελειώσει τα μαθήματά του φεύγοντας για το σπίτι, ώστε να διαθέτει το απόγευμα για παιγνίδι, ξεκούραση και όποια άλλη δραστηριότητα επιθυμεί. Έχει μάλιστα διατυπωθεί η άποψη ότι η "τασίνα θα πρέπει να μένει στο σχολείο". Αν αυτό για το σχολείο που γνωρίζουμε, το "κανονικό" όπως το λέμε, είναι ζητούμενο, για το Ολοήμερο πρέπει να γίνει μια αυτονόητη πραγματικότητα.

Ακόμη, είναι ευθύνη του δασκάλου του Ολοήμερου σχολείου να εξασφαλίζει στους μαθητές τις απαραίτητες δυνατές προϋποθέσεις για την προετοιμασία των μαθημάτων της επόμενης ημέρας, προσφέροντας επίσης ιδιαίτερη βοήθεια σε όσους μαθητές έχουν μαθησιακές δυσκολίες. Άλλωστε, η ενισχυτική διδασκαλία στη γλώσσα και τα μαθηματικά περιλαμβάνεται στους στόχους του Ολοήμερου. Με τις συγκεκριμένες, όμως, συνθήκες λειτουργίας είναι αμφίβολο αν και ο στόχος αυτός είναι εφικτός.

Ζητήσαμε, στη συνέχεια, από τους μαθητές να μας πουν **αν βρίσκουν χρόνο στο Ολοήμερο για να προετοιμάσουν τα μαθήματα της επόμενης μέρας**. Η απάντηση των μαθητών αποτυπώνεται στον Πίνακα 19.

Πίνακας 19

**Χρόνος για την προετοιμασία των μαθημάτων της επόμενης μέρας**

| Ερώτηση (N= 391)   | ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ |      |     |     |               |     | ΣΥΝΟΛΟ |     |
|--|------------|------|-----|-----|---------------|-----|--------|-----|
|  | ΝΑΙ        |      | ΟΧΙ |     | ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΗΣΑΝ |     | N      | %   |
| Στο ολοήμερο σχολείο που παρακολουθείς βρίσκεις χρόνο για να προετοιμάξεις τα μαθήματα της επόμενης μέρας; | N          | %    | N   | %   | N             | %   | 391    | 100 |
|  | 357        | 91.3 | 32  | 8.2 | 2             | 0.5 |        |     |

Οι μαθητές στη συντριπτική τους πλειοψηφία (91.3%) απαντούν ότι βρίσκουν χρόνο για να προετοιμάζουν τα μαθήματα της επόμενης μέρας.

Άλλωστε, με την απάντηση αυτή συμφωνούν και οι γονείς, όπως δείχνει ο Πίνακας 9, οι οποίοι επιπρόσθετα αναφέρουν ότι στο Ολοήμερο δε διατίθεται απλώς χρόνος για προετοιμασία, αλλά αυτή γίνεται και με επάρκεια. Η προετοιμασία μάλιστα, σύμφωνα με τους γονείς, κατέχει την πρώτη θέση μεταξύ των δραστηριοτήτων που διεξάγονται με επάρκεια.

Για τους μαθητές που δηλώνουν ότι δε βρίσκουν χρόνο να προετοιμάσουν τα μαθήματα της επόμενης μέρας μια πιθανή εξήγηση είναι η εξής: οι μαθητές αυτοί φοιτώντας στις μεγάλες ιδίως τάξεις, τελειώνουν το "κανονικό" σχολικό πρόγραμμα αργά το μεσημέρι και επιπλέον αναγκάζονται να αποχωρούν σχετικά νωρίς για να προλάβουν τις άλλες εξωσχολικές δραστηριότητες, όπως τα φροντιστήρια ξένων γλωσσών, τη μουσική, το χορό κ.λπ.

Με το επόμενο ερώτημα θελήσαμε να **διερευνήσουμε τις ελλείψεις των μαθητών σε κάποιο ή κάποια από τα μαθήματα** μέσα από τη δική τους ματιά. Από τους 391 μαθητές οι 91 (23.3%) δήλωσαν ελλείψεις, με τα μαθηματικά να καταλαμβάνουν την πρώτη θέση (47.3%). Η απάντηση αυτή έρχεται να επιβεβαιώσει μια παράδοση ετών που θέλει τα Μαθηματικά να θεωρούνται το δυσκολότερο μάθημα. Ακολουθούν η Γλώσσα (27.5%), η Μελέτη Περιβάλλοντος (7.7%), όπως αυτά φαίνονται στον Πίνακα 20.

**Πίνακας 20 (N=91)**  
Ελλείψεις των μαθητών κατά μάθημα

| A/A | Μάθημα               | Αριθ. Μαθητών | %    | A/A | Μάθημα            | Αριθ. Μαθητών | %   |
|-----|----------------------|---------------|------|-----|-------------------|---------------|-----|
| 1.  | Μαθηματικά           | 43            | 47.3 | 6.  | Σκέφτομαι & Γράφω | 2             | 2.2 |
| 2.  | Γλώσσα               | 25            | 27.5 | 7.  | Αγωγή Πολίτη      | 1             | 1.1 |
| 3.  | Μελέτη Περιβάλλοντος | 7             | 7.7  | 8.  | Φυσικά            | 1             | 1.1 |
| 4.  | Ορθογραφία           | 5             | 5.5  | 9.  | Θρησκευτικά       | 1             | 1.1 |
| 5.  | Όλα                  | 4             | 4.4  | 10. | Δεν προσδιόρισαν  | 2             | 2.2 |

Τρεις (3) μαθητές δήλωσαν ελλείψεις συγχρόνως στα Μαθηματικά και στη Γλώσσα.

Στο ερώτημα **“αν θα ήθελαν να έχουν πρόσθετη βοήθεια στα μαθήματα που έχουν ελλείψεις”** οι μαθητές απάντησαν ΝΑΙ σε ποσοστό 89% (N=81) και ΟΧΙ σε ποσοστό 11% (N=10).

Από σχετικό ερώτημα που απευθύναμε στους δασκάλους των Ολοήμερων προκύπτει ότι αυτοί λαμβάνουν υπόψη τις ελλείψεις των μαθητών και στα πλαίσια του δυνατού παρέχουν πρόσθετη βοήθεια.

Στο ερώτημα αν **“Στο ολοήμερο σχολείο έχετε αρκετά επιτραπέζια<sup>9</sup> παιχνίδια;”** από τους 391 μαθητές απαντά: ΝΑΙ το 78.2% , ΟΧΙ το 21.0% , δεν απάντησε το 0.8% .

Το “ΟΧΙ” ενός μεγάλου αριθμού μαθητών συνδέεται άμεσα με τον όρο “αρκετά” που δεν υπόκειται σε σαφή ποσοτικό προσδιορισμό και με πιθανή δυσκολία ή αδυναμία ορισμένων μαθητών να έχουν πρόσβαση όσο και όποτε θέλουν σε κάποια επιτραπέζια παιχνίδια.

Είναι, εξάλλου, γνωστό πως οι επιθυμίες μας, το τι μας αρέσει και τι όχι, οι προτιμήσεις μας γενικότερα, προσδιορίζονται σε μεγάλο βαθμό από τις εμπειρίες μας.

Οι δάσκαλοι των Ολοήμερων δεν κάνουν όλοι το ίδιο καλά τα ίδια πράγματα. Ακόμη, με βάση το γεγονός ότι σε κάθε Ολοήμερο λειτουργεί ένα τμήμα με ένα δάσκαλο, ορισμένες δραστηριότητες που ενδεχομένως απαιτούν συγκεκριμένες δεξιότητες, μπορεί να μη γίνονται καθόλου ή ακόμη και καθόλου καλά.

Στο ερώτημα: **“Ποιες από τις δραστηριότητες που κάνεις στο Ολοήμερο σου αρέσουν περισσότερο;”** οι μαθητές προτάσσουν δραστηριότητες που σχετίζονται με τον αθλητισμό και την τέχνη, όπως φαίνεται στον Πίνακα 21.

**Πίνακας 21**  
Δραστηριότητες που αρέσουν στους μαθητές

| A/A | Δραστηριότητες που αρέσουν               | Αριθ. μαθητών | %    | A/A | Δραστηριότητες που αρέσουν                         | Αριθ. Μαθητών | %   |
|-----|--|---------------|------|-----|--|---------------|-----|
| 1.  | Αθλητισμός-Παιχνίδι                      | 187           | 47.8 | 7.  | Θέατρο-Θεατρικό παιχνίδι                           | 33            | 8.4 |
| 2.  | Εικαστικά (ζωγραφική 81, χειροτεχνία 15) | 96            | 24.6 | 8.  | Μουσική  | 17            | 4.3 |
| 3.  | Επιτραπέζια                              | 91            | 23.3 | 9.  | Ενασχόληση με Η/Υ                                  | 7             | 1.8 |
| 4.  | Παρακολούθηση ντοκιμαντέρ (video)        | 75            | 19.2 | 10. | Όλες   | 5             | 1.3 |
| 5.  | Προετοιμασία μαθημάτων επομένης          | 55            | 14.1 | 11. | Διάφορες (χορός, συζητήσεις, έκδοση εφημερίδας...) | 5             | 1.3 |
| 6.  | Ελεύθερο διάβασμα                        | 42            | 10.7 | 12. | Καμία  | 1             |     |

<sup>9</sup> Μια σχετικά εύκολη και ευχάριστη για τα παιδιά δραστηριότητα στα Ολοήμερα διευρυμένου ωραρίου, όπως σήμερα λειτουργούν, είναι τα επιτραπέζια παιχνίδια. Με χρήματα των σχολικών ταμείων ή τη συνεισφορά των γονέων όλα τα Ολοήμερα έχουν προμηθευτεί ικανοποιητικό αριθμό ποικίλων επιτραπέζιων παιχνιδιών.



Οι μαθητές στις πρώτες θέσεις κατατάσσουν τον αθλητισμό και τα εικαστικά. Όταν όμως σημειώνουν: "ο αθλητισμός", "το παιχνίδι", "η μπάλα" κ.λπ., δεν προσδιορίζουν πάντα με ακρίβεια σε ποιο συγκεκριμένο άθλημα ή παιχνίδι αναφέρονται.

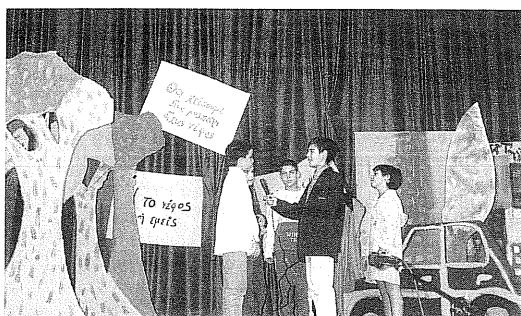
Στο τελευταίο ερώτημα, όπου οι μαθητές καλούνται να προσδιορίσουν **με τι άλλο θα ήθελαν να ασχολούνται στο ολοήμερο**, οι απαντήσεις λίγο –πολύ δε διαφοροποιούνται από αυτές που δίνονται στο προηγούμενο ερώτημα, εκτός από την περίπτωση της ενασχόλησης με τους Η/Υ. Οι Η/Υ είναι ένας τομέας που ελκύει την προσοχή των μικρών μαθητών, όπως δείχνει ο Πίνακας 22.

Πίνακας 22  
Επιθυμητές δραστηριότητες στο ολοήμερο σχολείο

| A/A | Επιθυμητές Δραστηριότητες                      | Αριθ | %    | A/A | Επιθυμητές Δραστηριότητες  | Αριθ. Μαθ | %   |
|-----|--|------|------|-----|--|-----------|-----|
| 1   | Αθλητισμός –Παιγνίδι                           | 104  | 26.6 | 8   | Προετοιμασία μαθημάτων επομένης  | 25        | 6.4 |
| 2   | Ενασχόληση με Η/Υ                              | 86   | 22.0 | 9   | Θέατρο   | 16        | 4.1 |
| 3   | Εικαστικά (κυρίως ζωγραφιές)                   | 54   | 13.8 | 10  | Παρακολούθηση ντοκιμαντέρ (video)  | 15        | 3.8 |
| 4   | Μουσική  | 33   | 8.4  | 11  | Ενασχόληση με το περιβάλλον, Περιβαλλοντικά Θέματα   | 9         | 2.3 |
| 5   | Επιτραπέζια                                    | 33   | 8.4  | 12  | Εκδρομές –Επισκέψεις σε Μουσεία  | 9         | 2.3 |
| 6   | Χορός – Μπαλέτο                                | 28   | 7.2  | 13  | Διάφορες: ("να μιλάω" "να ακούω ιστορίες" "πρώτες βοήθειες" "μαθηματικά" "να λέμε ανέκδοτα" "να παίζουμε τις κούκλες") | 12        | 3.1 |
| 7.  | Γλώσσες (κυρίως Αγγλικά, απάντησαν 20 μαθητές) | 27   | 6.9  |     |  |           |     |

Το ότι το σύνολο σχεδόν των δραστηριοτήτων που διεξάγονται και αρέσουν σε μεγάλο ποσοστό μαθητών, εμφανίζονται ταυτόχρονα και ως επιθυμητές δραστηριότητες από ένα σημαντικό αριθμό μαθητών, οφείλεται κυρίως στο γεγονός ότι κάθε ολοήμερο δίνει βαρύτητα σε ορισμένες από τις δραστηριότητες αυτές τις οποίες και αποδέχονται οι μαθητές.

## Εκδηλώσεις - Δραστηριότητες σχολείων



Το 1ο Πειραματικό Δημοτικό Σχολείο Ιωαννίνων παρουσίασε στις 13 Ιουνίου 2000 στην αίθουσα τελετών της Ζ.Π.Α. εκδήλωση με τίτλο "Σώστε τη γη μας".

Στην εκδήλωση αυτή έγινε και η παρουσίαση του Περιβαλλοντικού προγράμματος. "Οι ρίζες μου - Μνήμες του τόπου μας μέσα από παλιές φωτογραφίες", που πραγματοποίησε η δασκάλα Γαλανή Φρειδερίκη με τους μαθητές της Ε΄ τάξης του σχολείου μας.

Η ίδια προλόγισε την εργασία αυτή ως εξής:

"Με την εργασία αυτή στα πλαίσια του μαθήματος της Κοινωνικής και Πολιτικής

Αγωγής και με το γενικό τίτλο "Οι ρίζες μου - Μνήμες του τόπου μας μέσα από παλιές φωτογραφίες" θελήσαμε να βάλουμε ένα μικρό λιθαράκι για να στεριώσει η κοινωνική αξίωση η νέα γενιά να προσεγγίσει, να γνωρίσει και να κατανοήσει το πλέγμα των δυνάμεων που συνθέτουν τον πολιτισμό της Ηπείρου.

Θελήσαμε να υπενθυμίσουμε στους νέους της ιστορικής αυτής περιοχής όπως μας ήταν δυνατό, μέσα από τις σχολικές διαδικασίες και την φιλοπεριβαλλοντική κοινωνική πρακτική, τις ρίζες τους και τη συνέχειά τους, που από τα βάθη της προϊστορίας φτάνουν ως τις μέρες μας.

Αισθανθήκαμε την ανάγκη να διεγείρουμε στα παιδιά μας αισθήματα αγάπης και σεβασμού προς τη μεγάλη αυτή φυσική, πνευματική, ιστορική και πολιτισμική κληρονομιά, όχι μέσα από την κατήχηση, αλλά μέσα από την αμεσότητα της επαφής με το ζητούμενο.

Είναι χρέος μας να φέρουμε σε άμεση επαφή τους μαθητές με το οικολογικό, κοινωνικό και πολιτιστικό περιβάλλον και να προετοιμάσουμε αυριανούς πολίτες με περιβαλλοντική ευθύνη και οικολογική συνείδηση, έτοιμους να πάρουν θέσεις, να δράσουν και να αντιδράσουν αντιμετωπίζοντας ενέργειες που θα στρέφονται ενάντια στο περιβάλλον και στο κοινωνικό σύνολο κατ' επέκταση.

Όλοι μας πρέπει να καταλάβουμε την ανάγκη της περιβαλλοντικής παιδείας της οποίας βασικό χαρακτηριστικό είναι το "άνοιγμα του σχολείου στη ζωή". Ανεξάρτητα από τον τρόπο υλοποίησης της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και με δεδομένο ότι αποτελεί μια παιδευτική διαδικασία που στοχεύει τόσο στην απόκτηση γνώσης, όσο κυρίως στην ανάπτυξη αξιών, στάσεων και δεξιοτήτων πρέπει να αρχίζει από το δημοτικό. Έτσι ο άνθρωπος θα συμφιλωθεί με το περιβάλλον από την παιδική του ηλικία και θα μάθει να εκτιμά τον πλούτο της ελληνικής κληρονομιάς και να γίνεται ένα μ' αυτόν".

## ΠΡΟΣ ΤΟ ΣΥΛΛΟΓΟ ΔΑΣΚΑΛΩΝ ΚΑΙ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ ΝΟΜΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Εμείς οι μαθητές της Τρίτης Τάξης του 4ου Δημοτικού σχολείου Ιωαννίνων εκδίδουμε από φέτος μια τριμηνιαία εφημεριδούλα, με προοπτική να τη συνεχίσουμε και τα επόμενα τρία χρόνια που θα είμαστε στο Δημοτικό.

Στέλνουμε λοιπόν και στο σύλλογο των Δασκάλων μας το πρώτο και δεύτερο φύλλο που εκδώσαμε και θα συνεχίσουμε να σας τη στέλνουμε.

Οι μαθητές της Γ' τάξης  
του 4ου Δημ. Σχολείου Ιωαννίνων

Τριμηνιαία Εφημερίδα  
της Γ' Τάξης  
του 4ου Δημοτικού Σχολείου Ιωαννίνων

Οκτώβριος  
Νοέμβριος  
Δεκέμβριος

# ΠΑΙΔΙΚΗ ΦΩΝΗ

1999



1<sup>ο</sup> Φύλλο

### Κατάθεση στεφάνου στους Λιγκιάδες



Στις 26 του Οκτώβρη, οι δάσκαλοι μας αποφάσισαν να πάμε μια εκδρομή. Έτσι και έγινε.

Το μέρος που πήγαμε ήταν ένα χωριό, λίγο έξω από τα Γιάννενα, που λέγεται Λιγκιάδες. Το χωριό είναι αρκετά μεγάλο, με λίγους κατοίκους και αρκετά σπίτια. Είναι ένα πολύ όμορφο χωριό.

Κατά τη διάρκεια του πολέμου του 1940, οι Γερμανοί κατακτητές έβαλαν φωτιά και έκαψαν πολλά σπίτια. Επίσης, πολλοί ήταν οι κάτοικοι που πέθαναν μετά από βασανιστήρια σε υπόγεια.

Την ημέρα της εκδρομής, το σχολείο μας κατέθεσε στεφάνι στο μνημείο που βρίσκεται στο χωριό για να τιμήσει αυτούς που πέθαναν.

Δημήτρης Αγγελής



Κύριε Δήμαρχε,  
Κύριε Νομάρχη,  
ή όποιος άλλος είναι υπεύθυνος

Το σχολείο μας βάρφτηκε πρόσφατα, αλλά έχουμε ακόμη ένα παράπονο.

Το σχολείο μας, στο παλιό κτίριο έχει μικρές αίθουσες με μερικά παλιά θρανία και δεν έχουμε που να βάλουμε τις τσάντες μας. Κι αν γίνει σεισμός, δεν έχουμε που να μπούμε. Επίσης, η αυλή μας είναι πολύ μικρή, με αποτέλεσμα τα παιδιά να πέφτουν το ένα πάνω στο άλλο και να χτυπάμε άσχημα καθώς παίζουμε κυνηγητό ή ό,τι άλλο.

Ζητούμε, λοιπόν, να μας φτιάξετε ένα καινούργιο σχολείο, και μάλιστα πολύ γρήγορα. Αυτό είναι το αίτημά μας

### Τρέμει η γη

Με σεισμό ξηπνήσαμε την Τετάρτη, 24 Νοεμβρίου, για να πάμε στο Σχολείο μας. Η ώρα ήταν 6 παρά 20' το πρωί, και μια σεισμική δόνηση μεγέθους 5 Ρίχτερ μας έκανε να πεταχτούμε από τα κρεβάτια μας. Ευτυχώς, όπως έγινε αργότερα γνωστό, δεν υπήρξαν θύματα ή ζημιές. Το επίκεντρο του σεισμού ήταν κοντά στην Ηγουμενίτσα. Να σημειώσουμε ότι στην περιοχή αυτή είχε ξανακάνει μεγάλο σεισμό πριν 100 χρόνια.

Ελπίζουμε να μην μας ξαναεισπεφτεί ο σεισμός. Παρ' όλα αυτά όμως, ας έχουμε υπόψη μας τι πρέπει να κάνουμε και τι να προσέχουμε σε ένα σεισμό.

1. ΟΧΙ πανικός
2. ΔΕΝ τρέχουμε στις σκάλες
3. ΔΕΝ χρησιμοποιούμε ασανσέρ
4. ΜΠΑΙΝΟΥΜΕ κάτω από θρανίο ή τραπέζι
5. ΒΓΑΙΝΟΥΜΕ με προσοχή στο προαύλιο του σχολείου ακολουθώντας τις οδηγίες των δασκάλων.

Καλλιόπη - Χριστίνα Παύλου  
Δημήτρης Γιωργιάτης

### ΑΙΤΗΜΑΤΑ

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

“ΥΔΑΤΙΝΟΙ ΠΟΡΟΙ” 18<sup>ο</sup> Δημ. Σχολείο Ιωαννίνων



Στο 18ο Δημοτικό Σχολείο Ιωαννίνων πραγματοποιήθηκε με επιτυχία το πρόγραμμα Περιβαλλοντικής εκπαίδευσης “ΥΔΑΤΙΝΟΙ ΠΟΡΟΙ” από τα ΣΤ’ 3 και Δ’2 με τους εκπ/κούς των τμημάτων κ.κ. Δημήτριο Μάνθου και Ιωάννη Ν. Βασδέκη, αντίστοιχα.

Η πρώτη επίσκεψη έγινε στις 4/4/2000 στις “Πηγές Κρύας και Τούμπας” στο “Βιολογικό καθαρισμό” στη “Λίμνη Παμβώτιδα” και στην περιοχή “Ντραμπάτοβα”, όπου οι μαθητές είχαν την ευκαιρία να προσεγγίσουν βιωματικά τους χώρους επίσκεψης και να συμμετάσχουν ενεργά ώστε να κατανοήσουν ότι το νερό αποτελεί εξαιρετικά σημαντικό φορέα πόρου και πηγή ζωής.

Η δεύτερη επίσκεψη έγινε στις 18/5/2000 στις “Πηγές του Βοϊδομάτη” από το χωριό “Βίκος”. Είχε ως στόχο να δουν τα παιδιά τις πηγές και να έρθουν σε επαφή όχι μόνο με το νερό, αλλά και γενικότερα με το μαγευτικό περιβάλλον της χαράδρας του Βίκου. Η πορεία ήταν κουραστική, αλλά τα παιδιά απέδειξαν για άλλη μια φορά, ότι όταν διδάσκει αμέσως από το Φυσικό Περιβάλλον αξίζει τον κόπο. Διαμορφώθηκαν θετικές στάσεις εκ μέρους των παιδιών έναντι της διατήρησης και προστασίας του υδάτινου οικοσυστήματος αλλά και του Εθνικού Δρυμού Βίκου.

Συμπερασματικά πιστεύουμε ότι δημιουρ-

γήθηκε κλίμα φιλίας συνεργασίας μεταξύ μαθητών αλλά και μαθητών με τους δασκάλους και ενθάρρυνσης στην ομαδική εργασία. Οι μαθητές μετείχαν ενεργά σε πρωταρχικές δραστηριότητες όπως λήψη φωτογραφιών, σλάιτς και βιντεοσκόπηση.

Συλλέχτηκαν άρθρα από τον τοπικό και αθηναϊκό τύπο και με τη συνεργασία διαφόρων υπηρεσιών “Δ.Ε.Υ.Α.Ι.”, “Δημαρχείου”, Γραφείου Περιβαλλοντικής Α/θμιας Εκπ/σης, είχαν πολύ θετική απήχηση στα παιδιά βοηθώντας τα να εξαγάγουν χρήσιμα συμπεράσματα αλλά και να προβληματισθούν έντονα σε θέματα όπως:

- Πώς θα αυξηθεί το διαθέσιμο νερό;
- Η Ελλάδα είναι μπροστά στον κίνδυνο της ερημοποίησης;
- Ο 21<sup>ος</sup> αιώνας είναι ο αιώνας της λειψυδρίας;
- Στη Μεσόγειο στερεύουν οι πηγές “του διάφανου χρυσού”;
- Υπάρχει περίπτωση να γίνει παγκόσμιος πόλεμος για το νερό;
- Τι θα γίνει με τη λίμνη Παμβώτιδα;
- Απόβλητα στάβλων θα αποβούν μοιραία για τους υδάτινους πόρους;

K.O.K.

ΟΙ ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΕΣ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ  
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΜΑΝΘΟΥ, ΙΩΑΝΝΗΣ Ν. ΒΑΣΔΕΚΗΣ



## Παιδαγωγική Συνάντηση στο Δημοτικό Σχολείο Μονοδενδρίου

Στο Δημοτικό Σχολείο Μονοδενδρίου, την Παρασκευή 10 Νοεμβρίου 2000, πραγματοποιήθηκε Παιδαγωγική συνάντηση των εκπαιδευτικών της 6ης Περιφέρειας Σχολικών Συμβούλων, με θέμα συζήτησης τα Μονοθέσια και Ολιγοθέσια Δημοτικά σχολεία.

Κατά τη διάρκεια της συνάντησης έγιναν εισηγήσεις ζητημάτων σχετικών με το θέμα από τους:

- Ανδρέα Μπρούζο, αναπλ. καθηγητή του ΠΤΔΕ Ιωαννίνων, που ανέλυσε και παρουσίασε το ζήτημα, της αναγκαιότητας των ολιγοθέσιων σχολείων καθώς της κατάστασής τους μέσα από την ελληνική πραγματικό-

τητα και τη διεθνή εμπειρία.

- κ. Φωτεινή Κοσσυβάκη, αναπλ. καθηγήτρια ΠΤΔΕ Ιωαννίνων που αναφέρθηκε σε ένα άλλο ζήτημα ουσίας που αφορά ολιγοθέσια σχολεία, τη διάσταση της διαφοροποιημένης διδασκαλίας.
- κ. Αλέξανδρο Γκορτζή, Σχολικό Σύμβουλο που αναφέρθηκε στο ζήτημα της ταυτότητας και των απαιτήσεων των ολιγοθέσιων σχολείων μεταφέροντας συμπεράσματα, υποδείξεις από την προσωπική εμπειρία του μέσα από τη διαδικασία της διδασκαλίας και της μάθησης.
- κ. Στέφανο Κωλέττα, Προϊστάμενο 3ου Γραφείου Α/θμιας Εκπ/σηςΝ. Ιωαννίνων, που έδωσε το στίγμα της δυναμικής που αναπτύσσεται μέσω της Διοίκησης των Ολιγοθέσιων Σχολείων.
- κ. Μαρία Ευάγ. Γιαννακού, Προϊστάμενο Δημ. Σχολείου Μονοδενδρίου, που αναφέρθηκε στην προοπτική των μικρών σχολείων καθώς και στο ρόλο και τις απόψεις των γονέων γύρω από τη λειτουργία τους ανακοινώνοντας τα ευρήματα σχετικής έρευνας που έκανε η ίδια σε ολιγοθέσια σχολεία της περιοχής του λεκανοπεδίου Ιωαννίνων.

Τη συνάντηση χαιρέτισε ο Πρόεδρος του Συλλόγου Δασκάλων και Νηπιαγωγών κ. Σταύρος Γκορτζής. Ακόμη, πρέπει να επισημανθεί πως στη συνάντηση παρευρέθησαν οι Διευθυντές των Δημοτικών σχολείων Broadford Σκωτίας J. Gordon Wyness και A-datza Ισπανίας Juan M. Sartal, οι οποίες υλοποιούν το Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα Comenius 1, μαζί με το Δημοτικό Σχολείο Μονοδενδρίου που έχει το συντονισμό του Προγράμματος. Και οι δύο φιλοξενούμενοι αναφέρθηκαν στη διάρθρωση της λειτουργίας της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης στις χώρες τους, καθώς και στα ζητήματα που αφορούν τη διδασκαλία στα σχολεία τους.

Ακολούθησε συζήτηση γύρω από τη λειτουργία των ολιγοθέσιων σχολείων και τα προβλήματα που δημιουργεί σε μαθητές και εκπαιδευτικούς καθώς και για το μέλλον αυτών των σχολείων.

Τις προσφωνήσεις καθώς και το συντονισμό της συζήτησης ανέλαβαν οι Στέφανος Τσιάλος δάσκαλος Δημ. Σχολείου Λ.Ο.Σ. Άνω Πεδινών και Ιωάννης Ν. Βασδέκης, δάσκαλος Δημ. Σχολείου Μονοδενδρίου.

Οι εργασίες, της πραγματικά πολύ σημαντικής και επιτυχημένης συνάντησης, έληξαν με δεξίωση κατά τη διάρκεια της οποίας όλοι είχαν τη δυνατότητα για περαιτέρω ανταλλαγή απόψεων.

ΜΑΡΙΑ ΕΥΑΓ. ΓΙΑΝΝΑΚΟΥ